

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**İBN ATİYYE'NİN TEFSİRİNDE HZ. PEYGAMBER'E YÖNELİK HİTAPLARI ELE ALIŞ
BİÇİMİ**

Yüksek Lisans Tezi

AYŞENUR ELİF ÜNAL

Ankara, 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**İBN ATIYYE'NİN TEFSİRİNDE HZ. PEYGAMBER'E YÖNELİK HİTAPLARI ELE ALIŞ
BİÇİMİ**

Yüksek Lisans Tezi

AYŞENUR ELİF ÜNAL

A.U. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
MEZUN	
TARİH	31/07/2019
SAYI	1625/22

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Esra GÖZELER

Ankara, 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

Ayşenur Elif ÜNAL

İBN ATIYYE'NİN TEFSİRİNDE HZ. PEYGAMBER'E YÖNELİK HİTAPLARI ELE ALIŞ
BİÇİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Esra GÖZELER

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Doç. Dr. Esra GÖZELER
- 2- Prof. Dr. Halis ALBAYRAK
- 3- Prof. Dr. Mehmet ÜNAL

İmzası

Tez Savunması Tarihi

31.07.2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Esra GÖZELER danışmanlığında hazırladığım "İbn Atıyye'nin Tefsirinde Hz. Peygamber'e Yönelik Hitapları Ele Alış Biçimi (Ankara.2019)" adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

31/07/2019

Ayşenur Elif ÜNAL

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	VIII
TRANSLİTERASYON SİSTEMİ	IX
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ	12
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	12
2. Yöntem ve Kaynaklar.....	23

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKKE DÖNEMİNDE HZ. PEYGAMBER'E HİTAPLAR

1. Mekkî Surelerde Hz. Peygamber'e Hitapların Kronolojik Tahlili.....	25
1.1. 2/68 Kalem Suresi.....	25
1.2. 3/73 Muzzemmil Suresi.....	29
1.3. 4/74 Muddesşir Suresi.....	31
1.4. 8/88 A'lâ Suresi.....	32
1.5. 11/93 Duḥâ Suresi.....	33
1.6. 20/113 Felâk Suresi.....	34
1.7. 24/80 'Abese Suresi.....	35
1.8. 34/50 Kâf Suresi.....	36
1.9. 36/86 Târik Suresi	39
1.10. 38/38 Şâd Suresi	40
1.11. 39/7 A'râf Suresi	41
1.12. 41/36 Yâsîn Suresi.....	43
1.13. 43/35 Fâtır Suresi	44
1.14. 45/20 Tâhâ Suresi	45
1.15. 47/26 Şu'arâ Suresi.....	48
1.16. 48/27 Neml Suresi.....	50
1.17. 49/28 Kaşâş Suresi.....	51

1.18. 50/17 İsrā Suresi	54
1.19. 51/10 Yūnus Suresi.....	60
1.20. 52/11 Hūd Suresi	67
1.21. 54/15 Hicr Suresi	69
1.22. 55/6 En‘ām Suresi.....	72
1.23. 56/37 Şāffāt Suresi.....	82
1.24. 57/31 Luḡmān Suresi.....	83
1.25. 58/34 Sebe’ Suresi.....	85
1.26. 59/39 Zumer Suresi.....	87
1.27. 62/42 Şūrā Suresi	90
1.28. 63/43 Zuḡruf Suresi.....	93
1.29. 64/44 Duḡhān Suresi.....	94
1.30. 64/45 Cāsiye Suresi.....	95
1.31. 69/18 Kehf Suresi	96
1.32. 72/14 İbrāhīm Suresi.....	100
1.33. 73/21 Enbiyā Suresi.....	102
1.34. 75/32 Secde Suresi.....	103
1.35. 84/30 Rūm Suresi	105
1.36. 85/29 ‘Ankebūt Suresi.....	106
1.37. 76 İnsān Suresi.....	109
2. Mekkī Surelerde Yer Alan Hitapların Muhatabına Dair İnceleme.....	110
3. Mekkī Surelerde Yer Alan Hitapların Muhtevasına Dair Değerlendirme.....	112

İKİNCİ BÖLÜM

MEDİNE DÖNEMİNDE HZ. PEYGAMBER’E HİTAPLAR

1. Medenī Surelerde Hz. Peygamer’e Hitapların Kronolojik Tahlili.....	115
1.1. 87/2 Baḡara Suresi.....	115

1.2. 88/8 Enfāl Suresi.....	121
1.3. 89/3 Āl-i ‘İmrān Suresi.....	123
1.4. 90/3 Aḥzāb Suresi	128
1.5. 91/60 Mumtaḥine Suresi.....	132
1.6. 92/4 Nisā’ Suresi.....	133
1.7. 96/13 Ra’d Suresi.....	136
1.8. 99/69 Ṭalāk Suresi.....	138
1.9. 101/59 Ḥaşr Suresi.....	139
1.10. 102/24 Nūr Suresi.....	140
1.11. 103/22 Ḥacc Suresi.....	142
1.12. 107/66 Taḥrīm Suresi.....	144
1.13. 112/5 Mā’ide Suresi.....	145
1.14. 113/9 Tevbe Suresi.....	151
2. Medenī Surelerde Yer Alan Hitapların Muhatabına Dair İnceleme.....	157
3. Medenī Surelerde Yer Alan Hitapların Muhtevasına Dair Değerlendirme.....	157
SONUÇ.....	160
EKLER.....	165
BİBLİYOGRAFYA.....	181
ÖZET.....	188
ABSTRACT.....	190

KISALTMALAR

<i>AÜİFD</i>	<i>Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
c.	Cilt
ed.	Editör
<i>DİA</i>	<i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
haz.	Hazırlayan
KURAMER	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi
m.	Miladî
ö.	Ölüm
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar
tah.	Tahkik, tahkik eden
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
terc.	Tercüme, tercüme eden

TRANSLİTERASYON SİSTEMİ

Arapça	Türkçe	Arapça	Türkçe
ء	’	ض	Đ/đ
ب	B/b	ط	Ṭ/ṭ
ت	T/t	ظ	Z/z
ث	S/s	ع	‘
ج	C/c	غ	Ġ/ġ
ح	H/h	ف	F/f
خ	H/h	ق	Q/q
د	D/d	ك	K/k
ذ	Z/z	ل	L/l
ر	R/r	م	M/m
ز	Z/z	ن	N/n
س	S/s	ه	H/h
ش	Ş/ş	و	V/v
ص	Ş/ş	ي	Y/y

Hareke	Kısa	Uzun
<i>fetha</i>	e/a	ا = ā
<i>damme</i>	U	و = ū
<i>kesra</i>	İ	ي = ī

ÖNSÖZ

Kur'an her devirdeki muhataplarını düşünmeye davet etmektedir. Kur'an ayetlerini açıklama ihtiyaç ve arzusu daha ilk asırlardan itibaren Müslüman âlimleri harekete geçirmiş, çok sayıda tefsirin yazılmasına vesile olmuştur. Endülüs coğrafyası da bu tefsir faaliyetlerinden nasibini almıştır. Hicri 6. yüzyılda bu coğrafyada yaşamış olan İbn 'Aţıyye el-Endelûsî (ö.541/1147), İslam dünyasının tamamında tefsir alanındaki yetkinliğiyle tanınan bir isim olmuştur. İbn 'Aţıyye'nin tezimizin de konusunu oluşturan *el-Muḥarraru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l-'Azîz* isimli tefsiri, ilahi hitabın anlaşılmasında hem Endülüs tefsir geleneğinden hem Doğu geleneğinden beslenmesi nedeniyle önem arz etmektedir.

Kur'an'ın ilk muhatabı olması yönüyle Hz. Peygamber'in Kur'an'ın mesajının doğru anlaşılması konusunda önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Hz. Peygamber'in gerek bir insan olarak, gerek peygamber kimliğinin anlaşılması açısından Kur'an metni içerisinde Hz. Peygamber'e hitap eden ayetler merak uyandırmaktadır. Çalışmamızda özellikle *el-Muḥarraru'l-Vecîz* tefsirinin tercih edilmesinde, İbn 'Aţıyye'nin diğer müfessirlerden farklı olarak yorumlarında Hz. Peygamber'e hitap eden ayetlerin muhatap kitlesinin kapsamını daha geniş tutması etkili olmuştur. Bu da bizi "İbn 'Aţıyye'nin Tefsirinde Hz. Peygamber'e Yönelik Hitapları Ele Alış Biçimi" başlıklı çalışmayı yapmaya sevk etmiştir.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kronolojik olarak Hz. Peygamber'e yönelik Mekkî hitaplara, ikinci bölümde ise Medenî hitaplara dair incelemeler yer almaktadır. Bu doğrultuda öncelikle *el-Muḥarraru'l-Vecîz* tefsirinde

İbn ‘Aţıyye’nin Hz. Peygamber’e lafzen hitap eden ayetlere yaptığı yorumları tespit ettik. Daha sonra bu yorumları zenginleştirmek, İbn ‘Aţıyye’nin farkını ortaya koymak ve selefleriyle bağlantısını kurmak açısından Muķātil b. Suleymān (ö.150/757), Ţaberī (ö.310/923), Vāhidī (ö.468/1076) ve Zemaḥşerī’nin (ö.538/1144) tefsirlerine başvurduk. Aynı zamanda bu hitapları kronolojik bir Kur’an okuması çerçevesinde değerlendirerek Mekkī ve Medenī dönemde Hz. Peygamber’e ne tür hitapların geldiğini anlamaya çalıştık.

Bu çalışma kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Esra GÖZELER’in özverili katkıları ve teşvikiyle ortaya çıkmıştır. Yoğun çalışma programına rağmen tezimin bütün aşamalarında bana yol gösterdiği için ve ilmî desteklerinden dolayı kendisine teşekkür ediyorum. Tez konumu belirleme sürecinde bana değerli vakitlerini ayırarak rehberlik ettikleri için Prof. Dr. Mustafa ALTUNDAĞ hocama şükranlarımı sunuyorum. Yine değerli vaktini ayırarak tez konuyla ilgili düşüncelerimi dinleme nezaketi gösteren Prof. Dr. Abdulhamit BİRİŞİK, Doç. Dr. Taha BOYALIK ve Dr. Tayyar ALTIKULAÇ hocalarıma, tezimi okuyarak sunmuş oldukları katkılardan dolayı Prof. Dr. Halis ALBAYRAK ve Prof. Dr. Mehmet ÜNAL hocalarıma şükranlarımı sunuyorum. Teknik katkılarından dolayı Arş. Gör. Tuba HAŞİMOĞLU ve Arş. Gör. Şeyma YAZICI’ya teşekkür ederim. Son olarak bu çalışmayı tamamlayabilmem için sunmuş oldukları maddi-manevi destek ve fedakârlıkları için kıymetli aileme en içten teşekkürlerimi ifade etmek istiyorum.

Ayşenur Elif Ünal

Ankara, 2019

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Çalışmamızın konusu “İbn ‘Aţıyye’nin Tefsirinde Hz. Peygamber’e Yönelik Hitapları Ele Alış Biçimi” başlığını taşımaktadır. Araştırmamız ilahi hitabın ilk muhatabı olan Hz. Peygamber’e yönelik hitapların tespit edilmesi, kapsamının ve muhtevasının incelenmesini amaçlamaktadır. Bu incelemeyi Endülüs müfessirlerinden İbn ‘Aţıyye’nin *el-Muĥarraru’l-Veciz fi Tefsiri Kitabi’l-Aziz* isimli tefsiri üzerinden yürüttük. Çalışmamızda özellikle bu tefsirin tercih edilmesinde, İbn ‘Aţıyye’nin yorumlarında diğer müfessirlerden farklı olarak Hz. Peygamber’e hitap eden ayetlerin muhatap kitlesinin kapsamını daha geniş tutması etkili olmuştur. Öyle ki Hz. Peygamber’e yönelik hitapları ele alırken İbn ‘Aţıyye, Hz. Peygamber’in şahsında kâfirleri ikaz eden, onlara da pay bulunan ayetler olduğunu ifade etmektedir. Müfessirlerin Hz. Peygamber’e hitaplar konusundaki genel yaklaşımı, bu hususta yapılan çalışmalara da yansımış ve konuyu inceleyen araştırmacılar aşağıdaki başlıkların dışına çıkmamışlardır:

1. Hz. Peygamber’e Yönelik Hitaplar¹

2. Hz. Peygamber'e ve Onun Şahsında İnananlara Yönelik Hitaplar²

3. Hz. Peygamber’e Hitap Eden Ancak Başkalarının Kastedildiği Hitaplar³

---

¹ Muhammed Fatih Kesler, “Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Peygamber’ e Hitaplar (I)”, *AÜİFD* 43:2 (2002), s.96.

² Muhammed Fatih Kesler, “Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Peygamber’ e Hitaplar (II)”, *AÜİFD* 44:1 (2003), s.28; Mehmet Selim Naz, “Kur’ân-ı Kerim’de Hitap Şekilleri”, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2010, ss.78-100; Abdurrahman Büyükkörükçü, “Kur’an-ı Kerim’e Rasûlullah’a Yöneltilen Emir ve Nehiyler”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1999, ss.88.

Hız. Peygamber'e yönelik lafızlarla gelen hitaplara uygulanan bu tasnif, aynı zamanda Suyūṭī'nin (ö.911/1505) *el-İtkān*'ında genel olarak Kur'an'daki hitap çeşitlerine dair naklettiği kısımlarla aynıdır.⁴ İbn 'Aṭıyye'nin hitapları değerlendirme konusunda farklılık arz etmesi hem onun bu teze konu olmasında etkili olmuş, hem de tezimizi hitaplar konusundaki diğer çalışmalardan ayırmıştır. Bu çalışmayı farklı kılan bir diğer özellik, Endülüs tefsir geleneğine mensup bir müfessir üzerinden konuyu ele almasıdır. Endülüs coğrafyasının tefsir birikimi Endülüslü öğrencilerin Kahire, Bağdat, Dımaşk, Mekke, Medine gibi ilim merkezlerine yaptıkları yolculuklar neticesinde bu birikimleri Endülüs'e taşınmalarıyla oluşmaya başlamıştır. Endülüslü öğrencilerin hicri 2. yüzyıla kadar daha çok fıkıhla, sonrasında hadisle ilgilendikleri tespit edilmiştir. Tefsir ilmine olan ilginin diğer ikisine oranla daha geride kaldığı görülmektedir. Endülüs'te şahsi yorumlara fazla itibar etmeyen Maliki mezhebinin etkisi tefsire de yansımıştır. Bu etki nedeniyle daha çok naklî tefsir anlayışı hakim olmuşsa⁵ da aklî ve naklî tefsir yöntemlerinin bir arada kullanıldığı tefsirler de yazılmıştır. Hicri 2. yüzyıldan sonra Endülüs'te hatırı sayılır müfessirler yetişmeye başlamıştır.⁶

Endülüs'te İbn 'Aṭıyye'nin tefsirinden önce kaynaklarda zikredilen ilk tefsir Bāḳī b. Maḥled'in (ö.276/889) *et-Tefsīru'l-Kebīr*'idir. İbn Ḥazm'ın (ö.456/1064) ve Zehebī'nin (ö.748/1348) övgülerine mazhar olmuş bu tefsir günümüze ulaşmamıştır. Ancak, âlimler tarafından Ṭaberī (ö.310/923) ile mukayese edilmiş olmasından ve Bāḳī'nin hadis ilmindeki yerinden *et-Tefsīru'l-Kebīr*'in rivayet ilmi açısından zengin olduğu anlaşılmaktadır. Ebū Muḥammed Mekkī b. Ebī Ṭālib (ö.437/1045) de tahsilini

---

³ Büyükkörükçü, "Kur'an-ı Kerim'e Rasûlullah'a Yöneltilen Emir ve Nahiye", s.93.

⁴ Suyūṭī, *el-İtkān fî 'ulūmi'l-Kur'ān* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1978), c.2, s.45.

⁵ Suhā Ba'yūn, *İshāmu'l-Ulemāi'l-Muslimīn fî'l-Ulūm fî'l-Endelus* (Beyrut: Dāru'l-Ma'rife, 2008), s.237.

⁶ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), ss.163-164.

Kayrevan'da aldıktan sonra Doğu'ya gitmiş, Mısır'da nahiv, kıraat ve tefsir alanlarında derinleşmiştir. Bu alanlarda kaleme aldığı *el-Hidāye ilā Bulūġi'n-Nihāye fī İlmi Me'āni'l-Ḳur'ān ve Tefsīrihī ve Ahkāmihī ve cumelin min Funūni 'Ulūmihi, Tefsīru'l-Muşkil min Ġarībi'l-Ḳur'ān* ve "*Muşkilu 'İrābi'l-Ḳur'ān* isimli eserleri İbn 'Aṭıyye'ye kaynak teşkil etmiştir.⁷

İbn 'Aṭıyye, Endülüs coğrafyasından İslam dünyasına ününü duyuran etkili bir isimdir. Çalışmamamızın temel kaynağını oluşturan İbn 'Aṭıyye'nin tefsir ilmindeki yerini anlamak açısından hayatını ve ilmi kişiliğini daha ayrıntılı ele almak yerinde olacaktır. Tam adı, 'Abdu'l-Ḥaḳ b. Ġālib b. 'Abdirrahmān b. Ġālib b. Temām b. 'Abdirraūf b. 'Abdillāh b. Temām b. 'Aṭıyye b. Mālik b. 'Aṭıyye b. Ḥālid b. Ḥıfāf b. Ġālib b. 'Aṭıyye el-Muḥāribī el-Ġirnāṭī⁸ Ebū Muḥammed'dir. 480⁹ veya 481 yılında Ġirnaṭa'da¹⁰ dünyaya gelmiştir. 541¹¹ yahut 542¹² yılında Lūrqa'da vefat ettiği kaydedilmiştir.¹³ Zehabī'nin (ö.1915-1977) naklettiğine göre, 546 yılında vefat etmiştir. İlk tahsilini kendisi gibi ilim adamı olan babası Ebū Bekr Ġālib'den alan İbn 'Aṭıyye,

---

⁷ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, s.164; Ba'yün, *İshāmu'l-'Ulemāi'l-Muslimīn fī'l-'Ulūm fī'l-Endelus*, s.238. *el-Hidāye ilā Bulūġi'n-Nihāye* isimli eserin, Şarika üniversitesindeki bir grup araştırmacı tarafından neşredilen baskısı mevcuttur. Ayrıca Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye yayınevinden de neşredilmiştir.

⁸ Zehabī, *Siyeru A'lāmi'n-Nubelā*, tah. Şu'ayb el-Arnāvūt (Beyrut: Muessesetu'r-Risāle, 1984), c.19, s.587.

⁹ Zehabī, *Tārīhu'l-İslām*, tah. 'Umar 'Abdusselām Tedmurī (Beyrut: Daru'l-Kitābi'l-'Arabī, 1995), c.37, s.74.

¹⁰ Abdulhamit Birışık, "İbn Atıyye El-Endelüsî", *DİA*, c.19, s.338.

¹¹ Zehabī, *Siyeru A'lāmi'n-Nubelā*, c.19, s.588.

¹² İbn Beşkuvāl el-Endelüsî, *Kitābu'ş-Şıla*, tah. Şerīf Ebū'l-'Alā el-'Advī (Ġāhira: Mektebetu'ş-Şeḳāfeti'd-Dīniyye, 2008), c.2, s.31; Zehabī, *Tārīhu'l-İslām*, c.37, s.74.

¹³ Ḍabbī, *Buġyetu'l-Multemis fī Tārīhi Ricāli Ehli'l-Endelus*, tah. Ravḥiyye 'Abdurrahmān es-Suveyfī (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1997), s.339.

fıkıh, hadis ve tefsir ilimlerine hâkimdir. Aynı zamanda iyi bir dilci ve edebiyatçı olduğu kaydedilmiştir.¹⁴ Babasından, Ebû ‘Alî el-Ġassânî¹⁵ (ö.498/1105), Muḥammed b. Ferac eṭ-Ṭılâ‘î ve Ebû'l-Ḥasen Yaḥyâ b. Beyâz (ö.496/1102) gibi kimselerden ilim almıştır.¹⁶

İbn ‘Aṭıyye’nin yaşadığı dönem Endülüs’te, Murabıtlar dönemine rastlamaktadır.¹⁷ Zehebî’nin naklettiği rivayete göre İbn ‘Aṭıyye, yönetimin el değiştirerek Muvahhidler yönetimine geçtiği zaman dilimine yetişmiştir.¹⁸ İspanya’lı Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki savaşlar, Murabıtlarla Muvahhidler arasındaki savaşlar ve iç karışıklıklardan anlaşıldığı kadarıyla bu zaman dilimi siyasi çalkantıların had safhada olduğu bir devirdir.¹⁹ Haçlılarla Müslümanlar arasındaki savaşların İbn ‘Aṭıyye’nin Kur’an yorumuna etki etmiş olması muhtemeldir. Zira kâfirlerle ateşkesi yahut onları kendi hallerine bırakmayı emreden birçok ayetin seyf ayetiyle neshedildiğini ifade etmiştir.²⁰

İbn ‘Aṭıyye, Mağrib’de el-Meriyye kasabasında hicri 529 senesinde kadılık yapmıştır.²¹ Kadılık yaptığı dönemde kendilerinden ders gördüğü otuz hocasından ve okuduğu ders kitaplarından bahsettiği Fihrist yahut Bernâmec isimli eserini kaleme

---

¹⁴ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn* (Kahira: Dâru'l-Ḥadîs, 2005), c.1, s.207.

¹⁵ Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'âti fî Ṭabaḳâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuḥât*, tah.‘Ali Muḥammed ‘Umar (Kahira: Mektebetu'l-Ḥâncî, 2005), c.2, s.69.

¹⁶ ‘Alî en-Nubâhî, *Tārîḫü Ḳudâti'l-Endelus* (Kahira: Dâru'l-Kâtibi'l-Mıṣrî, 1948), s.109.

¹⁷ Ḥuseyn Mu'nis, *Mevsû'atu Tārîḫi'l-Endelus* (Kahira: Mektebetu's-Şeḳâfeti'd-Dîniyye, 2006), c.2, s.93.

¹⁸ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*, c.1, s.207.

¹⁹ Ziya Paşa, *Endülüs Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), ss.205-208.

²⁰ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecîz*, c.6, ss.620-621.

²¹ ‘Alî en-Nubâhî, *Tārîḫü Ḳudâti'l-Endelus*, s.109.

almıştır. Eser, Muhammed Ebū'l-Ecfān ve Muhammed ez-Zāhī'nin tahkik, tahrîc ve ta'likleriyle birlikte *Fihrisu İbn 'Atıyye* adıyla yayımlanmıştır.²²

El-Muḥarraru'l-Vecîz isimli tefsirinde kıraate, fıkıh meselelerine, fukahanın ihtilaf ettiği konulara dair bilgilere yer vermiştir. İbn Teymiyye (ö.622/1225), Ebū Ḥayyān (ö.745/1344) ve İbn Ḥaldūn (ö.808/1406) gibi âlimler kendisinden övgüyle bahsetmişlerdir. "İmāmu'l-Mufessirîn" unvanına layık görülmüştür.²³ Tefsiri *el-Muḥarraru'l-Vecîz*, Fas Evkaf ve Din İşleri Bakanlığı tarafından, bilim kurulunun tahkikiyle 9 cilt halinde basılmıştır.²⁴

İbn 'Atıyye'nin tefsiri, yalnız Endülüs'te değil; Kuzey Afrika ve Doğu'da da beğeni kazanmıştır. Tefsirinde Arap dili, kıraat, hadis, fıkıh, kelam ve tarih alanlarındaki yetkinliğini ortaya koymuştur. Aldığı rivayetleri tenkit süzgecinden geçirerek yer yer metin ve senet kritiği yapmıştır. Çoğu kez rivayetlerin senetlerini atlayarak ilk ravisinden nakletmiştir. Kıraat farklılıkları ve cümle tahlillerine yer vermiştir. Ahkâm ayetlerinin yorumunda yer yer diğer mezheplerle mukayeseler yaparak, genellikle Maliki mezhebinden faydalanmıştır. Çoğunlukla İsrailiyattan uzak durmuş,²⁵ başka bilgilerin bulunmadığı yerlerde Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarında nakledilen haberlerden nakiller yapmıştır. İṣārî ve Bâṭinî tefsire şiddetle karşı çıkmıştır.²⁶ Onun İbn Teymiyye, Ebū Ḥayyān ve İbn Ḥaldūn gibi âlimler tarafından methedilmesi de bu

---

²² Birışık, "İbn Atıyye El-Endelüsî", *DİA*, c.19, s.338.

²³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Reisliği, 1960), c.2, ss.294-295.

²⁴ Zehebî, *Siyeru A'lāmi'n-Nubelā*, c.19, s.588.

²⁵ Endülüslü müfessirlerin çoğunda İsrailiyat malzemesine karşı bir duyarlılık sözkonusudur. Bkz. Mehmet Akif Koç, "Endülüs Tefsirciliği Üzerine Bir Giriş Denemesi", *İslâmiyât Dergisi* 7:3 (2004), s.52.

²⁶ Aynı yüzyılda Endülüs'te yaşamış olan sufi müfessir İbn Berracân da Bâṭinîlerin Kur'an ayetlerini yorumlamadaki tutumlarını eleştirmiştir. Bkz. Yousef Alexander Casewit, "The Forgotten Mystic: Ibn Barrajān (d. 536/1141) and the Andalusian Mu'tabirūn", Doktora Tezi, Yale University, Michigan, 2014, s.259.

özelliğinden dolayıdır. Ancak Mutezilî kelimcilerin görüşlerini nakletmesi nedeniyle kimi âlimler tarafından tenkit edilmiştir.²⁷ İbn ‘Aṭıyye’nin kelami yönüyle ilgili ayrıntılı inceleme yapan ‘Abdu’l-Ḥamīd Rāciḥ el-Kurdī’nin yazdığı bir doktora çalışması bulunmaktadır.²⁸

İbn ‘Aṭıyye, eserinin mukaddimesinde tefsir ilmine, müfessirlerin mertebelerine, Arap kabilelerinin hangilerinin dillerini muhafaza edip, hangilerinin etmediğine dair bilgiler vermiştir.²⁹ Kur’an’da Arapça olmayan lafız var mı yok mu meselesinde Ṭaberī gibi bazı müfessirlerin “Arapça olmayan lafız bulunmadığı” şeklindeki görüşünü nakletmiş ve eleştirmiştir.³⁰ İbn ‘Aṭıyye’ye göre Araplar seyahatleri neticesinde başka dillerden birtakım kelimeleri almışlar ve Arapçaya katmışlardır. İbn ‘Aṭıyye, Kur’an’da bu türden yabancı kelimelerin olmasının kaide olarak Kur’an’ın Arapça bir kitap oluşuna engel teşkil etmediğini belirtmiştir.³¹

İbn ‘Aṭıyye’nin tefsirinde dikkat çeken bir başka ayrıntı, Hz. Peygamber için “*rasūl*” kelimesi yerine “*nebī*” kelimesini kullanmasıdır. Bu tercihe dair herhangi bir bilgi vermese de İbn ‘Aṭıyye, A’rāf suresi 157. ayette, *rasūl* ve *nebī* kavramları arasında

---

²⁷ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, s.165.

²⁸ Rāciḥ el-Kurdī, “el-İtticāhu’l-‘aḳdī ‘inde İbn ‘Aṭıyye fī tefsīrihī el-Muḥarraru’l-vecīz fī tefsiri’l-kitābi’l-‘azīz” (Doktora tezi, Ürdün Üniversitesi, 2009).

²⁹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.1, ss.5-46.

³⁰ İlk dönem müfessirleri Kur’an’da birtakım yabancı kelimeler olduğunu açıkça ifade ettikten kısa bir süre sonra Ṭaberī gibi bazı âlimler Kur’an’da yabancı kökenli kelimelerin varlığını inkâr etmiştir. Bkz. Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur’ān* (Kahire: Oriental Institute, 1938), s.5. Tefsir mukaddimelerinde yer alan bu tartışmaların savunmacı bir içgüdüyle gündeme gelmesinde, Müslümanların Bizans’la olan diyaloglarının etkili olmuş olması muhtemeldir. Bkz. Casim Avcı, *İslam Bizans İlişkileri* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2003), ss.128-129. *El-Muḥarraru’l-Vecīz*’in mukaddimesinde de yer alması, bu tartışmaların İbn ‘Aṭıyye döneminde hala gündemde olduğunu göstermektedir.

³¹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.1, ss.42-43.

ayırma gitmiştir. *Rasūl* kavramının *nebī* kavramından daha özel olduğunu ifade etmiştir. “*Rasūl*”e meleklerin de dâhil olduğunu, “*nebī*”nin ise insanlar için kullanıldığını kaydetmiştir.³² İbn ‘Aṭıyye’nin kavram tercihinde yalnızca bu açıklamasının etkili olması mümkündür. Bir başka ihtimal bu kavramı kullanmasında İbn ‘Aṭıyye’nin Mālīkī geleneğe mensubiyetinin etkili olmuş olmasıdır. Ali Dere, İmam Mālīk’in *el-Muvatta*’nın Suveyd b. Sa’īd (ö.240/855) nüshasında birkaç kez “*rasūl*” kelimesinin üzerinin çizilerek “*nebī*” yazıldığını tespit etmiştir. Dere, bu kavramların Maliki gelenekte bölgesel ve dönemselsel olarak yüklendikleri özel anlamlarından dolayı tercih edilmiş olabileceğini söylemiştir.³³

Aynı zamanda Doğu’daki âlimlerden de faydalanan İbn ‘Aṭıyye, tefsirinde çokça İbn Cerīr et-Ṭaberī’den nakilde bulunmuş, yer yer bu nakilleri değerlendirmiştir. Çokça şiirle delillendirme yoluna gitmiştir.³⁴ Ayrıca kıraat ve dil üzerinden de ayeti incelemeyi ihmal etmemiştir. Suyūṭī, onun Arap diline olan vukufiyetinin en büyük delilinin tefsiri olduğunu ifade etmiştir.³⁵ İbn ‘Aṭıyye, dilbilim konusunda ağırlıklı olarak Basra ekolünden etkilenmiştir.³⁶ Ebū Ḥayyān, İbn ‘Aṭıyye ile Zemaḥşerī arasında bir kıyas yapmış ve İbn ‘Aṭıyye’nin tefsirinin daha kapsamlı, daha halis ve rivayet tarikine daha uygun bulunduğunu söylemiştir. İbn Teymiyye de “İbn ‘Aṭıyye’nin tefsiri sünnete muvafık, bidatten uzaktır. Keşke selef izlerini takip etmede biraz daha sebat sahibi olsaydı, birtakım mütekellimin istidlallerini nakletmeseydi” demiştir. Yine İbn Teymiyye’nin söylediğine göre onun “muhakkıkların sözü” şeklinde naklettiği görüşler

---

³² İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.4, s.60.

³³ Ali Dere, “Rivayetleri ve El Yazmaları Ekseninde İmam Malik’in el-Muvatta Adlı Eseri”, 13.03.2018 tarihli Türkiye Hadis Meclisi 88. Oturumundaki konferansından alınmıştır.

³⁴ Harun Öğmü, “İbn Aṭıyye’nin Tefsîrinin Şiirle İstiḥad Yöntemi Açısından Değeri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20:2 (2009), s.125.

³⁵ Suyūṭī, *Buğyetu’l-Vu āt*, c.2, s.69.

³⁶ Muṣṭafā el-Meşnī, *Medrasetu’t-Tefsîr fi’l-Endelus*, s.607.

kelamcılarının görüşleridir. Z̤ehabī, İbn Teymiyye'nin eleştirme sebebinin İbn 'Aṭıyye'nin Yūnus suresinin 26. ayetiyle ilgili yaptığı yorumlar olduğunu söylemiştir. Bu yorumlardan hareketle İbn 'Aṭıyye'nin daha çok *ruḥyetullāh* konusunda Mutezileye meylettğini iddia etmiştir.³⁷ Bu bilgiler İbn 'Aṭıyye'nin yalnızca Endülüs'te değil, bütün İslam coğrafyasında yankı uyandırmış bir müfessir olduğunu göstermektedir.

Endülüs tefsir geleneğiyle ilgili yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bazıları şunlardır:

1. Kemal Atik, "Endülüs ve Kur'an İlimlerindeki Yeri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1985), ss.265-288.

2. Haldūn Şubḥ, *el-Belāḡa fī tefsīri'l-Ḳur'āniyyi'l-Endelūsī fī'l-ḡarneyni's-sābi' ve's-ṣāmin*, Dımaşq: Maṭba'atu'l-Yāzīcī, 2001.

3. Yunus Ekin, "Endülüs'te Tefsir Geleneği", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2001), ss.247-266.

4. Mehmet Akif Koç, "Endülüs Tefsirciliği Üzerine Bir Giriş Denemesi", *İslâmiyât Dergisi* 7:3 (2004), ss.43-58.

5. Mustafa Şentürk, "Endülüs'te Tefsir Kültürü", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XI:21 (2012), ss.53-72.

6. Mustafa Şentürk, "Kur'an'a Göre Ehl-i Kitab ile Evlenme -Endülüs Tefsiri Örneği-", *Dinlerde Nikah Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, 2012, ss.175-188.

7. Ali Bulut, "Kur'an'ın İ'câzı ve Dilbilimsel Tefsiri Bağlamında Endülüs Geleneğine Mensup Bazı Tefsir Mukaddimelerinin Mukayeseli Bir Tahlili", *Baki*

---

³⁷ Z̤ehabī, *et-Tefsīr ve'l-Mufessirūn*, c.1, ss.208-210.

Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Elmi Mecmuası = Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin İlmî Mecmuası 19 (2013), ss.7-23.

8. Ali Karataş, “Endülüs Tefsir Geleneği ve Müfessir İbn Ebî Zemenîn (324-399/935-1008)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2013), ss.295-318.

9. Abdurrahim Arpa, “el-Itticāhu'l-i'tizālî fî tefsiri İbn 'Aṭīyye el-Endelūsī,” *The Journal of Academic Social Science Studies* 16 (2017), ss.159-166.

10. Arslan Karaoğlan, “Endülüs Tefsir Mirasına Panoramik Bir Bakış”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3:5 (2017), ss.5-32.

11. Emin Cengiz, “Endülüs Tefsir Anlayışında Belağat İlminin Yeri”, *Şehr-i Nuh Uluslararası Multi Disipliner Çalışmalar Kongresi Tam Metin Kitabı*, 8-9 Eylül 2018, Cizre-Şırnak, 2018, ss.101-114.

İbn 'Aṭīyye ve tefsiriyle ilgili İslam coğrafyasında yapılmış çalışmalardan bazıları şunlardır:

1. 'Abdulḥalīm Maḥmūd Menī', “İbn 'Aṭīyye”, *Menāhici'l-Mufessirîn*, Kahire: Dāru'l-Kitābi'l-Mıṣrī, 1978.

2. Muştafā İbrāhīm el-Meşnī, *Medrasetu't-tefsīr fi'l-Endelus*, Beyrut: Mu'essesetu'r-Risāle, 1986.

3. Yāsīn Cāsīm Muḥaymed, *ed-Dirāsātu'n-naḥviyye fî tefsiri İbn 'Aṭīyye*, Beyrut: Dāru İhyāi't-Turaşi'l-'Arabī, 2001.

4. Şāyi' b. 'Abduh Esmerī, *Istidrākātu İbn 'Aṭīyye fi'l-Muḥarrari'l-Vecz 'ale't-Ṭaberī fî Cāmi' l-Beyān: Arđ ve Dirāse*, Medine: Cāmi'atu'l-İslāmiyye, 2006.

5. Nizār Hammādī, *İthāfu Ehli'l-Ma'rifeti bi İstidrākāti't-Tefsīriyye li İmām İbn Arafe 'ale'l-Keşşāf Zemaḥşerī ve Muḥarrar İbn 'Aṭiyye ve Tefsīri Faḥri'r-Rāzī*, Kuveyt: Dāru'd-Ḍiyā', 2015.

6. Sema Çelem, “İbn ‘Aṭiyye ve el-Ḳurṭubī’nin Tefsirlerinde Hz. Nūḥ Kıssası Rivayetlerinin Değerlendirilmesi”, *The Journal of Turkish Studies* 12:35 (2017), ss.593-608.

İbn ‘Aṭiyye üzerine İspanyol şarkiyat araştırmalarındaki çalışmalardan bazıları şunlardır:

1. Amina González Costa, “Exégesis Y Exégetas En El Al-Andalus”, *Actas del congreso conocer al-Andalus, perspectivas desde el siglo 21* (2010), ss.75-91.

2. R. El Hour, “İbn ‘Aṭiyya”, *Enciclopedia de Al- Andalus*, c.1, ss.515-517.

İspanya dışında İbn ‘Aṭiyye üzerine Batı’daki araştırmalar tespit edebildiğimiz kadarıyla yok denecek kadar azdır. Bunlardan bazıları şu çalışmalardır:

1. Arthur Jeffery, *Muqaddimatān fī ‘ulūm al-Qur’ān wa humā muqaddimat kitāb al-Mabānī wa muqaddimat İbn ‘Aṭiyya*, Kahire: Mektebetu'l-Ḥancī, 1954.

2. Vincent J. Cornell, “‘İlm al-Qur’an in al-Andalus: the tafsir muharrar in the Works of Three Authors”, *JUSUR: The UCLA Journal of Middle Eastern Studies*, 2 (1986), ss. 63-81.

İbn ‘Aṭiyye’yi merkeze alarak yaptığımız çalışmanın diğer araştırmalardan ayrıldığı bir başka nokta hitapları içeriğinden hareketle belağî bir tasnife tabi tutmamış olmasıdır. Bu tercihte hitap türleriyle ilgili yeterince eserin bulunması etkili olmuştur. Bu tasnife göre yazılmış olan eserler şunlardır:

1. Mücteba Uğur, “Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Hz. Peygambere Hitap Şekilleri”, *Diyanet İlmî Dergi* 13:2 (1974), ss.67-74.
2. Abdurrahman Büyükkörükçü, “Kur'an-ı Kerim'e Rasûlullah'a Yöneltilen Emir ve Nehiyler”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1999.
3. İshak Özgel, “Tarihsel Okuma Bağlamında Kuranda Hz. Peygambere Mahsus Hitaplar”, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu* (19-20 Nisan 2001), (Isparta, 2002) içinde ss.273-282.
4. Muhammed Fatih Kesler, “Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber' e Hitaplar (I)”, *AÜİFD* 43:2 (2002), ss.91-119.
5. Muhammed Fatih Kesler, “Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber' e Hitaplar (II)”, *AÜİFD* 44:1 (2003), ss.19-39.
6. Abdulmuttalip Arpa, “Kur'ân'da Bir Hitap Şekli: İki Kişilik Tek Kişiyeye Hitap”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2010), ss.105-118.
7. Mehmet Selim Naz, “Kur'ân-ı Kerim'de Hitap Şekilleri”, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2010.
8. Adil Bor, “Kur'an Belâgatında Hitap ve Muhatap”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013.
9. Mesut Okumuş, “Mekkî Sûre ve Ayetlerde Hz. Peygamber'e Yönelik Hitaplar”, *Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi* (Sempozyum:29 Haziran-01 Temmuz 2012), (Çorum, 2013) içinde ss.309-327.
10. Ahmet Sevinç, “Kur'an'da Hitap Şekilleri ve Müddessir Suresinde Yer Alan Hitapların Tahlili”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5:9 (2016), ss.105-118.

Biz ise tezimizde Ḥāsen Ḥābenneke el-Meydānī'nin (ö.1978) kronolojik tasnifine³⁸ göre hitapları ele alarak Hz. Peygamber'e hangi dönemde ne tür hitapların yoğunlaştığını görmeyi amaçladık. Ancak Hz. Peygamber'e yönelik hitapların tamamını ele almak büyük bir yekûn tutacağı için İbn 'Aṭīyye'nin yorumlarının zengin olduğu ayetleri tercih ettik. İbn 'Aṭīyye'nin yorumlarının farkını anlayabilmek için Muḳātil b. Suleymān'ın *et-Tefsīru'l-kebīr*, Ṭāberī'nin *Cāmi'ü'l-Beyān 'an Te'vīli Āyi'l-Ḳur'ān*, Vāḥidī'nin *el-Vecīz fī Tefsīri'l-Kitābi'l-Azīz* ve Zemaḥşerī'nin *el-Keşşāf 'an Ḥaḳā'iki Ğavāmiḍi't-Tenzīl ve Uyūni'l-Eḳāvīl fī Vucūhi't-Te'vīl*" tefsirlerine de başvurduk. Tezimizin sonuna Ek 1'de Hz. Peygamber'e yönelik hitapların tamamının muhatabına dair İbn 'Aṭīyye'nin yorumunu yansıtan bir tablo sunarak bütün hitapları görmeyi amaçladık. Ayrıca Ek 2'de tezin içerisinde ele alınan hitapların muhatabına dair İbn 'Aṭīyye'nin ve diğer dört müfessirin yorumlarını içeren bir tabloya yer verdik.

2. Yöntem ve Kaynaklar

Tezimizde kullandığımız yöntem, tasvīrî (deskriptif) ve tahlilî (indaktif) yöntemdir. Tezimizin girişinde İbn 'Aṭīyye'nin yaşadığı dönemde Endülüs coğrafyasının ilmî ve siyâsî durumunu, İbn 'Aṭīyye'nin hayatı ve eserlerini betimsel bir yöntemle ele aldık. Daha sonra birinci ve ikinci bölümlerde, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e hitap lafızlarıyla yer alan ayetleri Mekkî ve Medenî ayrımına tabi tutarak sınıflandırdık. Bu hitapları İbn 'Aṭīyye'nin yorumlarına ek olarak yer yer Muḳātil b. Suleymān, Ṭāberī, Vāḥidī ve Zemaḥşerī'nin tefsirlerinden faydalanarak inceledik. Böylece İbn 'Aṭīyye ile öncelleri arasındaki yorum çeşitliliğine yer vermeyi amaçladık. Ele alınan diğer tefsirler ilk dönemden İbn 'Aṭīyye'ye gelene kadar yazılmış, hem rivayet hem dirayet anlamında

---

³⁸ 'Abdurrahmān Ḥāsen Ḥābenneke el-Meydānī, *Ḳavā'idu't-Tedebburi'l-Emşeli li Kitābillāhi 'Azze ve Celle* (Dimeşk: Dāru'l-Ḳalem, 1980), ss.178-184.

başvuru kaynağı olmuş eserlerdir. Hitapların yorumuna dair başvurduğumuz bu temel kaynaklar şöyle sıralanmaktadır:

1. Ebū'l-Kāsım Maḥmūd b. 'Amr b. Aḥmed ez-Zemaḥşerī, *el-Keşşāf 'an Haḳāik-i Ğavāmiḍi't-Tenzil*, Beyrut: Dārū'l-Kitābi'l-'Arabī, 1986.
2. Vāḥidī, *el-Vaşıṭ fī tefsiri'l-Ḳur'āni'l-Mecīd* Beyrut: Dārū'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1994.
3. Ebū Ca'fer Muḥammed İbn Cerīr et-Ṭaberī, *Cāmi'ū'l-Beyān fī Te'vīl-i Āyi'l-Ḳur'ān*, tah. Aḥmed Muḥammed Şākir, Beyrut: Muessesetu'r-Risāle, 2000.
4. Ebū'l-Ḥasen Muḳātil b. Suleymān b. Beşir el-Ezdī el-Belhī, *Tefsiru Muḳātil*, tah. 'Abdullāh Maḥmūd Şeḫāte, Beyrut: Dārū'l-İḫyāi't-Turās, 2002.
5. Ebū Muḥammed 'Abdulḫaḳ b. Ğālib b. 'Aṭıyye el-Endelūsī, *el-Muḫarraru'l-Veciz fī Tefsiri'l-Kitābi'l-'Aziz*, tah. 'Abdullāh b. İbrāhīm el-Enşārī, Beyrut: Dārū'l-Ḥayr, 2007.

Çalışmamızda hitapları ele alırken nüzul sırasına göre tasnif ettiğimiz surelere dair temel bilgilere yer verdiğimiz kaynaklar şunlardır:

1. Mecdu'd-dīn Muḥammed b. Ya'ḳūb el-Fīrūzābādī, *Beşāiru Zevi't-Temyiz fī Leṭāifi'l-Kitābi'l-'Aziz*, tah. Muḥammed 'Alī en-Neccār, Kahire: Lecnetu İḫyāi't-Turāşi'l-İslāmī, 1996.

2. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, İstanbul: İşaret Yayınları: 2002.

Bu kaynakların dışında surelerle ilgili *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ndeki maddelerden istifade ettik. Ayrıca çalışmamızda yer alan ayetlerin mealleri için <https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir/> sitesindeki "Kur'an Yolu" tefsirine başvurduk:

Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrııcı, İbrahim Kafi Dönmez ve Sadrettin Gümüş,
Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir, Ankara: DİB Yayınları, 2003.

Çalışmamızda İslam literatürüne dair kaynakların müellif isimlerini dipnotlarda meşhur isim/künyeleriyle, bibliyografyada tam isim/künyeleriyle zikrettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKKE DÖNEMİ'NDE HZ. PEYGAMBER'E HİTAPLAR

Bu bölüm üç ana başlık altında ele alınmaktadır. Birinci başlıkta Mekkî surelerdeki Hz. Peygamber'e yönelik olan hitaplar kronolojik olarak ele alınmıştır. İkinci başlıkta hitapların muhatabına dair bir değerlendirme, üçüncü başlıkta ise muhtevaya dair bir inceleme yapılmıştır.

1. Mekkî Surelerde Hz. Peygamber'e Hitapların Kronolojik Tahlili

Sureleri dönemlendirme konusundaki en yaygın kabul, surelerin nazil olduğu yere bakılmaksızın hicretten öncekilerin Mekkî, hicretten sonrakilerin Medenî sayılması şeklindedir. Bu durumda Mekke dönemi, Kur'an'ın 23 yıllık nüzul süresinin 13 yılına tekabül eden hicri 610-622 yıllarını kapsamaktadır. Muhatap kitlenin zaman ve mekana bağlı olarak değişkenlik arz etmesi, Mekkî ve Medenî ayetler arasında birtakım tematik farklılıklara neden olmuştur. Mekkî ayetler tevhit, ahiret ve ahlak gibi temel meselelerle ilgili edebi yönü kuvvetli bir üslupla inmiştir.³⁹ Bu başlık altında inceleyeceğimiz ayetlerden ilki Kalem suresinde yer almaktadır.

³⁹ Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*, ss.201-202.

1.1. 2/68 Kalem Suresi

Surelerin nüzul tertibine göre, İbn ‘Aţıyye’nin konuyla ilgili kayda değer ilk yorumu Kalem suresinde bulunmaktadır. İbn ‘Aţıyye, kronolojik olarak ilk nazil olduğu kaydedilen ‘Alağ suresindeki “oku” ayetinin “Rabbinin adıyla başlama”yı ifade ettiğini söylemiş; ancak hitabın muhatabına veya muhtevasına dair daha fazla açıklama yapmamıştır.⁴⁰ Asıl ele almak istediğimiz, İbn ‘Aţıyye’nin hitabın içeriği ve muhatabı hakkındaki yorumları olduğundan, ‘Alağ suresindeki hitapla değil, Kalem suresi ile başlamayı uygun görüyoruz.

Kalem suresi, nüzul sırasına göre ikinci, başında *hurūf-ı muḳatta‘a* olan ilk suredir. Her ne kadar Suyūṭī gibi otoriteler surenin ikinci sırada nazil olduğunu düşünse de Muhammed Esed (ö.1992) bunun birtakım hadislerle çeliştiğini ileri sürmekte ve Kalem suresinin büyük ihtimalle 3. sırada nazil olduğunu düşünmektedir.⁴¹ Sure, kaleme ve yazdıklarına yemin ederek başlaması açısından önem taşımaktadır. Hz. Peygamber’e müşriklerin baskılarının arttığı Mekke döneminde nazil olmasından dolayı, ona yöneltilen iftiralara surede cevap verilmekte, insanlar arasında söz taşıma, saldırganlık, başkalarını çekiştirme gibi ahlaki zaaf lar yerilmektedir. Ayrıca ilk defa Kalem suresinde bir peygamber kıssasına yer verilerek, Hz. Yūnus’un maruz kaldığı sıkıntılar örnek verilmiş, Hz. Peygamber ve müminler teselli edilmiştir.⁴² Kalem suresinde Hz. Peygamber’e yönelik 16 hitap bulunmaktadır. Biz burada 4 tanesini örnek olarak ele aldık.

---

⁴⁰ İbn ‘Aţıyye el-Endelūsī, *el-Muḥarraru’l-Vecīz fī Tefsīri’l-Kitābi’l-Azīz*, tah. ‘Abdullāh b. İbrāhīm el-Enşārī (Beyrut: Dāru’l-Ḥayr, 2007), c.8, s.652.

⁴¹ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı* (İstanbul: İşaret Yayınları: 2002), s.1172.

⁴² M. Kâmil Yaşaroğlu, “Kalem Sûresi”, *DİA*, c.24, s.247.

Qalem surensinin 2. ayetinde “مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ”⁴³ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye’ye göre, Allah bu ayetle müşriklerin Hz. Peygamber’in deli olduğu iddialarını yalanlamış, daha sonraki ayetlerde de elçisinin yüce bir yaratılışa sahip olduğunu söyleyerek onu övmüştür.⁴⁴ Erken dönem müfessirlerinden Muḳātil b. Suleymān, Ebū Cehl b. Hişām (ö.2/624), ‘Utbe b. Rabī’a (ö.2/624), Şeybe b. Rabī’a ve diğer bazı kimselerin Hz. Peygamber’e mecnun demeleri nedeniyle ayetin indiğini ifade etmiştir.⁴⁵ Ṭaberī, Zemaḥşerī ve İbn ‘Aṭıyye, şahıs isimlerini zikretme gereği duymaksızın, ayetin iniş sebebinin Kureyş’in Hz. Peygamber’e delilik iftirasında bulunmaları olduğunu kaydetmiştir.⁴⁶ Delilik aklın örtülmesi anlamına geldiğinden isnat edildiği kişinin sözünün bir delininki gibi yanlış ve uygunsuz olduğunu çağrıştırmaktadır. Hz. Peygamber’e ilk tepkilerini onu dışlayarak, delilik isnat ederek gösteren Kureyş kâfirlerine karşı, Hz. Peygamber’e gelen ilk hitaplar onları yalanlayıcı ve Allah tarafından elçisini teselli edici mahiyettedir.

İbn ‘Aṭıyye, surenin “فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ بِأَبْصَابِكُمْ أَلْفُتُونُ”⁴⁷ ayetlerindeki “göreceksin” ifadesinin ise hem Hz. Peygamber’e hem ümmetine hitap ettiğini ifade etmiştir.⁴⁸ Muḳātil, bunun bir tehdit olduğunu, Bedir savaşında melekeler aracılığıyla kâfirler

---

⁴³ “Sen -rabbinin lütfu sayesinde- asla deli değilsin.”

⁴⁴ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.8, s.365.

⁴⁵ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, tah. ‘Abdullāh Maḥmūd Şeḫāte (Beyrut: Dāru’l-İḥyāi’t-Turās, 2002), c.4, s.397.

⁴⁶ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān fī Te’vīl-i Āyi’l-Ḳur’ān*, tah. Aḥmed Muḥammed Şākir (Beyrut: Muessesetu’r-Risāle, 2000), c.23, s.528; Zemaḥşerī, *el-Keşşaf ‘an Haḳāik-i Ğavāmiḍi’t-Tenzil* (Beyrut: Dāru’l-Kitābi’l-‘Arabī, 1986), c.4, s.584.

⁴⁷68/Kalem:5-6 “Aranızdan hanginizin akli bozuk olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler.”

⁴⁸ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.8, s.368.

üzerine inen azaba işaret ettiğini söylemiştir.⁴⁹ Taberî, daha çok “meftûn” kelimesine verilen manalar üzerinde durarak, bu kelimenin “mecnun, şeytan” gibi sıfatlarla veya “delilik” gibi isim mastarlarla açıklandığını belirtmiştir.⁵⁰ Zemaḥşerî ise ayetin Velîd b. Muğîra (ö.1/622) ve Ebû Cehl b. Hişâm gibi kâfirlere tariz olduğunu söylemiştir.⁵¹ İbn ‘Aṭıyye, “فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ”⁵² ayetinin Kureyş’in Hz. Muhammed’e “putlarımıza tapar ve yüceltirsen biz de senin ilahına kulluk ederiz” demeleri üzerine indiğini nakletmiştir.⁵³

Ḳalem suresi 44. ayette “فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَدِّبُ بِهِذَا الْحَدِيثِ”⁵⁴ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayetin kâfirlere tehdit olduğu yorumunda bulunmuştur.⁵⁵ Muḳātil b. Suleymân da İbn ‘Aṭıyye gibi ayetin kâfirlere tehdit ifade etmesine vurguda bulunmuş, ayeti “kâfirlerle beni yalnız bırak, onları helak etmede benim eşim benzerim yoktur” şeklinde yorumlamıştır.⁵⁶ Taberî, ayetin “bu sözü yalanlayana ben yeterim” anlamına geldiğini söylemiştir.⁵⁷ Zemaḥşerî, buna ilaveten ayetin Hz. Peygamber’e teselli ifade ettiğini kaydetmiştir.⁵⁸

46. ayette “أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ”⁵⁹ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayet Hz. Peygamber’e hitap etse de asıl maksadın kâfirleri azarlamak olduğunu söylemiştir.

---

⁴⁹ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.4, s.403.

⁵⁰ Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c.23, s.532.

⁵¹ Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, c.4, s.586.

⁵² 68/Ḳalem:8 “Yalancılara itaat etme.”

⁵³ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecîz*, c.8, s.368.

⁵⁴ “Sen bu sözü yalan sayanı bana bırak!”

⁵⁵ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecîz*, c.8, s.380.

⁵⁶ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.4, ss.409-411.

⁵⁷ Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c.23, s. 561.

⁵⁸ Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, c.5, s.595.

⁵⁹ “Yoksa sanki sen onlardan bir ücret istiyorsun da bunun ağırlığı altında kalmaktan mı çekiniyorlar?”

Muḳātil b. Suleymān ve Zemaḥşerī gibi müfessirler böyle bir kayıt düşmezken⁶⁰ Ṭaberī ise hitabın Hz. Peygamber'e olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁶¹ Çünkü eğer Hz. Peygamber kâfirlerden bir karşılık talep etseydi onların haktan yüz çevirmeleri için bu ücretin ağır gelmesi gibi bir bahaneleri olacağını belirtmiştir.⁶²

Ḳalem suresi 48. ayette “فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ” buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, 48. ayetle ilgili olarak Hz. Peygamber'e Allah'ın hükmüne sabretmesinin, tebliğ vazifesinin getirdiği eziyet ve zorluklara katlanmasının emredildiğini belirtmiştir. Onun, Hz. Yûnus gibi acele etmekten nehyedildiğini de eklemiştir.⁶³ Ṭaberī, Katade'den yaptığı bir nakilde Hz. Peygamber'in bu ayetle hem onun gibi acele etmekten hem de onun gibi kızmaktan nehyedildiğini söylemiştir.⁶⁴

1.2. 3/73 Muzzemmil Suresi

10, 11 ve 20. ayetlerinin Medine'de nazil olduğu rivayet edilse de, Muzzemmil suresi Mekke döneminde nazil olan üçüncü suredir. Adını ilk ayetlerindeki “muzzemmil”, yani örtüsüne bürünen kelimesinden almaktadır. Bu sureyle Muddesşir suresinin nüzul sebeplerinin aynı olduğu zikredilmektedir. Bu sebepler, Hz. Peygamber'in Kureyş ileri gelenlerinden rencide edici sözler duyması, eve gelerek elbisesine bürünmesi yahut Hira mağarasında aldığı ilk vahiyden sonra endişe ve heyecanla eve gelip örtüye bürünmesi şeklindeki rivayetlerdir. Muzzemmil suresi, Hz. Peygamber'in psikolojisinin vahye ve tebliğe hazırlanması, vahyi inkâr eden nüfuz sahibi müşriklerin ahiretteki durumlarının haber verilmesi, gece ibadetinin önemi gibi

---

⁶⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.4, s.149; Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.4, s.596.

⁶¹ Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.22, s.483.

⁶² İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.7, s.381.

⁶³ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.7, s.381.

⁶⁴ Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.23, s.563.

konuları ihtiva etmektedir.⁶⁵ Surede Hz. Peygamber'e hitaben gelen 10 ayet bulunmaktadır. Burada 2 tanesini değerlendireceğiz.

Surenin 10. ayetinde “وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا”⁶⁶ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, bu ayette Kureyş kâfirlerinin Hz. Peygamber’in risaletini kabul etmediklerini açıkça konuşmalarından bahsedildiğini ifade etmiştir. İbn ‘Aṭıyye, hitabın Kureyş kâfirlerine olduğunu, ayetin muvāda‘a yani ateşkes ve barış anlamı içermesinden dolayı, sonradan gelecek olan seyf ayeti ile neshedildiğini ileri sürmüştür.⁶⁷ Muḳātil b. Suleymān da tefsirinde Hz. Peygamber’in onlardan uzak durmasının emredildiğini; ancak bu ayetin Tevbe (Berāe) suresindeki seyf ayeti ile neshedildiğini söylemiştir. İletinin değişmesiyle hükmün değişmesi babından olan bu neshin sebebinin Müslümanların zayıf olduğu dönemde kâfirlere sabır ve tahammül göstermeleri olduğunu söylemiştir. Muḳātil, gücü elde ettiklerinde de kâfirlerle savaşma ve onlara mukavemet göstermelerinin Müslümanlara emredildiğini belirtmiştir.⁶⁸ Ṭaberī ise bu görüşün kaynağının Ḳatāde (ö.117/735) olduğunu nakletmiştir.⁶⁹ Dolayısıyla bu yalnızca İbn ‘Aṭıyye’nin sahip olduğu bir iddia değil, izleri hicri 2. yüzyıla kadar sürülebilen bir görüştür.⁷⁰ Zemaḥşerī ayetin kâfirlere güzel bir şekilde muhalefet etmeyi, bir müddet sabredip ses çıkarmamayı emrettiğini söylemiştir. Hatta Ebū’d-

---

⁶⁵ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Müzzemmil Sûresi”, *DİA*, c.32, s.252.

⁶⁶ “Onların söylediklerine katlan ve uygun bir şekilde onlardan uzaklaş.”

⁶⁷ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Veciz*, c.8, s.444.

⁶⁸ Muḳātil, *Tefsiru Muḳātil*, c.4, s.476; c.5, s.168.

⁶⁹ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.23, s.689.

⁷⁰ Muḳātil’in tefsirini tahkik eden ‘Abdullāh Maḥmūd Şehāte, Hibetullah b. Selāme’nin (ö.410/1019) kapsamlı bir inceleme yapmaksızın seyf ayetiyle nesih konusunu *Nāsih ve Mensūh* adlı kitabına Muḳātil’den aldığını söylemektedir. Ayrıca Hibetullah b. Selāme, Kur’an’da Hz. Peygamber’e “فَأَعْرَضْ عَنْهُمْ” ve “وَتَوَلَّ عَنْهُمْ” formunda gelen her ayetin seyf ayetiyle neshedildiğini iddia etmiştir (Muḳātil, *Tefsiru Muḳātil*, c.4, s.476; c.5, s.168).

Derdā'dan (ö.32/652) şu rivayeti nakletmiştir: “Bir kavme teşekkür eder, yüzlerine gülerdik; ama kalplerimiz onlardan öğrenirdi.”⁷¹

Bir sonraki ayette ise “وَدَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهَلُكُمْ قَلِيلًا”⁷² buyrulmaktadır. İbn ‘Aţıyye daha sonra aynı veya benzer lafızlarla gelecek olan bazı ayetlerde, ayetin seyfi ayetiyle neshedildiği hükmüne varmasına rağmen burada yalnızca kâfirlere tehdit olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber’e ise onlarla zihnini meşgul etmemesinin emredildiğini ifade etmiştir.⁷³ Muḳātil, buradaki yalanlayıcıdan kastın Benî’l-Muḡīra b. ‘Abdillāh b. ‘Amr b. Maḫzūm olduğunu, ona Bedir savaşına kadar da mühlet verildiğini söylemiştir. Ayetin, Allah’ın Bedir savaşında öç aldığı kâfirlere yönelik bir tehdit olduğunu ifade etmiştir.⁷⁴ Ṭaberī ise Bedir savaşına işaret ettiğine dair görüşün kaynağını Hz. ‘Ā’işe (ö.58/678) olarak kaydetmektedir. Hz. ‘Ā’işe’den gelen rivayet şöyledir: “Bu ayet nazil olduktan sonra kısa bir süre geçti, Bedir vakası gerçekleşti.”⁷⁵

1.3. 4/74 Muddesşir Suresi

Muzzemmil suresinin ilk ayetleri için nakledilen rivayet, Muddesşir suresinin ilk ayetleri için de nakledilmektedir. Çoğunluğun kabulüne göre surenin ilk ayetleri ‘Alaḳ suresinin ilk beş ayetinden sonra inmiştir. Kaynaklarda Hz. Peygamber’e müşriklerin sihirbaz demelerinden dolayı üzülererek eve gidip, örtüsüne büründüğüne dair rivayet edilen nüzul sebebi mümkün görünmemektedir. Çünkü Muzzemmil ve Muddesşir sureleri ilk inen ayetlerdendir. Oysa müşriklerin bu iddiada bulunabilmesi için Kur’an

⁷¹ Zemaḫşerī, *el-Keşşāf*, c.4, s.640.

⁷² 73/Muzzemmil:11 “Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları bana bırak ve onlara biraz süre tanı.”

⁷³ İbn ‘Aţıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecīz*, c.8, s.444.

⁷⁴ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.4, ss.475-476.

⁷⁵ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.23, s.690.

metninden bir hayli ayetin nazil olmuş olması gerekmektedir.⁷⁶ Muddesşir suresinde Hz. Peygamber'e yönelik olarak gelen 10 tane hitaptan 1 tanesini burada örnek olarak değerlendirdik.

Surenin 11. ayetinde “ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا”⁷⁷ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţıyye ayetin sırf tehdit olduğunu söylemiş ve Velīd b. Muğīra el-Maḥzūmī hakkında nazil olduğunu nakletmekle yetinmiştir.⁷⁸ Muḳātil, ayetin nüzul sebebine konu olan olayı Muddesşir suresinin devamındaki ayetlerle birlikte ayrıntılarıyla anlatmıştır. Bu hadise Velīd b. Muğīra'nın Hz. Peygamber Mu'min (Gāfir) suresini okurken kulak misafiri olup, son derece etkilenmesi, Kureyş'in ileri gelenlerinden tepki aldıktan sonra ise düşünüp taşınarak Kur'an'a “eskilerden nakledilmiş sihir” iftirasında bulunması şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca Muḳātil, ayetin onların yalanlarına karşı sabretmesi için Hz. Peygamber'e teselli ifade ettiğini söylemiştir.⁷⁹

1.4. 8/87 A'la Suresi

Adını ilk ayette geçen “الْأَعْلَى” kelimesinden almakla beraber “سَبَّحَ” şeklinde başlayan ilk kelimesinden dolayı Sebbih sureti diye de anılmıştır. Sure, ahiretin dünya hayatından daha üstün ve daha kalıcı olduğunu, bu gerçeğin önceki din kitaplarında, özellikle Hz. İbrahim ile Hz. Musa'nın kitaplarında yer aldığını vurgulayan ayetlerle son bulur.⁸⁰ A'la suresinde Hz. Peygamber'e 10 hitap gelmiştir. Burada 1 tanesi örnek olarak ele alınmaktadır.

⁷⁶ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Müddesşir Sûresi”, *DİA*, c.31, s.463.

⁷⁷ “Yarattığım o şahsı (cezalandırmak üzere) tek başına bana bırak!”.

⁷⁸ İbn ‘Aţıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.8, s.455.

⁷⁹ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.4, ss.491-494.

⁸⁰ Emin Işık, “A'la Sûresi”, *DİA*, c.2, ss.310-311.

A'lā suresinde “سُنْفُرُكَ فَلَا تَنْسَى إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى”⁸¹ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţıyye, Hz. Peygamber’in korunmuş olduğunu, ayetleri ilahi bir müdahale olmaksızın ebediyen unutulmasının imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Ancak ayetle bağlantılı olarak bu durumu Hz. Peygamber’in -unuttuktan sonra hatırlamak şartıyla- yaşlılık nedeniyle unutabileceği veya Allah tarafından neshedilene unutabileceği şeklinde yorumlamıştır.⁸² Taberî, Mucâhid’ten (ö.103/721) nakille Allah’ın unutturup da sonradan Hz. Peygamber’in hatırlamamasının nesih olduğunu, hükmünün de tilavetinin de kalkmış olduğunu kaydetmiştir.⁸³ Muḳâtil de buradaki “Allah dilemedikçe” istisnasının neshedilen ayet için olduğunu söylemiştir.⁸⁴

1.5. 11/93 Duḳā Suresi

Mekke döneminde nazil olmuştur. Adını birinci ayetteki “kuşluk vakti” anlamındaki “ضُحَى” kelimesinden alır. Vahyin bir müddet kesilmesi sebebiyle müşrikler arasında çıkan, “Rabbi Muhammed’i terk etti, ona küstü” şeklindeki dedikodulardan Hz. Peygamber’in duyduğu üzüntü üzerine indirildiği nakledilmiştir.⁸⁵ Muhammed Esed, her ne kadar Hz. Peygamber’e sesleniyor görünse de surenin çok daha geniş bir muhtevaya sahip olduğunu, insanı zaman zaman ilahi adaleti sorgulamaya kadar götürebilen üzüntü ve sıkıntılara maruz kalan bütün iyi mümin erkek ve kadınları ilgilendirmekte ve teselli etmekte olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶ Duḳā suresi 11 ayettir ve

---

⁸¹ 87/A'lā:6-7 “Sana okutacağız ve Allah dilemedikçe unutmayacaksın. O, açık olanı da bilir, gizli olanı da.”

⁸² İbn ‘Aţıyye, *el-Muḳarraru'l-Vecîz*, c.8, s.592.

⁸³ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân*, c.24, s.371.

⁸⁴ Muḳâtil, *Tefsîru Muḳâtil*, c.4, s.669.

⁸⁵ Emin Işık, “Duha Sûresi”, *DİA*, c.9, s.546.

⁸⁶ Esed, *Kur'an Mesajı*, s.1277.

bütünüyle Hz. Peygamber'e hitap etmektedir. Burada 11 ayetten bir tanesini seçerek inceledik.

Duḥā suresi 7. ayette “وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ”⁸⁷ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭiyye buradaki “ضَالًّا” kelimesine yüklenmiş mana ve yorumları naklettikten sonra kendi kanaatinin “bilmemek” anlamından yana olduğunu belirtmiştir. Bu görüşünü, “İşte böylece sana da kendi buyruğumuzla bir ruh (Kur’an) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun; ama şimdi onu, dilediğimiz kullarımızı sayesinde doğruya erdirdiğimiz bir ışık kıldık. Hiç şüphe yok ki sen doğru yolu göstermektesin”⁸⁸ ayetiyle delillendirmiştir.⁸⁹ Muḳātil, aynı kelimeye “bir işaret ve rehberinin olmaması” anlamını vermiştir.⁹⁰ Ṭaberī’de farklı bir görüş olarak Suddī’den (ö.127/745) nakille Hz. Peygamber’in kırk gün kadar kavminin dini üzerine olduğu rivayeti yer almaktadır.⁹¹ Zemaḥşerī bu rivayeti kabul etmeyerek, Hz. Peygamber’in nübüvvetinden önce de diğer peygamberler gibi büyük günahlardan korunmuş olduğunu söylemiştir. Zemaḥşerī ’ye göre buradaki “ضَالًّا” kelimesi “şeriat ilimlerini ve onlara ulaşma yolunu bilmemesi” anlamına gelmektedir.⁹²

1.6. 20/113 Felak Suresi

Adını ilk âyette geçen “فَلَقَ” kelimesinden alır. Nās suresiyle birlikte “Mu‘avvizeteyn”, İḥlāş ve Nās sûreleriyle birlikte “Mu‘avvizāt” isimleriyle anılmaktadır. Nās suresi ile beraber nazil olduğunda ittifak varsa da Medenī mi Mekkī

---

⁸⁷ “Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?”.

⁸⁸ 42/Şura:52.

⁸⁹ İbn ‘Aṭiyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.8, ss.640-642.

⁹⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.4, s.732.

⁹¹ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.24, s.488.

⁹² Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.4, s.768.

mi olduğu konusu ihtilaflıdır. Bu nedenle surenin nüzul sebebi hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Bir rivayete göre Medine’de bir Yahudi’nin Hz. Peygamber’e büyü yapması sonrasında Nās suresi ile birlikte nazil olduğu nakledilmiştir. Bizim esas aldığımız *Ĥabenneke* tertibine göre sure Mekki’dir. Muhtevasında Allah’a sığınılacak şeyler bildirilirken somuttan soyuta, sakınılması kolay olandan zor olana doğru bir sıralanış dikkat çekmekte, dolayısıyla sığınmanın önemi ve yöntemi öğretilmektedir.⁹³ Surede lafzen Hz. Peygamber’e hitap eden tek ayet, surenin ilk ayetidir.

Felağ suresinin 1. ayetinde “فَلَقْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ”⁹⁴ buyrulmaktadır. Muğātil b. Suleymān, ayetin iniş sebebinin Lebīd b. E’sam b. Mālik el-Yahūdī’nin Hz. Peygamber’e büyü yapması olduğunu ifade etmiştir. Meleklerin büyüünün nasıl bozulacağını Hz. Peygamber’e rüyasında bildirmeleri üzerine Hz. Ali büyüünün atıldığı kuyuya gitmiş, suyunu akıtıp büyüünün yapıldığı hurma çiçeği kabuğunu muavvizeteyn okuyarak yakmıştır.⁹⁵ Taberī ve Zemağşerī, ayetin veya surenin iniş sebebine dair bir nakilde bulunmayıp yalnızca “فَلَقْ” kelimesinin anlamları üzerinde durmuşlardır.⁹⁶ İbn ‘Aţıyye, buradaki hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu; ancak kastedilenin hem o hem de bütün ümmet fertleri olduğunu ifade etmiştir.⁹⁷

1.7. 24/80 ‘Abese Suresi

Adını ilk kelimesinden almış olup, on beşinci ayetteki “سَفَرَةٌ” (amelleri yazan melekler) ve otuz üçüncü ayetteki “الصَّاحَّةُ” (kulağı sağır edecek şiddetteki ses; kıyamet) kelimelerinden dolayı “Sefere” veya “Şāğħa” suresi diye de anılmaktadır. Mekke

⁹³ Emin Işık, “Felak Sûresi”, *DİA*, c.12, ss.301-302.

⁹⁴ “De ki, sabahın Rabbine sığınırım.”

⁹⁵ Muğātil, *Tefsīru Muğātil*, c.4, s.933.

⁹⁶ Taberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.24, ss.699-702; Zemağşerī, *el-Keşşāf*, c.4, s.820.

⁹⁷ İbn ‘Aţıyye, *el-Muğarraru’l-Vecīz*, c.8, s.714.

döneminde nazil olmuştur. ‘Abese suresinin nüzul sebebi olarak nakledilen rivayet şöyledir: Hz. Peygamber’in Müslüman olmalarını arzu ettiği Kureyş kabilesinin ileri gelenleri ile konuşurken kör bir sahabi olan İbn Umri Mektûm yanlarına gelerek Hz. Peygamber’den kendisine bir ayet okumasını istemiş, onun başkalarıyla meşgul olduğunu fark etmediğinden bu sözünü birkaç defa tekrarlamıştır. Konuşmasının kesilmesinden dolayı canı sıkılan ve bu hoşnutsuzluğunu yüz ifadeleriyle açığa vuran Hz. Peygamber, onunla ilgilenmeyerek yanındakilere dönmüş ve konuşmasını sürdürmüştür. Konuşmasını bitirip kalkacağı sırada ‘Abese suresi nazil olmuştur.’⁹⁸ Sure, yeniden dirilmenin keyfiyeti, Hz. Musa’nın firavuna gönderilmesi, kâfirlerin kıyametin bir an evvel gelmelerini istemeleri gibi konuları da ihtiva etmektedir.⁹⁹ Surenin 42 ayetinden 5 tanesi Hz. Peygamber’e hitap lafızlarıyla nazil olmuştur. Biz gâib sîgasıyla başlamasına rağmen Hz. Peygamber’le ilgili olduğu için İbn ‘Aţîyye’nin yorumlarına rastladığımız surenin ilk ayetini aşağıda değerlendirdik.

‘Abese suresinin ilk ayetinde “عَبَسَ وَتَوَلَّى”¹⁰⁰ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye surenin 1-7 arasındaki giriş ayetlerinde Hz. Peygamber’in kâfirlere İslam’ı anlatmaya çalışırken yanına gelen İbn Umri’l-Mektûm’dan yüz çevirmesi üzerine Allah tarafından uyarıldığını ifade etmiştir. Ayrıca hitapta gâib sîgası kullanılması İbn ‘Aţîyye’ye göre bu kınamanın şiddetini artırmaktadır. İbn ‘Aţîyye, “Sen ise kendini her şeye yeterli görenle ilgileniyorsun” ayetlerinin de yukarıda geçen ‘itâbı vurguladığını ifade etmiştir.¹⁰¹ Muqâtil rivayeti naklederken yanındakilerin ‘Abbâs b. ‘Abdi’l-Muţţalib ve

⁹⁸ Abdullah Aydemir, “Abese Suresi”, *DİA*, c.1, ss.305-306.

⁹⁹ Fîrûzâbâdî, *Beşâiru Zevi’t-Temyîz fî Leţâifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, tah. Muhammed ‘Alî en-Neccâr (Kahira: Lecnetu İhyâi’t-Turâşi’l-İslâmî, 1996), c.1, s.497.

¹⁰⁰ 80/Abese:1-7 “Suratını astı, yüzünü çevirdi. Çünkü ona gözü görmeyen biri gelmişti. Sen nereden bileceksin, belki o arınacaktı. Yahut o öğüt alacak da öğüt kendisine fayda verecekti. Sen ise kendini her şeye yeterli görenle ilgileniyorsun.”

¹⁰¹ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḥarraru’l-Vecîz*, c.8, s.536.

Umeyye b. Hâlef olduğunu, İbn Ummi Mektûm'un Hz. Peygamber'e tövbesinin kabul olup olmayacağını sorduğu, Hz. Peygamber cevap vermeyince kabul olunmadığını zannedip utanarak evine döndüğü bilgilerini de eklemiştir.¹⁰² Taberî ve Vâhidî de hitabın Hz. Peygamber'e kınama olduğunu, İbn Ummi Mektûm'un talebinin ise Hz. Peygamber'den İslam'a dair bilgiler öğrenmek olduğunu ifade etmiştir.¹⁰³

1.8. 34/50 Kâf Suresi

Adını ilk ayetin başındaki “ق” harfinden almıştır. Bâsikât suresi olarak da isimlendirmektedir. Surelerin ihtiva ettiği ayet sayısına göre yapılan sınıflandırmada tivâl-i mufassal grubunda yer alanların bu sureyle başladığı kabul edilmektedir. Kâf suresinde, ölümden sonra yeniden dirilişle bunu inkâr edenlerin uyarılması ve iman edenlerin müjdelenmesi, peygamberlerini yalanlayan kavimlerden bazı örnekler verilerek bunların sonlarının hatırlatılması, kavminin inkârcı ve yıkıcı tavırlarına karşı Hz. Peygamber'e teselli ve güven telkin edilmesi, inkârcıların âhirette karşılaşacakları cezalar ve müminlere verilecek nimetler gibi konular anlatılmaktadır.¹⁰⁴ Kâf suresinde Hz. Peygamber'e hitap lafzıyla gelen 4 ayetten 2 tanesine dair değerlendirmeler aşağıda yer almaktadır.

Kâf suresi 22. ayette “لَقَدْ كُنْتُمْ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ”¹⁰⁵ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye, ayette ahirette hesaba çekilecek olan kâfire hitaben söylenen sözlerin bunlar olduğunu belirtmiştir. Ayette Hz. Peygamber'in gayb haberleri ve kıssalardan vahiy gelmeden önce habersiz olduğu şeklindeki yorumları birkaç

¹⁰² Muḳâtil, *Tefsîru Muḳâtil*, c.4, ss.589-590.

¹⁰³ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân*, c.24, s.218; Vâhidî, *el-Vaşiḫ fî Tefsîri'l-Ḳur'âni'l-Mecîd* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), c.4, s.422.

¹⁰⁴ M. Kamil Yaşaroğlu, “Kaf Suresi”, *DİA*, c.24, ss.143-144.

¹⁰⁵ “Sen bu konuda tam bir gaflet içindeydin, artık gözünden perdeni kaldırdık, şimdi gözün keskindir.”

yönden zayıf bulmaktadır. Bu eleştirisi konularından birisi ayette geçen “gaflet” kavramının ihmalkâr kimse için kullanılmasıdır. İbn ‘Aţîyye, Hz. Peygamber’in peygamberliğinden önce de sonra da hiçbir ihmalinin olmadığını ifade etmiştir. İkinci eleştirisi noktası ise gramer açısından dır. İbn ‘Aţîyye, bir sonraki “ قَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَيَّ ”¹⁰⁶ ayetindeki kişi zamirinin merciinin en yakındaki olması gerektiğinden dolayı, bir önceki ayette gözünden perde kaldırılan kişiye işaret ettiğini ifade etmiştir. Ancak bu durumda Hz. Peygamber’le alakası kurulamayan 23, 24 ve 25. ayetlerin anlamları 22. ayetle uyumsuz olmaktadır. İbn ‘Aţîyye, ayetin bağlamından kâfirleri azarlama anlamı çıkarmış ancak, ayetin mümin, kâfir demeden her insana hitap ettiğini ifade etmiştir. Bu aynı zamanda Sâlim b. ‘Abdillâh (ö.106/725) ve el-Hasen el-Başrî’nin (ö.110/728) de görüşüdür.¹⁰⁷ Muḳâtil b. Suleymân ayetin dünyadayken ahiretten gafil olan, ahirette inkâr ettiği güne gözüyle şahitlik edecek olan Velîd b. Muğîra el-Maḳzûmî hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Muḳâtil’e göre bir sonraki ayette yer alan “قَرِينُهُ” ifadesi de dünyada o kâfire eşlik ederek günahlarını yazan meleğe karşılık gelmektedir.¹⁰⁸ Dolayısıyla her ne kadar ayet tekil hitap şeklinde gelse de Hz. Peygamber’e yönelik olmadığı kanaati yaygındır.

Ḳâf suresi 39. ayette “فَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ”¹⁰⁹ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye, bütün kâfirlerin her türlü sapkın sözlerine sabretmeyi emreden ayetin, seyf ayetiyle neshedildiğini ifade etmiştir.¹¹⁰ Muḳâtil b. Suleymân, ayetin, Yahudilerin “Allah altı günde yeri, göğü ve arasındakileri yaratıp, yedinci gün dinlendi” iddiaları üzerine nazil

---

¹⁰⁶ “Arkadaşı, ‘işte hep beraber olduğum şahıs burada’ der.”

¹⁰⁷ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḳarraru’l-Vecîz*, c.8, s.44.

¹⁰⁸ Muḳâtil, *Tefsîru Muḳâtil*, c.4, s.113.

¹⁰⁹ “Resulüm! Sen onların söylediklerini sabırla karşıla.”

¹¹⁰ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḳarraru’l-Vecîz*, c.8, s.57.

olduğunu kaydetmiştir.¹¹¹ Nitekim Taberî de ayetin Yahudilerin bu iftiralarına karşı sabrı emrettiğini söylemiştir.¹¹² Vâhidî ise nüzul sebebini naklettikten sonra İbn ‘Aţıyye gibi, sabretme emrinin öldürme emrine kadar olduğunu ifade etmiştir.¹¹³

Ğāf suresi 41. ayette “وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ”Diğer emri yer almaktadır.¹¹⁴ müfessirlerden farklı olarak, ayetin muhatap kitlesi ile ilgili yorum yapan İbn ‘Aţıyye, ayetin bizzat Hz. Peygamber’e bir emir olmayıp o nidayı duyması, âna şahitlik etmesi açısından ona hitap edildiğini, ancak ayetin manen kâfirlere tehdit olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁵ Muğātil, bu seslenmenin İsrâfil isimli meleğin sura üflemesi olduğunu belirtmiştir.¹¹⁶ Taberî ve Vâhidî de Muğātil’in bu sözünü nakletmiş ve Ķatāde’nin İsrâfil’in seslendiği yer ile ilgili şu görüşünü aktarmışlardır: “Biz buranın Beytu’l-Makdis’in taşı olduğunu konuşurduk.”¹¹⁷

1.9. 36/86 Tārık Suresi

Adını ilk ayette geçen “Tārık/parlak yıldız” kelimesinden almıştır. İbn ‘Abbās’tan (ö.68/687-88) nakledildiğine göre Hz. Peygamber’in, amcası Ebū Tālīb (ö.619 m.) ile oturduğu bir sırada bir yıldız kaymasıyla ortalığı aydınlık kaplamış, Ebū Tālīb endişeyle “Bu nedir?” diye sormuştur. Hz. Peygamber de, “Allah’ın dikkat çekici işaretlerinden biri olan saliverilmiş bir yıldızdır” cevabını vermiştir. Ebū Tālīb’i şaşırtan bu olay üzerine Tārık suresi nazil olmuştur.¹¹⁸ Sure, insanın yaratılış evrelerine, kıyamet günü

¹¹¹ Muğātil, *Tefsīru Muğātil*, c.4, s.116.

¹¹² Taberî, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.22, s.376.

¹¹³ Vâhidî, *el-Vaşīt*, c.4, s.170.

¹¹⁴ “Seslenenin, yakın bir yerden seslendiği gün için dinlemede ol.”

¹¹⁵ İbn ‘Aţıyye, *el-Muğarraru’l-Vecz*, c.8, s.58.

¹¹⁶ Muğātil, *Tefsīru Muğātil*, c.4, s.116.

¹¹⁷ Taberî, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.22, s.382; Vâhidî, *el-Vaşīt*, c.4, s.172.

¹¹⁸ Bekir Topaloğlu, “Tārık Suresi”, *DİA*, c.40, ss.22-23.

sırların açığa çıkmasına, ilahi kelamın tabiatına dair anekdotlar içermektedir.¹¹⁹ Surede Hz. Peygamber'e hitap lafızlarıyla gelen 2 ayetten 1 tanesini aşağıda ele aldık.

Ṭārīḫ suresi 17. ayette “فَمَهْلُ الْكَافِرِينَ أَمْهَلُهُمْ رُوَيْدًا”¹²⁰ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayetteki mühletin ve “Onlar bir tuzak kuruyorlar; ben de bir karşı plan hazırlıyorum” ayetlerinde bahsedilen tuzağın Bedir savaşında gerçekleştiğini belirtmiştir. Hz. Peygamber'e gelen bu emrin ise ateşkes anlamı nedeniyle Tebük seferinden önce nazil olmuş olan Tevbe suresi 5. ve 36. ayetleri (seyf ayeti) tarafından neshedildiğini söylemiştir.¹²¹ İbn ‘Aṭıyye'den önce Muḳātil, Ṭaberī ve Zemaḥşerī tefsirlerinde bu konuya değinmemişlerdir. Vāḥidī ise, Bedir savaşına işaret eden bu ayetin seyf ayetiyle neshedildiğini söylemiştir. Ayrıca İbn Abbas ve Muḳātil'den ayetin kâfirlere tehdit olduğu yorumunu nakletmiştir.¹²² Muḳātil'in tefsirinde tespit edebildiğimiz kadarıyla böyle bir yorum yer almamaktadır. Dolayısıyla Vāḥidī'nin Muḳātil'in bu yorumunu nereden aldığı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Vāḥidī bu bilgiyi farklı bir nüshadan almış olabileceği gibi şifahi olarak edinmiş olabilir. Zemaḥşerī, hitabın Hz. Peygamber'e yönelik olduğunu, kâfirlerin bir an evvel helakı için dua ve acele etmemesinin emredildiğini ifade etmiştir.¹²³

1.10. 38/38 Şād Suresi

Adını surenin ilk ayetindeki “ص” harfinden alır. Hz. Davud'dan bahsettiği için Davud suresi diye de anılmakta olup Mekke döneminde nazil olmuştur. Rivayetlere göre, surenin ilk 7-8 ayetinin şirk inancının reddine dair ayetlerden rahatsız olan

¹¹⁹ Fīrūzābādī, *Beşāiru Zevi't-Temyīz*, c.1, s.512.

¹²⁰ “Sen o inkârcılara süre ver, onlara biraz zaman tanı.”

¹²¹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.8, s.588.

¹²² Vāḥidī, *el-Vaşıṭ*, c.4, s.467.

¹²³ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.4, s.737.

müşriklerin Ebū Cehl başkanlığında Ebū Ṭālib'e müracaat ederek yeğeni Muhammed'i bu faaliyetten menetmesini istemeleri üzerine nazil olduğu rivayet edilmiştir. Rivayete göre Ebū Ṭālib durumu Hz. Peygamber'e bildirince, o kendilerinden "Allah'tan başka tanrı yoktur" demeleri dışında bir şey istemediğini söylemiş, bunun üzerine Kureyşliler, "Bu kadar tanrıyı bir Tanrı'ya mı indirmiş, ne tuhaf şey!" diyerek ayrılmışlardır. Surede tevhit, nübüvvet ve ahiret ilkeleri ekseninde hidayete davet konuları yer almaktadır. Surede hakikate karşı direnenler, bunlara verilen cevaplar, hak-bâtıl mücadelesine ait kıssalar, uyarıcı ahiret sahneleri ve İslâmiyet'in gelecekteki zaferi gibi konulardan da bahsedilmektedir.¹²⁴ Şād suresinde Hz. Peygamber'e yönelik 11 hitap bulunmaktadır. Örnek olarak bunlardan 2 tanesine dair değerlendirmelere aşağıda yer verdik.

Şād suresi 21. ayette "وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَضْمِ"¹²⁵ buyrulmaktadır. İbn 'Aṭiyye, ayete soruyla başlanmasının kıssanın garipliğine ve önemine dikkat çekmek için olduğunu söylemektedir. İbn 'Aṭiyye'ye göre böylece muhatabın zihni kıssadan alınması gereken mesaja hazırlanmaktadır.¹²⁶ Muḳātil b. Suleymān ayette Hz. Davud'un yaptığı bir hatadan dolayı kendisine Allah tarafından insan suretinde gönderilen iki meleğin hikâyesinin anlatıldığını ifade etmiştir. Kendisinden sonra gelen diğer müfessirlerin de aktarmaya devam ettiği bu nakil, İbn Kesir gibi bazıları tarafından hem İsrailiyyât olduğu hem de bir peygambere yakışmayan iddialar içerdiği yönünde eleştiri almıştır.¹²⁷ Ṭaberī hitabın Hz. Peygamber'e olduğunu söylemekle yetinmiştir. Vāhidī ise Muḳātil'in sözlerini nakletmiştir.¹²⁸

---

¹²⁴ Bekir Topaloğlu, "Sad Suresi", *DİA*, c.35, s.376-377.

¹²⁵ "Davacıların hikâyesi sana ulaştı mı?"

¹²⁶ İbn 'Aṭiyye, *el-Muḳātil*, c.7, s.332.

¹²⁷ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.5, ss.228-230.

¹²⁸ Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.21, s.174; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.546.

Şād suresi 65. ayette “فُلْنِ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ”¹²⁹ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye’ye göre ayet, Hz. Peygamber’in kâfirler için yalnızca uyarıcı olup diğer bütün sıfatlardan soyutlanmış olduğunu ona emretmeyi ifade etmektedir. Bu da onlar için ruhlarını harekete geçiren bir tehdit olmaktadır.¹³⁰ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāhıdī, hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu ifade etmiştir.¹³¹

1.11. 39/7 A‘rāf Suresi

Adını 46. ve 48. ayetlerde geçen “أَعْرَافٌ” kelimesinden alır. Surede iman ve itikat konuları, özellikle ahirete iman meselesi işlenmektedir. Araf’tan bahsedilmesi bakımından sure, yalnızca İslâm dini açısından değil diğer semavî dinler açısından da ahirete iman konusunu tamamlayıcı ve nihaî hedefine ulaştırıcı bir özellik taşımaktadır.¹³² A‘rāf suresinde Hz. Peygamber’e hitap lafızlarıyla gelen 18 ayet bulunmaktadır. Bunlardan 3 tanesi örnek olarak incelenmiştir.

A‘rāf suresi 199. ayette “خُذْ الْعُقُورَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ”¹³³ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye’ye göre ayet Allah tarafından hem Hz. Peygamber’e hem de ümmete öğüttür.¹³⁴ İbn ‘Aṭıyye, “Şeytan seni dürtecek olursa Allah'a sığın, doğrusu O iştir ve bilir”¹³⁵ mealindeki bir sonraki ayetin de Hz. Peygamberle birlikte tek tek bütün ümmetin fertlerine bir emir olduğunu ifade etmiştir.¹³⁶ Muḳātil’e göre Hz. Peygamber’e Ebū Cehl’den yüz çevirmesi emredilmiştir. Muḳātil, buradaki “afv” kelimesinin ise Hz.

¹²⁹ “De ki: ‘Ben sadece bir uyarıcıyım.’”

¹³⁰ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.7, s.361.

¹³¹ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.652; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.21, s.234; Vāhıdī, *el-Vaşıṭ*, c.3, s.565.

¹³² Emin Işık, “A’raf Suresi”, *DİA*, c.3, s.259-261.

¹³³ “Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir.”

¹³⁴ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.4, s.116.

¹³⁵ 39/Araf:200.

¹³⁶ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.4, s.118.

Peygamber'e sadaka cinsinden verilen şeyler olduğunu ancak bu ayetin Tevbe suresinin sadakalar ile ilgili 5. ayetiyle neshedildiğini ifade etmiştir.¹³⁷ Taberî ise bu ayetle ilgili görüşleri zikretmiş, “kolaylık” ve “malın ihtiyaçtan fazlasını muhtaçlara vermek” anlamlarına gelen iki tür yorum olduğu görülmüştür. Taberî'nin tercih ettiği görüş, Mucâhid ve 'Urve b. Zubeyr'in (ö.94/713) görüşü olan insanların ahlaklarının zahirine bakması, sert davranmaması şeklindeki görüştür. Taberî'ye göre de bu ayet Hz. Peygamber'e müşrikler hakkında indirilmiştir. Ayetin “خُذْ الْعَفْوَ” kısmının Muḳātil'in bahsettiği gibi sadaka türünden şeyler olarak yorumlanıp neshedilmiş olduğu iddialarını doğru bulmayan Taberî, ayetin Allah'ın yarattığı bütün varlıkların birbirlerine nasıl davranacağını ve birbirlerinin ahlaklarının zahirine bakmaları gerektiğini emrettiğini ifade etmiştir.¹³⁸ Zemaḥşerî ayeti Taberî gibi yorumlamış, ayrıca Ca'fer es-Şâdık'tan (ö.148/765) nakille Allah'ın peygamberine güzel ahlakı emrettiğini, Kur'an'da ahlaki güzellikleri bu ayet kadar içine alan başka bir ayet olmadığını ifade etmiştir.¹³⁹ İbn 'Aṭıyye ve Taberî, Muḳātil ve Zemaḥşerî'den farklı olarak hitabı Hz. Peygamber'le birlikte ümmete teşmil etmişlerdir.

A'râf suresi 205. ayette “وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ”¹⁴⁰ buyrulmaktadır. İbn 'Aṭıyye, bu hitabın Hz. Peygamber'e yönelik olduğunu açıkça belirtmez. Bunun uyarı mahiyetinde olduğunu kaydeder. Bu bağlamda bir sonraki ayette de Allah'a itaatte ciddiyete sevk etmek için meleklerin gayretinin misal getirildiğini de ifade eder.¹⁴¹ Muḳātil, ayeti Hz. Peygamber'in namazda kıraatten gafil olmaması şeklinde yorumlamıştır.¹⁴² Taberî ise

¹³⁷ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.2, s.81.

¹³⁸ Taberî, *Cāmi 'u'l-Beyān*, c.13, s.329.

¹³⁹ Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, c.2, s.190.

¹⁴⁰ “Gafillerden olma.”

¹⁴¹ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecîz*, c.4, s.125.

¹⁴² Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.2, s.83.

ayetin öğüt ve ibretlerine karşı ilgisizlikten uzak olmasının emredildiğini ifade etmiştir.¹⁴³ Vāhidī ve Zemaḥşerī muhataba dair bir bilgi vermemiş, ayette uyarı olduğu yorumunda da bulunmamışlardır.

1.12. 41/36 Yāsīn Suresi

Sure “س” ve “ی” harfleri ile başlamakta, adını da bu harflerden almaktadır. Yāsīn suresini “Kur’an’ın kalbi” olarak nitelendiren hadis rivayetine dayanılarak “Ḳalbu’l-Ḳur’ān” diye de adlandırılmış, ancak bu isimlendirme yaygınlık kazanmamıştır. Surede tevhit, nübüvvet ve ahiret konuları tabiatın kuruluşu ve işleyişinden deliller getirilerek anlatılır. Ayrıca surede iman-küfür mücadelesi çerçevesinde geçmiş kavimlerden ibret verici örnekler verilir.¹⁴⁴ Yāsīn suresinde Hz. Peygamber’e hitap lafızlarıyla gelen 7 tane hitap bulunmaktadır. Bu ayetlerden bir tanesini aşağıda ele aldık.

Yāsīn suresi 10. ayette “وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ”¹⁴⁵ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, onların inkârı kesin olduğundan ayetin Hz. Peygamber’i teselli içerdiğini söylemiştir.¹⁴⁶ Muḳātil, bu ayetin Velīd b. Muḡīra’nın da içinde bulunduğu Benū Maḥzūm kabilesinden bir topluluğun Kur’an’ın Allah’tan olduğuna iman etmemeleri üzerine nazil olduğunu söylemiştir.¹⁴⁷ Vāhidī Zeccāc’dan Allah yolundan sapan kimse için uyarının fayda vermeyeceği şeklinde bir yorum nakletmiştir.¹⁴⁸

1.13. 43/35 Fāṭır Suresi

---

¹⁴³ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.13, s.355.

¹⁴⁴ Bekir Topaloğlu, “Yasin Suresi”, *DİA*, c.43, ss.340-341.

¹⁴⁵ “Kendilerini uyarsan da uyarımasan da onlar için birdir, asla iman etmezler.”

¹⁴⁶ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.7, s.237.

¹⁴⁷ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.574.

¹⁴⁸ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.510.

Sure ismini ilk ayette geçen ve “Faṭır/yarmak” kökünden türeyen “فَاطِرٌ/yoktan var eden” kelimesinden almaktadır. Aynı ayette yer alan “مَلَكَةٌ” kelimesinden dolayı Melâike suresi olarak da anılmıştır. Surenin birinci ayeti adeta diğer ayetleri tefsir eder konumdadır. Surede Allah’ın varlığına, birliğine, O’nun kudretine delâlet eden kevnî ayetler tanıtılmakta, bununla birlikte nübüvvetin ve ahiret inancının önemi vurgulanmaktadır. Hidayet-dalalet sebeplerinden bahseden Fâṭır suresi, hak-bâtil mücadelesinin sonuçlarına işaret etmektedir.¹⁴⁹ Fâṭır suresinde Hz. Peygamber’e hitap lafızlarıyla gelen 12 ayetten 3 tanesinin değerlendirmesine aşağıda yer verdik.

Fâṭır suresi 4. ayette “وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ”¹⁵⁰ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayetin önceki peygamberler ve ümmetleri arasında yaşananlar ile Hz. Peygamber’i teselli ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca müfessir, ayetin sonunda Hz. Peygamber’e bir vaat, kâfirlere ise bir tehdit olduğunu söylemiştir.¹⁵¹ Muḳâtil, Ṭaberî, Vâhidî ve Zemaḥşerî de ayetin Hz. Peygamber’i teselli edici olduğunu belirtmişlerdir. Zemaḥşerî Kureyş’in ayetleri yanlış telakkileri hakkında haber verdiğini de ayrıca eklemiştir.¹⁵²

Fâṭır suresinin 8. ayetinde “فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَاتٍ”¹⁵³ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye emir formunda gelen bu ayetin Hz. Peygamber’i kavminin küfrüne karşı teselli ettiğini, Allah’a dilediğini hidayete erdirip dilediğini saptırma konusunda teslim olmanın

---

¹⁴⁹ Emin Işık, “Fatır Suresi”, *DİA*, c.12, ss.240-241.

¹⁵⁰ “Sana yalancı diyorlarsa (bilesin ki) senden önceki peygamberler de yalancılıkla itham edilmişlerdir. Bütün işler sonunda Allah’a döndürülecektir.”

¹⁵¹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecîz*, c.7, s.203.

¹⁵² Muḳâtil, *Tefsîru Muḳâtil*, c.3, s.556; Ṭaberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c.20, s.439; Vâhidî, *el-Vaşıf*, c.3, s.501; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, c.3, s.598.

¹⁵³ “O halde onlar için üzülerek kendini helâk etme.”

gerekliliğini ifade ettiğini belirtmiştir.¹⁵⁴ Muḳātil, Ṭaberī, Vāḫidī ve Zemaḫşerī de ayetin Hz. Peygamber'e teselli ifade ettiğini söylemişlerdir.¹⁵⁵

Fātır suresinin devamında bu minvalde gelerek teselli ifade eden “Allah dilediğine elbette işittirir; ama sen kabirlerdekilere de işittirecek değilsin! Sen ancak bir uyarıcısın. Doğrusu biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Hiçbir ümmet yoktur ki içlerinden bir uyarıcı gelip geçmemiş olsun. Seni yalancılıkla itham ediyorlarsa, bil ki daha öncekiler de (peygamberlerini) yalancılıkla itham etmişlerdi”¹⁵⁶ ayetlerini de İbn ‘Aṭıyye benzer şekilde yorumlamıştır.¹⁵⁷

1.14. 45/20 Ṭāhā Suresi

Sure, ḫurūf-ı muḳaṭṭa‘a’dan sayılan “ط” ve “س” harfleri ile başlamakta, adını buradan almaktadır. Müteşabih sayılan bu harflerin içerdiği manalarla ilgili çeşitli görüşler vardır. Sure, muhtevasının üçte ikisi Hz. Musa’nın Firavunla ve kendi kavmiyle mücadelesine dair olduğundan Hz. Musa için kullanılan “kelīmullāh” nitelemesine atıfla Kelīm suresi olarak da isimlendirilmektedir. Ṭāhā suresi Hz. Musa’nın nübüvveti ve mücadeleleri, Hz. Âdem’in şeytanın tuzağına kapılması, ardından tövbesinin kabul edilmesi ve kıyameti konu edinmektedir.¹⁵⁸ Ṭāhā suresinde Hz. Peygamber’e hitap lafızlarıyla gelen 13 ayet bulunmaktadır. Bunlardan 4 tanesinin değerlendirmesine aşağıda yer verdik.

---

¹⁵⁴ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecīz*, c.7, s.204.

¹⁵⁵ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.553; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.20, s.441; Vāḫidī, *el-Vaḫīṭ*, c.3, s.501; Zemaḫşerī, *el-Keşşâf*, c.3, s.600.

¹⁵⁶ 35/Fatır:22-26.

¹⁵⁷ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecīz*, c.7, s.215.

¹⁵⁸ Bekir Topaloğlu, “Taha Suresi”, *DİA*, c.39, ss.379-380.

Ṭāhā suresi 7. ayette “وَإِنْ تَجْهَرُ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى”¹⁵⁹ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye burada Hz. Peygamber muhatap alınsa da bütün insanların kastedildiğini ifade etmiştir.¹⁶⁰ Muḳātil ve Ṭaberī, ayetin Hz. Peygamber’e hitap olduğunu söylemiştir.¹⁶¹ Vāhidī, ayetin “Sesini yükselterek kendini yorma, gizlesen de açıkça söyleyen de Allah bilir” anlamına geldiğini söylemiş, muhataba dair bir yorum yapmamıştır.¹⁶²

Ṭāhā suresi 114. ayette “وَلَا تُعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا”¹⁶³ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayette Hz. Peygamber’e vahyi alırken kendisine açıklanması ve zihninde yerleşmesi için ağırdan almasının emredildiğini belirtmiştir.¹⁶⁴ Muḳātil Hz. Peygamber’in Cebrail vahyi iletirken ayeti bitirmeden önce onu tekrar etmesinin nehyedildiğini ifade etmiştir. Ayrıca buradaki ilimden kastın Kur’an olduğunu söylemiştir.¹⁶⁵ Ṭaberī’ye göre Hz. Peygamber’e ayetlerin anlamlarının açıklaması kendisine bildirilmeden, ayetleri ashabına okumaması emredilmektedir.¹⁶⁶ Vāhidī, tıpkı Kıyāme suresinin 16. ayetinde uyarıldığı gibi Hz. Peygamber’in ayetleri dinlerken tekrar etmeye çalışmamasının emredildiğini söylemiştir.¹⁶⁷

Ṭāhā suresi 131. ayette “وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ”¹⁶⁸ buyrulmaktadır. Önceki ayetlerde Allah, geçmiş ümmetlerin

¹⁵⁹ “Sen sözü açığa vursan da (gizlesen de), O gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir.”

¹⁶⁰ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.6, s.80.

¹⁶¹ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.21; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.18, s.271.

¹⁶² Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.201.

¹⁶³ “Sana vahyi tamamlanmadan Kur’an’ı okumada aceleci davranma ve ‘Rabbim! İlmimi artır’ de.”

¹⁶⁴ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.6, ss.136-137.

¹⁶⁵ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.43.

¹⁶⁶ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.18, s.382.

¹⁶⁷ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.223.

¹⁶⁸ “Sakin kendilerini sınamak için onlardan bir kısmını yararlandığımız dünya hayatının çekiciliğine göz dikme! Rabbinin sana verdiği nimetler daha hayırlı ve kalıcıdır.”

yaşadıklarından ibret almayanları azarlamış, onları azapla tehdit etmiştir. İbn ‘Aṭıyye’ye göre öncesi ile bağlantılı olarak bu ayette de Hz. Peygamber’e onların durumlarını küçümsemesi, sözlerine sabretmesi, onların mallarından ve dünyalıklarından yüz çevirmesi emredilmiştir.¹⁶⁹ Muḳātil farklı bir yorum veya bilgi serdetmezken¹⁷⁰ Ṭaberī, Ebū Rāfi‘in (ö.40/660[?]) dilinden ayetin inişine sebep olarak gösterilen rivayetleri nakletmiştir. Ebu Rāfi‘den nakledilen rivayete göre Hz. Peygamber’in misafirleri gelmiş ve Ebu Rāfi‘i Medine’de bir Yahudi’ye borç istemesi için göndermiştir. Ancak Yahudi sadece rehin karşılığında ödünç vereceğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber zırhını göndermiş ancak kendisinin emin vasfına rağmen Yahudi tüccarın gösterdiği bu muameleye üzülmüştür. Bu olay sonucu ayet nazil olmuştur.¹⁷¹ Her ne kadar bu rivayete hadis kaynaklarında rastlamamış olsak da Vāhidī ve Zemaḥşerī de aynı rivayeti nakletmiştir.¹⁷²

Ṭahā suresi 132. ayette “وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا تَسْأَلْكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ”¹⁷³ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, bu ayetin Hz. Peygamber’e hitap etmekle birlikte kapsamına bütün ümmet fertlerinin de dâhil olduğunu belirtir.¹⁷⁴ Muḳātil ve Vāhidī bu ayetin tefsirinde Meryem suresinde Hz. İsmail hakkında geçen “Halkına namazı ve zekâtı emrederdi”¹⁷⁵ ayetini misal olarak zikretmişlerdir.¹⁷⁶ Vāhidī, aynı zamanda Hz. Peygamber’in ashabından geçim sıkıntısına uğrayan kimselere namazı emrederek bu

¹⁶⁹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.6, s.146.

¹⁷⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.47.

¹⁷¹ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.18, s.403.

¹⁷² Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.227; Zemaḥşerī, *el-Keşşâf*, c.3, ss.98-99.

¹⁷³ “Aile fertlerine namazı emret. Kendin de bunda kararlı ol. Senden rızık istemiyoruz. Asıl biz seni rızıklandırıyoruz. Mutlu gelecek günahlardan sakınanların olacaktır.”

¹⁷⁴ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.6, s.147.

¹⁷⁵ 19/Meryem:55.

¹⁷⁶ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, ss.46-47; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.228.

ayeti okuduğuna dair bir rivayeti ‘Abdullāh b. Selām’dan nakletmiştir.¹⁷⁷ Her ne kadar Vāhidī Hz. Peygamber’in bu ayetle ashabını nasıl uyardığına dair bir rivayet nakletmiş olsa da İbn ‘Aţıyye dışında incelediğimiz dört müfessir hitabın ümmeti de kapsadığına dair bir açıklama yapmamışlardır.

1.15. 47/26 Şu‘arā’ Suresi

Mekke döneminde nazil olan surenin son dört ayetinin Medine’de indiği ileri sürülmektedir. İsmi 224. ayetten almış, İbn Keşir’in (ö.774/1373) kaydettiğine göre Sūratu’l-Cāmi‘a diye de adlandırılmış ve Tavāsīn olarak bilinen sureler arasında yer almıştır. Her ne kadar 197. ayetin ve son dört ayetin Mekkiliğine dair şüphe olsa da surenin hicretten 6-7 yıl önce vahyolunduğu düşünülmektedir. Hz. Peygamber’in kâfirleri hidayete davet konusundaki çabalarına karşılık inkâr edenlerin durumu nedeniyle kendisini üzmemesi, diğer peygamber kıssalarından örnekler verilerek öğütlenmiş, Hz. Peygamber teselli edilmiştir. Bu kıssalar bağlamında aynı zamanda insanın çağdan çağa değişmeyen kendisini aldatma ve hakikati inkâr eğilimi, zayıf karakterli insanların özellikleri gibi hususlara da değinilmiştir.¹⁷⁸ Şu‘arā’ suresinde Hz. Peygamber’e yönelik 14 hitaptan 2 tanesi örnek olarak burada ele alınmıştır.

Şu‘arā’ suresi 3. ayette “لَعَلَّكَ بَاجِعٌ نَفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ”¹⁷⁹ buyrulmaktadır. Benzer anlam ve formlarda, Hz. Peygamber’e hitap eden diğer Mekkī ayetlerde teselli ifadelerinin çokluğu dikkat çekmektedir.¹⁸⁰ İbn ‘Aţıyye’ye göre, Hz. Peygamber’in inkârcıların iman etmesine olan hırs ve endişesinden dolayı onu teselli eden bu ve benzeri ayetlerdeki “لَعَلَّكَ” lafzı taqrīr-i inkārīdir. “Böyle yapma” anlamına gelmektedir.

¹⁷⁷ Vāhidī, *el-Vaşīt*, c.3, s.228.

¹⁷⁸ Bekir Topaloğlu, “Şuara Suresi”, *DİA*, c.39, ss.221-222; Esed, *Kur’an Mesajı*, s.740.

¹⁷⁹ “İman etmiyorlar diye neredeyse kendini helâk edeceksin!”.

¹⁸⁰ 18/Kehf:6; 35/Fatır:8.

İbn ‘Aţıyye ayetin Hz. Peygamberin üzülmemesi için teselli mahiyetinde indiğini kaydetmiştir.¹⁸¹ Taberî ise ayetin tesellinin yanında Hz. Peygamber’e ‘itâb ifade ettiğini söylemiştir.¹⁸²

Şu‘arâ’ suresi 213. ayette “فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ”¹⁸³ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţıyye bu ayete benzer içerikteki bazı ayetler için, Hz. Peygamber’e hitap olmadığı şeklinde yorumlar yapmıştır. Ancak, bu ayetin Hz. Peygamber’e tevhit üzere sebat etmesini tavsiye ettiğini söylemektedir.¹⁸⁴ Muḳātil ve Vāḫidî, Hz. Peygamber atalarının dinine çağrıldığı zaman bu ayetin nazil olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁵ Hz. Peygamber’in başka bir ilaha yakarmasının ihtimal dâhilinde olmadığını belirten Zemaḫşerî , bu uyarının onun takva ve ihlasını artırmak için teşvik etmek olduğunu söylemiştir. Zemaḫşerî ’ye göre diğer İslam emir ve yasaklarına muhatap olan her mümine de bu uyarıdan bir pay vardır. “وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ”¹⁸⁶ ve “فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ”¹⁸⁷ ayetleri de Zemaḫşerî tarafından aynı şekilde yorumlanmaktadır.¹⁸⁸

1.16. 48/27 Neml Suresi

İsmi Hz. Süleyman’ın ordusuna yol veren karıncayla ilgili kıssanın anlatıldığı 18. ayetten almaktadır. Kur’an’ın vahiy ürünü olduğunu belirterek başlayan surede Hz. Musa, Hz. Süleyman, Hz. Salih ve Hz. Lut’un hayatlarından örnekler verilmiş, ardından Allah’ın birliğinin delillerine ve ahiret hayatının önemine temas edilmiştir. Surenin

¹⁸¹ İbn ‘Aţıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecîz*, c.3, s.496.

¹⁸² Taberî, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.19, s.400.

¹⁸³ “Öyle ise sakın Allah ile beraber başka bir ilâha yalvarma, sonra azaba uğratılanlardan olursun!”

¹⁸⁴ İbn ‘Aţıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecîz*, c.6, s.509.

¹⁸⁵ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.3, s.281; Vāḫidî, *el-Vaşıṭ*, c.3, s.364.

¹⁸⁶ 69/Hâkka:44.

¹⁸⁷ 10/Yunus:94.

¹⁸⁸ Zemaḫşerî, *el-Keşşâf*, c.3, s.339.

muhtevastından bu surenin, İslamiyet'e karşı tepki ve direnişlerin gittikçe şiddetlendiği bir dönemde nazil olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁹ Neml suresinde Hz. Peygamber'e yönelik 17 hitap bulunmaktadır. Örnek olarak 4 tanesi aşağıda ele alınmaktadır.

Neml suresi 6. ayette "وَإِنَّكَ لَأَنْتَأَى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ"¹⁹⁰ buyrulmaktadır. İbn 'Aţıyye ayette, Allah'ın lütfuyla Hz. Peygamber'in bu vahyi insanlara aktardığını bildirildiğini belirtmiştir. Ayrıca İbn 'Aţıyye, ayetin Kureyş kâfirlerinin, "Kur'an Abdullah oğlu Muhammed'in kendindedir" sözlerine ret olarak geldiğini ifade etmiştir.¹⁹¹

Bir başka ayette "وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ"¹⁹² buyrulmaktadır. İbn 'Aţıyye, ayetin kâfirlerin iman etmesine büyük bir çaba ve ihtimam gösteren Hz. Peygamber'i teselli ettiğini ifade etmiştir.¹⁹³ Surenin devamında Hz. Peygamber'e "فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ"¹⁹⁴ buyrulmaktadır. İbn 'Aţıyye'ye göre ayet, müminlere Allah'a tevekkül etmeyi, ona ve elçisinin hak olduğuna güvenmeyi emretmektedir. Hitabı bu şekilde müminlere genelledikten sonra İbn 'Aţıyye, Hz. Peygamber'e asıl yardım ve galibiyete layık olanın kendisi olduğunun haber verildiğini ifade etmiştir. "إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ"¹⁹⁵ ayetiyle ise kâfirlere söz söylemenin faydasız oluşu bakımından onları önce ölüye sonra da sağıra benzetmiştir. İbn 'Aţıyye'ye göre bu ayet Hz. Peygamber'i teselli etmektedir. Ayrıca Hz. 'Aişe'nin Hz. Peygamber'in Bedir ölülerine selam vermediğine delil olarak bu ayeti kullandığını söyleyen İbn 'Aţıyye, konuyu akli bir kıyasla ele aldığını söylemiştir. İbn 'Aţıyye'ye göre kabirlere

---

¹⁸⁹ İshak Yazıcı, "Neml Suresi", *DİA*, c.32, ss.553-554.

¹⁹⁰ "Şüphesiz ki bu Kur'an sana ilim ve hikmet sahibi Allah tarafından verilmektedir."

¹⁹¹ İbn 'Aţıyye, *el-Muĥarraru'l-Vecız*, c.6, s.516.

¹⁹² 27/Neml:70 "Sen de onların yüzünden üzülme, tuzak kurmalarından dolayı da canını sıkma."

¹⁹³ İbn 'Aţıyye, *el-Muĥarraru'l-Vecız*, c.6, s.555.

¹⁹⁴ 27/Neml:79 "O halde sen Allah'a güvenip dayan. Çünkü sen apaçık hakikat üzeresin."

¹⁹⁵ 27/Neml:80 "Bil ki sen ölülere işittiremezsin, arkalarını dönüp giderlerken sağırlara da çağrını duyuramazsın."

selam vermek, insana ölümü hatırlatması yönüyle ibadettir ve bu ayetle çelişmez. Ancak kabirlerdeki insanların duyması için ruhunun yaşıyor olması gerekir. Bu nedenle İbn ‘Aţıyye, Hz. Peygamber’in Bedir ölümlerine seslenmesinin olağanüstü bir olay olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁶

1.17. 49/28 Kaşş Suresi

Adını 25. ayette geçen ve “kışşa” kelimesinin çoğulu olan “kaşş”tan almaktadır. Surede Hz. Musa’nın hayatı, Firavunla arasında geçen olaylar, Kārūn’un hayatı gibi kıssalar içermektedir. Allah’ın her şeye gücünün yettiği, hakiki müminlerin Allah tarafından desteklendiği bildirilmekte, Müslümanların Mekkeli müşriklerin baskılarına maruz kaldıkları bir dönemde onlara moral desteği sağlamaktadır.¹⁹⁷ Kaşş suresinde 13 ayette Hz. Peygamber’e lafzen hitap vardır. Örnek olarak bunlardan 6 tanesinin tefsirine aşağıda yer verilmiştir.

Kaşş suresi 49. ayette “قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَا أَتَّبِعُهُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ”¹⁹⁸ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţıyye bu hüccetin yerine getirilmesinin Allah tarafından Hz. Peygamber’e emredildiğini ifade etmiştir.¹⁹⁹ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāhidī de ayette Hz. Peygamber’e Mekke kâfirlerine söylemesi gereken sözlerin emredildiğini ifade etmiştir.²⁰⁰ “قُلْ” lafzından sonra emir hitabının geldiği yerlerde bazen asıl manasının dışında mecazi olarak aciz bırakma anlamı öne çıkmaktadır. Böyle durumlarda amaç emretmek değil; muhatabın acziyetini ortaya koymaktır. Bu ayette de maksat onlara Hz.

¹⁹⁶ İbn ‘Aţıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.6, ss.557-558.

¹⁹⁷ M. Kamil Yaşaroğlu, “Kasas Suresi”, *DİA*, c.24, ss.535-536.

¹⁹⁸ “De ki: ‘Eğer doğru söylüyorsanız, Allah katından bu ikisinden daha doğru yol gösteren bir kitap getirin de ben ona uyayım!’”.

¹⁹⁹ İbn ‘Aţıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.6, s.597.

²⁰⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.348; Ṭaberī, *Cāmī ū’l-Beyān*, c.19, s.591; Vāhidī, *el-Vaşıṭ*, c.3, s.402.

Peygamber tarafından bir çağrı yapılmasını emretmekten çok bu konudaki acizliklerini ortaya koymaktır.²⁰¹

Kaşşâ suresi 71. ayette “فَلْأَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمُ”²⁰² buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye, bu ayette Hz. Peygamber’e, onları gece ve gündüzden, Allah’ın o ikisinde yarattığı faydalardan ve o ikisine olan ihtiyaçtan haberdar etmesinin emredildiğini ifade etmiştir. Ayrıca, onlara Allah’ın gece ve gündüzü nasıl evirip çevirerek yarattığından da haber vermesini emrettiğini belirtmiştir.²⁰³ Muḳâtil, Ṭaberî ve Vâhidî ayette Hz. Peygamber’e Mekke kâfirlerine bu şekilde cevap vermesinin emredildiğini ifade etmişlerdir.²⁰⁴

Kaşşâ suresi 85. ayette “قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ”²⁰⁵ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye bu ayetin kâfirlerle ateşkes ayeti olup, onları azarlama anlamı ifade ettiğini söylemiştir. Her ne kadar burada belirtmese de, bütün ateşkes ayetlerini seyf ayetinin neshettiğini iki ayet sonra söylemiştir.²⁰⁶ Muḳâtil ve Ṭaberî, ayetin Hz. Peygamber’e emir olduğunu ifade etmişlerdir.²⁰⁷ Yalnızca Vâhidî İbn ‘Aţîyye gibi ayetin Hz. Peygamber’e sapıklık içinde olduğunu söyleyen Mekke müşriklerine hitap ettiğini belirtmiştir.²⁰⁸

---

²⁰¹ Aydın Temizer, *Bir Üslup Özelliği Olarak Kur’an’da “De ki” Hitabı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2010), ss.150-152.

²⁰² “De ki: ‘Hiç düşündünüz mü, eğer Allah geceyi kıyamet gününe kadar üzerinizde devamlı kılsa, Allah’tan başka size ışık getirecek bir tanrı var mıdır? Hâlâ söze kulak vermeyecek misiniz?’”

²⁰³ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḳarraru’l-Vecîz*, c.6, s.607.

²⁰⁴ Muḳâtil, *Tefsîru Muḳâtil*, c.3, s.354; Ṭaberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c.19, s.612; Vâhidî, *el-Vaşîṭ*, c.3, s.406.

²⁰⁵ “De ki: ‘Kimin doğru yolda yürüdüğünü, kimin de apaçık bir sapıklık içinde olduğunu en iyi bilen rabbimdir.’”

²⁰⁶ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḳarraru’l-Vecîz*, c.6, s.620.

²⁰⁷ Muḳâtil, *Tefsîru Muḳâtil*, c.3, s.359; Ṭaberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c.19, s.642.

²⁰⁸ Vâhidî, *el-Vaşîṭ*, c.3, s.411.

وَلَا يَصُدُّكَ “²⁰⁹فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ”
211”وَلَا تُدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ“²¹⁰,
emirleri verilmiştir. İbn ‘Aṭıyye, 86. ayetindeki emri “Tebliğine sıkı sarıl, yumuşak davranma, başarısız olma, çünkü kâfirlere onlar karşısında zayıflayarak destek olursun” şeklinde yorumlamıştır.²¹² Nitekim Ṭaberī, Ebū Miclez, Ebū Ḍuḥā ve Mucāhid’den Yūnus suresi 45. ayetle ilgili aynı yorumu yaptıklarını naklederek, müminlerden üstün oldukları duyulduğunda insanların yoldan çıkmasına sebep olmamaları için, müminlerin Allah’tan Firavun kavminin kendilerine galip gelmemesini istediğini belirtmiştir.²¹³

İbn ‘Aṭıyye, 87. ayeti ise “Sözleri, yalan ve eziyetleriyle seni alıkoymasınlar. Onlara bakma, işine koyul” şeklinde tefsir etmiştir. Ayrıca ne kadar ateşkes ayeti varsa bunların hepsinin seyf ayetiyle neshedilmiş olduğunu ifade etmiştir. 87. ayetin iniş sebebinin, kâfirlerin Hz. Peygamber’i putlarını tazim etmeye çağırdıklarında şeytanın onun arzularına vesvese karıştırması ve Ğarānīḳ hadisesinin gerçekleşmesi olduğunu söylemiştir. İslam kaynaklarında, varlığı tartışılmakla birlikte son derece şüpheyle karşılanan bu hadiseyi İbn ‘Aṭıyye’nin doğrudan bir bilgi olarak vermesi dikkat çekmektedir.²¹⁴ Hacc suresinin 52. ayetinde de bu hadise ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Ṭaberī ve Zemahşerī bu konuyla ilgili yorum yapmamışlar, Hz. Peygamber’in hak yoldan çıkmaması şeklinde emir hitabı olarak algılamışlardır.²¹⁵

²⁰⁹ “Öyleyse asla inkârcılara destek verme!”.

²¹⁰ “Allah’ın ayetleri sana indirildikten sonra artık onlar seni bunların gereğini yapmaktan alıkoymasınlar. İnsanları rabbine çağır ve sakın müşriklerden olma!”.

²¹¹ “Allah ile birlikte başka bir tanrıya yalvarma!”.

²¹² İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.6, s.620.

²¹³ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān ‘an Te’vīl-i Āyi’l- Qur’ān*, tah. ‘Abdullāh b. ‘Abdulmuḥsin et-Turkī (Kahire: Dāru Hecr, 2001), c.12, ss.250-253.

²¹⁴ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.6, ss.620-621.

²¹⁵ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.19, s.643-643; Zemahşerī, *el-Keşşāf*, c.3, ss.436-437.

1.18. 50/17 İsrā Suresi

Adını, Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e götürülüşünden bahseden ilk ayetindeki "gece yürüyüşü" anlamına gelen "İsrā" kelimesinden alır. 2-8, 101-104. ayetlerde İsrailoğullarından söz edilmesi sebebiyle Benī İsrāīl suresi olarak da isimlendirilmiştir. Surede isra hadisesi başta olmak üzere tevhit inancı, ana-babaya ve akrabaya iyi davranma gibi konular işlenmektedir.²¹⁶ İsrā suresinde Hz. Peygamber'e hitap lafzıyla gelen 35 ayet mevcuttur. Bu ayetlerden 13 tanesini bu başlık altında ele aldık.

İsrā suresi 26. ayette "وَأْتِ دَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا"²¹⁷ buyrulmaktadır. Ayetteki akraba kavramıyla neyin kastedildiği hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Cumhura göre bu ayet bütün insanlara yakınlarını gözetmeyi, onlarla irtibatı koparmamayı tavsiye etmektedir. Ayette Hz. Peygamber'e hitap edilmiş olsa da kastedilen ümmettir. Bu görüş İbn 'Aṭṭīye'nin de tercih ettiği görüştür.²¹⁸ Muḳātil b. Suleymān da saçıp savurmanın hak yol dışında para sarf etmek olduğunu ifade ederek burada Mekke müşriklerine emredildiğini söylemiştir.²¹⁹ Taberī ise ayetteki hitabın Hz. Peygamber'e emir sîgasında gelmesine rağmen, Allah'ın farzlarına uyması gereken herkesi kapsadığını, kastedilenin bütün müminler olduğunu ifade etmiştir. Üç ayet önce gelen "وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ"²²⁰ ayetinde hitabın tekilden çoğula geçmesini de buna delil olarak sunmuştur.²²¹ Zemaḥşerī de Cāhiliye Araplarının sadece şöhret ve övünme için kurban kestiklerini, şiirlerinde bunları anlattıklarını söylemiş, ayette Allah'ın

²¹⁶ M. Kamil Yaşaroğlu, "İsra Suresi", *DİA*, c.23, ss.177-178.

²¹⁷ "Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma!"

²¹⁸ İbn 'Aṭṭīye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.5, s.465.

²¹⁹ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.528.

²²⁰ "Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti."

²²¹ Taberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.17, s.427.

kendisine yakınlaşmak için mal infak etmelerini emrettiğini belirtmiştir.²²² Dolayısıyla İbn ‘Atıyye’den önceki müfessirlerin de ayetin hitabının kapsamını genişlettiği anlaşılmaktadır. Özellikle Hz. Peygamber’den çok ümmetin kastedildiği yorumu, İbn ‘Atıyye’nin Taberī ile benzer düşüncede olduğunu göstermektedir.

İsrā suresi 28. ayette “وَإِنَّمَا تُعْرَضُونَ عَنْهُمْ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا”²²³ buyrulmaktadır. İbn ‘Atıyye’ye göre bu ayette, Hz. Peygamber’den bir şey istendiğinde, yanında verecek bir şey olmadığı için isteyenlerden yüz çevirmeyip, Allah’tan onlara verebileceği bir rızık gelmesini beklemesi emredilmektedir. Nitekim İbn ‘Atıyye, Hz. Peygamber’in bu ayet nazil olduktan sonra yanında verecek bir şey olmadığı halde kendisinden bir şey isteyenlere şöyle dediğini nakletmektedir: “Allah bizi de, sizi de lütfuyla rızıklandırır.”²²⁴

İbn ‘Atıyye, İsrā Suresi “ وَلَا تَمَسْ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ ”²²⁵ ve “ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُنْفَلَى فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَذْمُورًا”²²⁶ ayetlerindeki hitapların bütün insanlara yönelik olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda her ne kadar Hz. Peygamber muhatap alınsa da ayeti duyan bütün insanlar kastedilmektedir.²²⁷ Muḳātil’de ve Zemaḥşerī’de hitabın müminlerin tamamına olduğuna dair bir açıklama yer almamaktadır.²²⁸ Taberī, Allah’ın kullarına kibri

---

²²² Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.2, s.661.

²²³ “Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için onlardan yüz çevirecek olursan, o zaman onlara yumuşak bir söz söyle.”

²²⁴ İbn ‘Atıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.5, s.466.

²²⁵ 17/İsrā:37 “Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen ne yeri yarabilir ne de dağlarla ululuk yarışına girebilirsin.”

²²⁶ 17/İsrā:39 “Allah ile birlikte başka ilah edinme; sonra kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.”

²²⁷ İbn Atıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.5, ss.480-484.

²²⁸ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.531; Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.2, s.668.

yasakladığını söylemiştir.²²⁹ Vāhidī, “Allah ile birlikte başka ilah edinme!” ayetinin iman eden herkese hitap ettiğini söylemiştir.²³⁰ İbn ‘Aṭıyye’nin ayetin muhatap kitlesini Ṭaberī ve Vāhidī’den daha fazla umumileştirdiği görülmektedir.

İsrā suresinin 51. ve 52. ayetlerinde “فَلْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ”²³¹ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayette bu sözün Hz. Peygamber’den sadır olmasından dolayı ihtimal ifade edip edemeyeceğini tartışmakta ve bu sözü söylemesini Hz. Peygamber’e emreden Allah olduğu için ihtimal değil vücut ifade ettiğini söylemektedir. İbn ‘Aṭıyye, ayrıca bu lafzın kâfirler için tehdit barındırdığını da belirtmektedir.²³² Vāhidī’nin tefsirinde genellikle ihtimal ifade eden “عَسَىٰ”nın Allah için kullanıldığında kesinlik ifade ettiği bilgisi vardır.²³³

İsrā suresi 60. ayette “وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ”²³⁴ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye’ye göre buradaki kuşatma, insanların hidayete erdirilmeleri ve sapkınlığa düşmeleri noktasındadır. İbn ‘Aṭıyye, böylece Hz. Peygamber’e kâfirlerin küfrünü dert etmemesi, onlara üzülmemesinin emredildiğini ifade etmiştir.²³⁵ Muḳātil, ayette Allah’ın ilminin Mekke halkını nasıl kuşattığından ve onu Hz. Peygamber’e de açtığından bahsedildiğini ifade etmiştir. O gece gösterdiği rüyanın ise İsrā hadisesi olduğunu, bunun Mekkeliler için bir

²²⁹ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.17, s.450.

²³⁰ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.108.

²³¹ 17/İsrā’:51-52 “De ki: ‘İster taş olun, ister demir, isterse gözünüzde büyüyen herhangi bir mahlûk!’ Diyecekler ki: ‘Bizi tekrar (hayata) kim döndürecek?’ De ki: ‘Sizi ilk kez yaratan’ Bunun üzerine onlar sana alaylı bir tarzda başlarını sallayacak ve ‘Ne zamanmış o?’ diyecekler. De ki: ‘Yakın olsa gerek!’”.

²³² İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.5, s.493.

²³³ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.111.

²³⁴ “Hani sana, ‘Muhakkak Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır’ demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, Kur’an’da lânetlenmiş bulunan o ağacı da sırf insanları sınamak için vesile yaptık.”

²³⁵ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.5, s.503.

“fitne/imtihan vesilesi” olduğunu söylemiştir.²³⁶ Ṭaberī, Allah’ın elçisini risaleti tebliğ vazifesine teşvik ettiğini belirtmiştir. Ṭaberī’ye göre ayet Hz. Peygamber’e korkmamasını, kâfirlerin Allah’ın iradesi dışına çıkamayacaklarını, görevine odaklanmasını emretmektedir.²³⁷

İsrâ suresi 73. ayette “وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أُوحِيَٰنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِي عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذَا لَا تَأْخُذُوكَ خَلِيًّا”²³⁸ buyrulmaktadır.²³⁹ İbn Cubeyr ve Mucâhid’den nakledilen bir rivayete göre bu ayetin iniş sebebi müşriklerin Hz. Peygamber’e haceru’l-esved’i selamladığı gibi, onları meşrulaştırmak için putlara da dokunmasını talep etmeleridir. Zeccâc’dan nakledilen rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Bunu onlar için yapacak değildim. Allah kalbimdekini biliyor.” Zeccâc, ayetin iniş sebebi olarak müşriklerin Hz. Peygamber’den fakir sahabîleri kovmasını istemesinin gösterildiğini de söylemiştir. İbn Abbas, müşriklerin Müslüman olmak için Hz. Peygamber’in kendilerine bir sene Lât putuna tapmalarına izin vermesi şartını öne sürmelerinin, ayetin iniş sebebi olduğunu söylemiştir. Tüm bu nakillerden sonra İbn ‘Aṭıyye, Hz. Peygamber’den istenilen her neyse, bu ayetle Allah’ın onun aksini vahyettiğini ifade etmiştir. İbn ‘Aṭıyye bu ayetin, “İsterler ki sen taviz veresin, onlar da taviz versinler”²⁴⁰ ayetiyle aynı manada olduğunu ifade etmiştir.

İbn ‘Aṭıyye, bir sonraki “وَلَوْلَا أَنْ تَبَيَّنَّاكَ لَفَدَّ كِدَّتْ تَرَكُنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا”²⁴¹ ayeti ile Hz. Peygamber’e verilen nimetlerin sayıldığını ifade etmiştir. Ayrıca İbn ‘Aṭıyye,

---

²³⁶ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.17, s.479.

²³⁷ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.531.

²³⁸ “O putperestler, sana vahyettiklerimizden başka şeyleri yalan yere bize yamayasın diye neredeyse seni ayartıp ondan saptıracaklar, işte o zaman seni kendilerine dost sayacaklardı.”

²³⁹ Her ne kadar İsrâ’ suresi Mekkî bir sure olsa da İbn Aṭıyye, 73, 76, 80 ve 85. ayetlerin Medenî olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.5, s.433.

²⁴⁰ 68/Ḳalem:9.

²⁴¹ 17/İsrâ’:74 “Hatta seni yerinde sağlam tutmasaydık neredeyse -biraz da olsa- onlara kayacaktın!”

“neredeysel” ifadesinin Hz. Peygamber’in” böyle bir Şey yapmadığının göstergesi olduğunu belirtmiştir.²⁴² İbn ‘Aııyye’nin dilbilime dayalı olarak yaptığı bu yorumu Muķātil ve Vāhidī yapmamıştır.²⁴³

Muķātil b. Suleymān, Māide suresinin 49. ayeti²⁴⁴ ile bu ayet arasındaki benzerliğe dikkat çekmiŐtir. Ayetin iniŐ sebebi olan mūŐriklerin teklifi karŐısında Hz. Peygamber’in sustuğunu, bu suskunluğun Allah tarafından ona sağlam durması için verildiğini ifade etmiŐtir. Muķātil, 74. ayeti tevil etmeksizin Hz. Peygamber’in neredeyse bir anlık kāfirlerin teklifine meyledeceği Őeklinde açıklamıŐtır.²⁴⁵ Őaberī, kāfirlerin Hz. Peygamber’i Allah’ın ona vahyettiğinden neredeyse alıkoyacağı Őeklindeki yorumun Allah’a iftira olacağını belirtmiŐtir. Ancak bu ayetle ilgili Kur’an’da veya hadiste bir bilgi bulunmadığı için, makul bir açıklama getirene kadar ayeti zahiren anlamak gerektiğini ifade etmiŐtir.²⁴⁶ Vāhidī ise 74. ve 75.²⁴⁷ ayetle ilgili İbn ‘Abbās’ın, Hz. Peygamber’in korunmuŐ olduğu, ayetin her mümine inkārcılara meyletmemesi için bir uyarı olduğu Őeklindeki yorumunu nakletmiŐtir.²⁴⁸

---

²⁴² İbn ‘Aııyye, *el-Muķarraru’l-Vecēz*, c.5, ss.518-521.

²⁴³ Muķātil, *Tefsīru Muķātil*, c.2, s.544; Vāhidī, *el-VaŐııı*, c.3, s.120.

²⁴⁴ “Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet, onların arzularına uyma, Allah’ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamaları için onlardan sakın (diye onu indirdik). Eğer yüz çevirirlerse bil ki Allah, (yle istedikleri, bunu hak ettikleri için) onların bazı günahları sebebiyle başlarına bir belā getirmek istiyordur. İnsanların birçoğu gerçekten Allah’ın yolundan çıkmıŐlardır.”

²⁴⁵ Muķātil, *Tefsīru Muķātil*, c.2, ss.542-544.

²⁴⁶ Őaberī, *Cāmi ũ’l-Beyān*, c.17, ss.507-508.

²⁴⁷ “Ama o zaman sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için hiçbir yardımcı da bulamazdın!”

²⁴⁸ Vāhidī, *el-VaŐıı*, c.3, s.120.

İsrā suresi 85. ayette Hz. Peygamber'e ruh hakkında soru soranlara “ وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ ”²⁴⁹ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye bu soruyu soranların Yahudiler olduğunu fakat ayette kastedilen muhatabın kim olduğu konusunda ihtilaf olduğunu belirtmektedir. İbn ‘Aṭıyye’ye göre buradaki muhatap Hz. Peygamber’le birlikte bütün mahlûkattır.²⁵⁰ Muḳātil’in naklettiğine göre, ayetin nüzulünden sonra Yahudiler Tevrat’ta her şeyin bilgisinin olduğunu iddia etmişlerdir. Bunun üzerine ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa yine de Allah’ın ilmını yazmaya yetmeyeceklerinin bildirildiği Loḳmān suresi 27. Ayet indirilmiştir.²⁵¹ Ṭaberī, ‘Abdullāh b. Mes’ūd’un (ö.32/652-53) şöyle söylediğini nakletmiştir: “Hz. Peygamber’le birlikte Medine’de bir arazideydik. O bir hurma dalına yaslanmıştı. Bir Yahudi topluluğu uğradı. İçlerinden bazıları ‘ona ruh hakkında soru sorun’ dedi. Birkaçı da ‘sormayın’ dedi. Rasūlullah hurma dalına yaslanarak doğruldu. Ben de ayağa kalktım. Vahyolunduğunu tahmin ettim. Bu ayeti okudu. Yahudilerden bir kısmı diğerlerine ‘Biz size sormayın demiştik’ dediler.”²⁵² Vāḥidī, Zeccāc’dan nakille “Size çok az bilgi verilmiştir” ifadesinin Hz. Peygamber ile birlikte bütün ümmete hitap ettiğini ifade etmiştir. Vāḥidī bu durumun Hz. Peygamber’e bildirilmeden, açıklama yapılmadan önceki bir durum olduğunu söylemiştir.²⁵³

İsrā suresi 110. ayette “ وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ”²⁵⁴ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye’ye göre ayette müşriklerin eziyetinin üzerlerinden kalkması için namazda ashabının duyacağı kadar, orta seviyede sesli okuması Hz. Peygamber’e

---

²⁴⁹ “De ki: ‘Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir.’”

²⁵⁰ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecēz*, c.5, s.535.

²⁵¹ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, ss.547-548.

²⁵² Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.17, ss.541-542.

²⁵³ Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.126.

²⁵⁴ “Namazında niyazında sesini fazla yükseltme, fazla da kısma, ikisinin arasında bir yol tut.”

emredilmiştir.²⁵⁵ Ayetin iniş sebebi bilindiğinde bu yorum daha çok anlam kazanmaktadır. Muḳātil, ayetin nüzul sebebini Hz. Peygamber’in Mekke’de Ebū Sufyān’ın (ö.31/651-52) evinin yanında öğle namazını kılarken sesli Kur’an okuması ve bunu duyan Ebū Sufyān’ın “Ne diye Allah’a iftira atıyorsun?” demesi şeklinde aktarmıştır.²⁵⁶

1.19. 51/10 Yūnus Suresi

İsmi surede bir defa 98. ayette geçen Yūnus peygamberin adından almıştır. Surede Allah’ın birliği, Hz. Peygamber’in nübüvveti ve ahiret inancı üzerinde durulmakta, önceki kavimlerin inkârcı tutumlarından örnekler verilmektedir. Kur’an’ın Hz. Peygamber tarafından uydurulduğu iddialarının mümkün olamayacağı üzerinde durulmakta, sure vahiy konusunu temel almaktadır.²⁵⁷ Yūnus suresinde Hz. Peygamber’e hitap lafzıyla gelen 41 ayet bulunmaktadır. Burada 10 tanesini ele alarak inceledik.

Yūnus suresi 31. ayette “قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمْ مَنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْقُلُوبَ مِنَ السُّمُوتِ”²⁵⁸ buyrulmaktadır. Bu ayette olduğu gibi “قُلْ” hitabıyla başlayan bazı ayetlerde İbn ‘Aṭıyye, hitabın Hz. Peygamber’e ait olan kısmına değinmeye ihtiyaç duymadan asıl muhataplarla ilgili bilgi vermiştir. İbn ‘Aṭıyye, Muḳātil, Ṭaberī ve Vāḫidī ayetin kâfirleri azarlama ve onlara

²⁵⁵ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecīz*, c.5, s.558.

²⁵⁶ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.556.

²⁵⁷ Bekir Topaloğlu, “Yunus Suresi”, *DİA*, c.43, ss.610-611; Esed, *Kur’an Mesajı*, s.389.

²⁵⁸ “De ki: ‘Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da işitme ve görme yeteneklerini hükmü altında kim tutuyor? Ölüden diriye çıkararak, diriden de ölüyü çıkararak kim? Her türlü işi kim yürütüyor?’ ‘Allah’ diye cevap verecekler. ‘Öyleyse (O’na ortak koşmaktan) sakınmıyor musunuz?’ de.”

geçerliliği tartışılmaz bir delil getirme olduğunu ifade ederek, ayeti yorumlamaya “de ki” hitabından sonra başlamıştır.²⁵⁹

Tehaddī yani meydan okuma ayeti olarak bilinen Yūnus suresi 38. ayette “أَمْ يَقُولُونَ”²⁶⁰ buyrulmaktadır. Kelamcıların çoğuna göre bu ayette biri lafız, biri mana olmak üzere iki türlü icazla meydan okunmaktadır. Kur’an’ın söz dizilimi, fesahati, az ve öz oluşu lafız; geçmiş ve gelecekte gaybı haber vermesi ise mana icazıdır. Hūd Suresi 13. ayette kâfirlerden on tane uydurulmuş sure getirmeleri istendiğinde yalnızca Kur’an’ın lafzî icazı ile meydan okunmuştur. İbn ‘Aṭṭīye’ye göre bu görüş tartışmaya açıktır. Ona göre hem bu ayette hem de Hūd Suresindeki ayette nazım ile meydan okunmuştur. Hakikati bilme konusunda asla gaybdan haber vermekle yükümlü tutulmamışlardır. Çünkü bu insanın takati dışındadır.²⁶¹ Muḳātil, “مِثْلِهِ” kelimesindeki zamirin “Kur’an” olduğunu söylemekle yetinmiştir.²⁶² Ṭaberī’ye göre, ayette Hz. Peygamber’e Kur’an’ı kendisinin uydurduğunu söyleyenlere: “Eğer söylediğiniz gibiyse siz de benim gibi Arap’sınız. Dilim sizin diliniz ile aynı. O halde siz de bu Kur’an’ın benzeri bir sure getirin” demesi emredilmektedir. Ebū Ca’fer et-Ṭaberī, zamirin müennes değil de müzekker gelmesinden dolayı “Kur’an’ın benzeri bir Kur’an getirin” anlamına geldiği şeklindeki yorumları tercih etmediğini belirtmiştir. Çünkü ona göre buradaki kinaye, sure kelimesinin lafzına değil manasına dönüktür. Bu nedenle müennes olması gerekmemektedir.²⁶³

²⁵⁹ İbn ‘Aṭṭīye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.4, s.477; Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.237; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.15, s.83; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.546.

²⁶⁰ “Senin için, ‘Onu uydurdu mu?’ diyorlar. De ki: ‘Onun surelerine benzer bir sure meydana getirin, iddianızda samimi iseniz, Allah’tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.’”

²⁶¹ İbn ‘Aṭṭīye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.4, s.482.

²⁶² Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.238.

²⁶³ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.15, s.91.

Yūnus suresi 41. ayette “ وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيءُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ”²⁶⁴ buyrulmaktadır. Ṭaberī Kāfirūn suresi ile benzerliğine dikkat çekmiş, İbn Zeyd’in (ö.386/996) bu ayetin kâfirlerle cihat emri nazil olduktan sonra neshedildiğine dair görüşünü nakletmiştir.²⁶⁵ Vāhidī, nesih görüşünü Muḳātil ve Kelbī’den (ö.146/763) nakletmiştir.²⁶⁶ Bu ayetle ilgili Ṭaberī’deki yorumların aynısını İbn ‘Aṭıyye’de de görmek mümkündür. Ṭaberī herhangi bir tercih yapmazken, İbn ‘Aṭıyye kendisinin de İbn Zeyd gibi düşündüğünü ifade etmiştir. Ayrıca ayetin hem savaş hem ateşkes ayeti olduğunu ve tehdit ifade ettiğini de söylemiştir.²⁶⁷

Yūnus suresi 42. ayette “ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ”²⁶⁸ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye’ye göre ayette Hz. Peygamber’e kaygılanmaması söylenmiş, teselli verilmiştir. Kâfirlerin durumunun sağır insanlardan daha vahim olduğunu vurgulamak için “üstelik akılları da ermiyorsa” kaydı konulmuştur. İbn ‘Aṭıyye’ye göre bu kayıt şart ifade etmektedir ve Hz. Peygamber için bağlayıcılık arz etmektedir. Ṭaberī’ye göre, kişiyi imana eriştirmenin ancak Allah’ın elinde olduğunu, başkasının elinde olmadığını kullara bildirmektedir.²⁶⁹ Dolayısıyla Ṭaberī, Hz. Peygamber’e yönelik olan hitabı bütün kullara teşmil ederek kapsamını genişletmiştir. Vāhidī, “üstelik akılları da ermiyorsa” sözünü açıklarken, sağırın kalp ve akılları olduğunu; ancak Allah tarafından bu insanların kalplerinin de sağırlaştırıldığını

---

²⁶⁴ “Seni yalanlamaya kalkıştırlarsa şöyle de: "Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız size aittir; siz benim yaptığımdan sorumlu değilsiniz, ben de sizin yaptığınızdan sorumlu değilim.”

²⁶⁵ Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.15, s.95.

²⁶⁶ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.548.

²⁶⁷ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecēz*, c.4, s.485.

²⁶⁸ 10/Ynus:42 “Onlardan seni dinleyenler vardır. Fakat sağırlara -üstelik akılları da ermiyorsa- sen mi duyuracaksın?”

²⁶⁹ Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.15, s.95.

söylemiştir. Dinlediklerinden istifade edemedikleri için, onları sağır cahiller konumuna indirmiştir.²⁷⁰

Bir sonraki ayette ise “وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمَىٰ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ”²⁷¹ buyurulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye’ye göre, bu ayette de bir önceki ayet gibi onların gözleriyle baksalar bile kalp gözüyle görüp, idrak edemedikleri bildirilmiş, Hz. Peygamber’in onları önemsememesi istenmiştir.²⁷² Ṭaberī, burada Allah’ın Hz. Peygamber’i teselli edip rahatlattığını, kâfirlerin iman etmesine duyduğu aşırı arzudan vazgeçirdiğini ifade etmiştir.²⁷³ Vāhidī, İbn ‘Abbās’ın “sana şaşkın şaşkın bakarlar” tefsirini nakletmiştir. Zeccāc’ın da onların kendisine bakarken buğzlarından ve onda gördüklerine olan nefretlerinden dolayı kör gibi oldukları şeklindeki yorumunu aktarmıştır.²⁷⁴

Yūnus suresi 94. ayette “فَإِنْ كُنْتَ فِي شكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يُقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ”²⁷⁵ buyrulmaktadır. Muḳātil, Allah’ın “senden önce indirdiğimiz kitapları okuyanlara sor” dediği kimselerin ‘Abdullāh b. Selām²⁷⁶ ve onun arkadaşları olduğunu söylemiştir. Bu ayet nazil olduktan sonra Hz. Peygamber’in “Artık ne şüphe ediyorum ne soruyorum. Allah katından gelenin hakikat

---

²⁷⁰ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.548.

²⁷¹ 10/Ynus:43 “Aralarında sana bakan vardır. Sen körleri, görmezlerken doğru yola iletebilir misin?”.

²⁷² İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru ’l-Vecīz*, c.4, ss.485-486.

²⁷³ Ṭaberī, *Cāmi ’u’l-Beyān*, c.15, s.96.

²⁷⁴ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.549.

²⁷⁵ “Sana indirdiğimizden şüphede isen, senden önce indirdiğimiz kitapları okuyanlara sor. And olsun ki, sana Rabbinden gerçek gelmiştir, sakın şüphelenenlerden olma.”

²⁷⁶ Ehl-i Kitaptan olup sonradan Hz. Peygamber’e iman eden Yahudi bilgini. Bkz. Ṭaberī, *Cāmi ’u’l-Beyān*, c.15, s.201.

olduğuna şahitlik ediyorum” dediğini kaydetmiştir.²⁷⁷ řaberī, bu rivayetin aksine, řatāde’nin “Hz. Peygamber’in ‘şüphe etmiyorum, sorgulamıyorum’ dediği bize ulaştı” sözünü nakletmiş ve Hz. Peygamber’in şüphe duymadığını ifade etmiştir. Bunu, efendinin kölesine “eđer benim kölemsen řu işimi yap” dediğinde, kölesinin o kişinin efendisi olduğundan şüphe etmemesine benzetmiştir. Arapların “Eđer benim oğlumsan bana inan!” sözünü de buna örnek vererek, bu sözünüle adamın, ođlu olduğundan şüphe etmeyi kastetmediğini söylemiştir. řaberī bu düşüncesine delil getirerek “وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ”²⁷⁸ ayetinde Allah’ın Hz. İsa’nın böyle söylemediğini bildiğini ifade etmiştir. Nitekim bir sonraki ayette Hz. İsa’nın “مَا كُنْتُ” sözü bunu vurgulamaktadır.²⁷⁹ Vāhidī hitabın Hz. Peygamber’e olsa da, onu değil şüphe eden insanları kastettiğini söylemiştir. Zeccāc’ın ayette bütün mahlūkata hitap edildiği yönündeki görüşünü nakletmiştir. İbn ‘Abbās, şasen el-Bařrī gibi birçok kimsenin de bu görüşte olduğunu kaydetmiştir.²⁸⁰ Vāhidī’nin nakletmiş olduğu bu görüşlere katılan İbn ‘Aşıyye, ayetin manasının Hz. Peygamber’e hitap olduğunu; ancak kastedilenin şüphe yahut muhalefet etme ihtimali olan, peygamber dışındaki insanlar olduğunu ifade etmiştir. İbn ‘Aşıyye isim vermeksizin, Arapların “إِنْ كُنْتَ ابْنِي فَبِرِّي”/eđer oğlumsan, bana hürmet ve sadakat göster” özdeyişiyle bu ayetin aynı konumda olduğunu söyleyen bazı kimselerden bahsetmiştir ki bu kiři yukarıda geçtiği üzere řaberī’dir. İbn ‘Aşıyye bu örneğin iyi bir örnek olmadığını; hatta “أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ

---

²⁷⁷ Muķātil, *Tefsīru Muķātil*, c.2, s.248. Muķātil’e göre Yunus suresi iki ayet dışında Mekkīdir. Onlardan birisi bu ayettir. Bkz. Muķātil, *Tefsīru Muķātil*, c.2, s.224.

²⁷⁸ 5/Māide:116.

²⁷⁹ řaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.15, ss.201-203.

²⁸⁰ Vāhidī, *el-Vaşış*, c.2, s.559.

﴿اتَّخِذُونِي﴾²⁸¹ ayeti ile de ters düştüğünü belirtmektedir. İbn ‘Aṭıyye’ye göre hitap burada Hz. Peygamber’e gelse de maksat onun dışındaki insanlardır.²⁸²

Bir sonraki ayette de “وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَبُوا بَيَاتٍ اللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ”²⁸³ uyarısı yer almaktadır. İbn ‘Aṭıyye’nin hitaplar konusundaki tipik yorum yöntemini burada da görüyoruz. Çünkü İbn ‘Aṭıyye, bu ayetin de Hz. Peygamber’e hitap eden ancak başkasının kastedildiği bir ayet olduğunu ifade etmektedir. Hz. Peygamber’in bu durumda uyarılması, diğer insanlar için daha fazla sakınmayı gerektirdiğinden onlar için daha korkutucu ve caydırıcı hale gelmektedir.²⁸⁴ Nitekim Hz. Nuh ile ilgili olan “ فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ”²⁸⁵ ayetinin tefsirinde İbn ‘Aṭıyye, Hz. Peygamber’e yönelik “فَلَا تَكُونَنَّ”²⁸⁶ şeklinde başlayan hitaplarla alaka kurmuştur. Ona göre, nübüvvetin getirdiği yükümlülüklerin ağırlığıyla Hz. Peygamber’in göğsünün daralması sebebiyle bu ayetler inmiştir. İbn ‘Aṭıyye, bu ayetlerdeki ‘itābın (azarlama) peygamberlere yönelik değil; kınanan işin büyüklüğüne yönelik olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁷

Yūnus suresi 99. ayette “وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرَهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا”²⁸⁸ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye’ye göre ayette olan biten her şeyin Allah’ın dilemesi ve kazası ile olduğu bildirilmiştir. “Ey Muhammed! Sen sana inanmayanın

²⁸¹ 5/Mā’ide:116 “Sen mi insanlara ‘beni tanrı olarak benimseyin’ dedin?”

²⁸² İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.4, s.526.

²⁸³ 10/Yūnus:95 “Allah’ın ayetlerini yalanlayanlardan da olma, yoksa kaybedenlerden olursun.”

²⁸⁴ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.4, ss.526-527.

²⁸⁵ 11/Hūd:46 “O halde, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olmamanı öğütlerim.”

²⁸⁶ 2/Bakara:147; 6/el-En‘ām:35, 114; 10/Yūnus:94.

²⁸⁷ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.4, s.589.

²⁸⁸ “Rabbin dileyseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?”.

küfrüne üzülme, sen davet ettikten sonra sorumluluğun kalkacaktır” anlamına gelmektedir. İbn ‘Aṭıyye’ye göre, ayette Hz. Peygamber’e insanları İslam’a davet etmesi, sonra da kendisine muhalefet eden kimselerle savaşması emredilmektedir. Ayrıca, İbn ‘Aṭıyye, bu ayetin “Sen insanları onlarla savaşarak imana mı zorluyorsun?” anlamına geldiğini düşünen bir grubun varlığından söz etmiştir. Bu kimselere göre ayet, İslamiyet’in ilk dönemlerinde indirilmiş ve sonra seyf ayetiyle neshedilmiştir.²⁸⁹ Kendi yorumunu verdikten sonra bu yorum hakkında İbn ‘Aṭıyye’nin “زَعَمَ/zannetmek” fiilini kullanması bu iddiaları kabule şayan bulmadığı yönünde kanaat oluşturmaktadır. Muḳātil ve Vāhidī, Tevbe suresinin 5. ayetiyle bu ayetin hükmünün kalktığını söylemiştir.²⁹⁰ Görünen o ki Muḳātil ve Vāhidī, İbn ‘Aṭıyye’nin eleştirdiği kimselerdendir.

Yūnus suresi 109. ayette ²⁹¹“وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ” buyrulmaktadır. Ayetteki “Allah hükmedinceye kadar” ifadesinin Hz. Peygamber’in onlara galip geleceğine dair bir vaat bildirdiğini ve lafzın kuvvetli oluşunun da bunun gerçekleşmesini gerektirdiğini söyleyen İbn ‘Aṭıyye, buradaki sabrın kıtāl ayetiyle neshedildiğini kaydetmektedir. Ancak İbn ‘Aṭıyye, bazı âlimlerin bu ayeti, nübüvvet ve risaletin yüklerini taşımaya sabretmek olarak yorumladıklarını nakletmiştir. Bu durumda kıtāl ayetiyle çelişmediği için neshe ihtiyaç duyulmadığını ifade etmiştir.²⁹² Muḳātil ve Ṭaberī de, seyf ayetinin bu ayeti neshettiğini söylemiş, Allah’ın müminlere yapılan eziyetlere karşı öldürme hükmü verdiğini, Bedir gazvesinde bu hükmün gerçekleştiğini ifade etmiştir.²⁹³

---

²⁸⁹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.4, ss.530-531.

²⁹⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.250; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.560.

²⁹¹ “Sana vahyedilene uy; Allah hükmünü verene kadar sabret.”

²⁹² İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.4, s.535.

²⁹³ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.252; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.15, s.221.

1.20. 52/11 Hūd Suresi

Yūnus suresinden çok kısa bir süre sonra nazil olan Hūd suresi konu ve içerik açısından önceki sure ile benzerlik arz etmektedir.²⁹⁴ Aynı zamanda surenin kendi içinde ayetleri arasındaki uyum dikkat çekmekte, bir defada indiği kanaati uyandırmaktadır. Nüzul sebepleriyle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmayan sure, adını içerdiği Hūd peygamber kıssasından almaktadır.²⁹⁵ Geçmiş toplumlardan inkârcı ve zalim olanlara yöneltilmiş olan uyarı ve tehditlerden ve helak oluşlarından bahsedilmiştir. Bu bağlamda surede Nuh tufanı, ‘Ād, Şemūd, Musa ve firavun kıssaları, Hz. Nuh, Şu‘ayb, Salih peygamberlerin hayatları gibi birçok anlatı yer almaktadır. Hz. Peygamber’e zalimlerden uzak durması ve tevekkül etmesi emredilmiş, daha önceki peygamberleri inkâr eden kavimlerin kıssaları aracılığıyla kalbine sebat aşılanmıştır. Ayetlerdeki sert üslûba bakarak, surenin müşriklerin müslümanlar üzerindeki baskılarını iyice arttırdıkları Mekke döneminin son yıllarında nazil olduğu söylenebilir.²⁹⁶ Hūd suresinde Hz. Peygamber’e yönelik 22 hitap bulunmaktadır. Aşağıda bu ayetlerden 3 tanesi incelenmektedir.

Hūd suresi 12. ayette “ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ ”²⁹⁷ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭṭiyye, ayetin nüzul sebebi olarak Kureyş müşriklerinin Hz. Peygamber’e gelip, ondan ilahlarını, atalarını aşağılamayı ve küçük görmeyi bırakırsa, Kur’an’dan başka bir kitap getirirse ona tabi olacaklarını söylediklerini nakletmektedir. İbn ‘Aṭṭiyye, Allah’ın

²⁹⁴ Esed, *Kur’an Mesajı*, s.418.

²⁹⁵ Muhammed Eroğlu, “Hud Suresi”, *DİA*, c.18, ss.281-282.

²⁹⁶ Fîrûzâbâdî, *Beşâ’iru Zevi’t-Temyîz*, c.1, s.247.

²⁹⁷ “Belki de sen, “Ona bir hazine indirilseydi veya beraberinde bir melek gelseydi ya!” demelerinden dolayı sana vahyolunanlardan bir kısmını göz ardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak. Fakat sen, ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekildir.”

ayette müşriklerin bu sözlerini nakzettiğini Hz. Peygamber'e haber verdiğini söylemiştir. Ayrıca, ayette Hz. Peygamber'in böyle bir şeye niyetlenmesinden dolayı kınanmadığını ifade etmiştir. Aksine İbn 'Aṭıyye, ayeti kâfirlerin söz ve fiillerinden, imandan uzak oluşlarından dolayı Hz. Peygamber'in göğsünün daraldığı şeklinde yorumlamıştır. Ancak, İbn 'Aṭıyye'ye göre ayetin Hz. Peygamber'e yönelik baskı ve şiddet tahammül edilmez hale geldiğinde, onun Allah'tan kâfirlere karşı tolerans için ruhsat istemeye meylettiği gibi bir anlama gelmesi mümkündür. Nitekim İbn 'Aṭıyye'ye göre *muṣāda 'a*²⁹⁸ ayetleri böyledir.²⁹⁹

Bir başka ayette Hz. Peygamber'e “فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْذُوبُكَ هَؤُلَاءِ” buyrulmaktadır.³⁰⁰ İbn 'Aṭıyye, ayetin lafzının Hz. Peygamber'e yönelik olduğunu; ancak manen hitabın hem ona hem de ümmetine olduğunu ifade etmiştir.³⁰¹ Ṭaberī, ayette Allah'ın Hz. Peygamber'e müşriklerin putlara sadece babalarının yolunu takip etmek için tapındıklarını haber verdiğini söylemiştir.³⁰² Ne Muḳātil ne Ṭaberī ne de Vāḫidī hitabın kapsamında İbn 'Aṭıyye gibi bir teşmile gitmemiştir.³⁰³

Hūd Suresi 112. ayette “فَأَسْتَفِمْ كَمَا أَمَرْتُ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ”³⁰⁴ İbn buyrulmaktadır.³⁰⁴ Hz. Peygamber'in zaten olduğu bir halde olmasının tekrar emredilmesini sebat ve devamlılık göstermesi şeklinde açıklamıştır. Bu ayetle hitap edilenin ise Hz. Peygamber

---

²⁹⁸ Vāḫidī ve Zemaḫşerī'de geçmeyen, Ebū Ḥayyān'ın tefsirinde çokça kullandığı ve belli bir döneme özgü olduğu tahmin edilen bu kavram, seyf ayetleriyle hükmü kalkan ayetler anlamına gelmektedir. İbn 'Aṭıyye'de 18 yerde geçmekte, Ebū Ḥayyān tefsirinde 15 yerde geçmektedir. Bkz. Ebū Ḥayyān, *el-Baḫru 'l-Muḫīṭ fī 't-Tefsīr*, tah. Şıdkī Muḫammed Cemīl (Beyrut: Dāru 'l-Fikr, 2000), c.8, s.197.

²⁹⁹ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḫarraru 'l-Vecīz*, c.4, s.547.

³⁰⁰ 11/Hūd:109 “Şunların taptıkları şeylerden hiç şüphelen olmasın.”

³⁰¹ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḫarraru 'l-Vecīz*, c.5, s.22.

³⁰² Ṭaberī, *Cāmi 'u 'l-Beyān*, c.15, ss.491.

³⁰³ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.299; Ṭaberī, *Cāmi 'u 'l-Beyān*, c.15, s.491; Vāḫidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.592.

³⁰⁴ “Senin yanında hak yola dönenlerle birlikte, sana buyurulduğu gibi dosdoğru ol!”

ve küfürden tövbe eden ashâbı olduğunu söylemiştir. Ayrıca hitabın manen ümmetin geri kalanını da kapsadığını belirtmiştir.³⁰⁵ Muḳātil, Hz. Peygamber'e kendisiyle birlikte bütün müminlerin tevhide koşmalarının ve ona şüphe karıştırmamalarının emredildiğini ifade etmiştir.³⁰⁶ Ṭaberī, Sufyān es-Şevrī'den (ö.161/778) gelen bir nakle göre "dosdoğru ol" ifadesinden sonra "Kur'an üzere" kaydının bulunduğunu söylemiştir.³⁰⁷ Muḳātil, Ḳatāde'den "Allah'ın emri üzere" kaydını nakletmiştir. Bu durumda anlamın "Allah'ın emriyle amel etme ve ona dua etme konusunda dosdoğru ol" şeklinde olduğunu belirtmiştir.³⁰⁸

1.21. 54/15 Hicr Suresi

Sure Mekke döneminde Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara yapılan baskıların şiddetlendiği yıllarda nazil olmuştur. Adını 80. ayette geçen "حَجْرٌ" kelimesinden almaktadır. Surenin başlangıcı muhteva yönünden bir önceki İbrahim suresinin devamı gibidir. Surenin sonlarına doğru yer alan Şemūd kavmi hakkındaki kısma, Kur'an'a inanmak istemeyen müşriklere bir uyarı ve ihtar niteliği taşımaktadır.³⁰⁹ Hicr suresinde Hz. Peygamber'e hitap lafzıyla gelen 15 ayetten 5 tanesine burada yer verilmiştir.

Hicr suresi 3. ayette "ذَرُّهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهَوُّهُمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ"³¹⁰ buyrulmaktadır. İbn 'Aṭıyye, ayetin bir tehdit ve gözdağı olduğunu ifade ettikten sonra ayetteki ateşkes anlamının seyf ayetiyle neshedildiğini söylemiştir.³¹¹ Muḳātil, Hz. Peygamber'e kendisini yalanladıkları zaman Mekke müşriklerini kendi hallerine bırakmasının

³⁰⁵ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.5, s.26.

³⁰⁶ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.300.

³⁰⁷ Ṭaberī, *Cāmi'ü'l-Beyān*, c.15, s.500.

³⁰⁸ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.593.

³⁰⁹ Emin Işık, "Hicr Suresi", *DİA*, c.17, ss.456-458.

³¹⁰ "Bırak onları; yesinler, yararlısınlar, boş ümit oyalasın onları; yakında bilecekler!"

³¹¹ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.5, s.273.

emredildiğini, dünyaya duydukları sevginin onları ahiretten alıkoyarak oyalayacağını bildirildiğini söylemiştir. Muḳātil'e göre ayet müşriklere tehdittir.³¹² Ṭaberī ve Vāhidī de benzer yorumlar yapmıştır.³¹³ İbn 'Aṭıyye dışındaki diğer üç müfessir ayetin neshedildiği düşüncesine sahip değildir.

Ḥicr suresi 85. ayette “فَاصْفَحْ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ”³¹⁴ buyrulmaktadır. İbn 'Aṭıyye burada kastedilenin “onların yaptıklarından yüz çevir”, “ne onları azarla ne de yaptıklarına karşılık ver”, “kavminin yaptıklarını önemseme” gibi manalar olduğunu söylemiştir. İbn 'Aṭıyye, Ḳatāde'nin görüşünü benimseyerek, seyf ayetinin bu ayeti neshettiği şeklinde fikir beyan etmiştir.³¹⁵ Muḳātil ve Vāhidī de, ayette yer alan kâfirlerden yüz çevirme ve onlara yumuşak davranma emrinin seyf ayetiyle neshedildiğini söylemiştir.³¹⁶ Ṭaberī ise bu görüşte olanların Ḳatāde, Ḍaḥḥāk (ö.105/723) ve Sufyān b. 'Uyeyne (ö.198/814) olduğunu ifade etmekle yetinmiştir.³¹⁷ Zemaḥşerī, çoğunluğun aksine ayetin onlara karşı güzel ahlakla muamele etmek anlamına gelmesinin mümkün olduğunu, bu durumda neshin söz konusu olmayacağını ifade etmiştir.³¹⁸

94. ayette “فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ”³¹⁹ bu sirlere üfesiM buyrulmaktadır. ³¹⁹ ayeti de 85. ayet minvalinde değerlendirmiştir. Örneğin, İbn 'Aṭıyye, ateşkes ayetlerinden birisi olduğu için bu ayetin seyf ayetiyle neshedildiğini söylemiştir.³²⁰ Muḳātil, Hz. Peygamber'in ilk iki sene nübüvveti gizlediğini, bunun üzerine kendisine

---

³¹² Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.424.

³¹³ Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.17, s.65; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.39.

³¹⁴ “O halde yumuşak ve iyi davran.”

³¹⁵ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.5, s.315.

³¹⁶ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.436; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.51.

³¹⁷ Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.17, s.128.

³¹⁸ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.2, s.587.

³¹⁹ “Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme.”

³²⁰ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.5, s.321.

“Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy” buyrulduğunu söylemiştir. Kâfirler nübüvveti ilanından sonra Hz. Peygamber’e eziyetle karşılık verince “Allah’a ortak koşanlara aldırış etme” hitabının nazil olduğunu belirtmiştir. Muḳātil, bunun “onların eziyetlerine aldırış etme” anlamına geldiğini söylemiş, bu emrin seyf ayetiyle neshedildiği bilgisini eklemiştir. Velīd b. Muḡīra el-Maḥzūmī’nin hac mevsimi geldiğinde Mekke’ye girenlerin Hz. Peygamber’e iman etmelerini önlemek için onun kâhin, şair veya mecnun olduğu şeklindeki iftiralarla kara propaganda yaptığını aktarmıştır. Muḳātil, Ḳureyş’in Hz. Peygamber’le dalga geçmesi üzerine “إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ”³²¹ buyrulduğunu ifade etmiştir.³²² Ṭaberī yukarıdaki nesih görüşünü benimsemiş ve İbn ‘Abbās’la Ḍaḥḥāk’ın da bu görüşte olduğunu ifade etmiştir.³²³ Vāḥidī’nin de bu konuyla ilgili aynı görüşleri paylaştığı görülmektedir.³²⁴

Ḥicr suresi 97. ayette “وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ”³²⁵ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye’ye göre ayet, Hz. Peygamber’e müşriklerin söylediği sözlere karşı teselli mahiyetindedir.³²⁶ Muḳātil, Hz. Peygamber’e “sihirbaz, mecnun, kâhin” gibi iftiralarda buldukları zaman onun göğsünün daraldığını söylemiştir.³²⁷ Ṭaberī, ayetin bir sonraki “Allah’ı tesbih etme ve secde edenlerden olma” emriyle birlikte Hz. Peygamber hakkında rivayet edilen şu haberle uyum arz ettiğini ifade etmiştir: “Bir şey onu üzdüğü zaman namaza sığınırdı.”³²⁸

³²¹ 15/Ḥicr:95 “O alaycılara karşı biz senin yanındayız.”

³²² Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.437.

³²³ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.17, s.153.

³²⁴ Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.53.

³²⁵ “Andolsun onların söyledikleri şeylerden dolayı göğsünün daraldığını biliyoruz.”

³²⁶ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.5, s.322.

³²⁷ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.440.

³²⁸ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.17, s.159.

1.22. 55/6 En‘ām Suresi

Arapların Cahiliye döneminde bazı putlarına hayvan adamları ile ilgili batıl inançlarından bahsedildiği için, adını 136., 138. ve 139. ayetlerde geçen En‘ām kelimesinden almıştır. Surede nübüvvet delili üzerinde durulması nedeniyle, delil anlamına gelen Huccet kelimesiyle de adlandırılmıştır. En‘ām suresinde tevhit inancının, peygamberliğin, yaratılışın, yeniden dirilişin delilleriyle müşriklerin bâtil inanışlarını ret ve iptal eden belgeler bulunmakta, eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlarla ilgili açıklayıcı bilgiler, Hz. Peygamber’i müşriklerin yalanlamalarına karşı teselliler, helâl ve harama ait hükümler yer almaktadır.³²⁹ En‘ām suresinde 78 tane Hz. Peygamber’e yönelik hitap tespit edilmiştir. Bunlardan 15 tanesini çalışmamızda ele aldık.

En‘ām suresi 10. ayette “ وَأَلْقَى اسْتَهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ ”³³⁰ buyrulmaktadır. İbn ‘A‘ıyye’ye göre bu hitap Hz. Peygamber’e diğer elçilere önderliği ile teselli vermekte ve müşriklerin iddiaları karşısında onu desteklemektedir. Aynı zamanda onu yalanlayan ve alaya alanları içine alan bir tehdit ifade etmektedir ki İbn ‘A‘ıyye bunun ihbâr olduğunu söylemektedir.³³¹ Muḳātil ve Ṭaberī, Hz. Peygamber’in kâfirlerin yalanlamalarına sabretmesinin emredildiğini, kendisine geçmiş peygamberler örnek verilerek teselli edildiğini ifade etmiştir. Ṭaberī, müşriklerin mühletlerinin uzatıldığını, ecellerinin ertelendiğini ancak onların günah

---

³²⁹ Emin Işık, “En‘ām Suresi”, *DİA*, c.11, ss.169-170; Esed, *Kur‘an Mesajı*, s.222; Fırūzābādī, *Beşā‘iru Zevi‘t-Temyız*, c.1, s.187.

³³⁰ “Senden önceki peygamberlerle de alay edilmiş, sonunda onlarla alay edenleri, alaya aldıkları şey (azap) kuşatıvermişti.”

³³¹ İbn ‘A‘ıyye, *el-Muḳarraru‘l-Vecız*, c.3, s.319; c.5, s.275.

konusunda hadlerini aşmaya devam ettikleri zaman Allah'ın azabının onlara hak olduğunu belirtmiştir.³³² Vāhidī de ayetin teselli hitabı olduğunu vurgulamıştır.³³³

En'ām suresi 12. ayette “قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ”³³⁴ buyrulmaktadır. İbn 'Aṭıyye bu ayetin yorumunda Allah'ın Hz. Peygamber'e onları bu açık delille susturmayı emrettiğini ifade etmiştir. Ayetin lafzının ise istifhām ve taḳrİR yani soru yönelterek bir hükmü karşı tarafa kabul ettirme şeklinde geldiğini belirtmiştir.³³⁵ Muḳātil, Allah'ın yeniden dirilmeyi yalanlayan kâfirlerin azabını ertelemesi konusunda kendine rahmeti yazdığını söyleyerek, ayetteki rahmeti taḳyİd etmiştir.³³⁶ Vāhidī, ayette Hz. Peygamber'e önce soru sormasının sonra cevap vermesinin emredildiğini, sorunun da cevabın da aynı kaynaktan verilmesinin Allah'ın mülkünün yüceliğine delalet ettiğini ifade etmiştir.³³⁷

En'ām Suresi 14. ayette “قُلْ أَعْيَرَ اللَّهُ اتَّخَذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي”³³⁸ buyrulmaktadır. İbn 'Aṭıyye bu ayetle ilgili olarak Allah'ın kâfirleri azarlamak ve inkârlarından men etmek için Hz. Peygamber'e bu emri verdiğini söylemiştir. İbn 'Aṭıyye'ye göre bu fiilin Hz. Peygamber'in ağzından nefyedilmesi, hatanın büyüklüğünü ifade etmektedir.³³⁹ Muḳātil, “sakın müşriklerden

---

³³² Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.551; Ṭaberī, *Cāmi' u'l-Beyān*, c.16, s.460.

³³³ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.254.

³³⁴ “‘Göklerde ve yerde olanlar kimindir?’ diye sor. De ki: ‘Allah’ındır. O, kendi üzerine rahmeti yazmıştır.’”

³³⁵ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḳarraru'l-Vecīz*, c.3, s.320.

³³⁶ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.551.

³³⁷ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.255.

³³⁸ “De ki: Göklerin ve yerin yaratıcısı olan, beslediği hâlde beslenmeye ihtiyacı olmayan Allah'tan başkasını mı dost edineceğim. De ki: "Bana müslüman olanların ilki olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma (denildi).”

³³⁹ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḳarraru'l-Vecīz*, c.3, s.324.

olma” hitabının Mekkelilerin Hz. Peygamber’e gelerek atalarının dinine dönmesini talep etmeleri üzerine nazil olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁰ Taberî de kendisini Allah’tan başkasına kulluğa çağıran müşriklere, Allah’a kulluğa ilk boyun eğenin kendisi olduğunu söylemesinin Hz. Peygamber’e emredildiğini ifade etmiştir.³⁴¹ Vāhidī, “فَلْ أَعْيُرَ” “اللَّهُ أَنْخِذُ وَلِيًّا” soru hitabının, istifhām-ı inkārı olduğunu, “Allah’tan başka dost edinmem, ondan başkasına kulluk etmem” anlamına geldiğini belirtmiştir.³⁴²

En‘ām Suresi 35. ayetin devamında “فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ”³⁴³ buyrulmaktadır. Buna benzer ifadelerin geçtiği ayetlerden bazılarının yorumunda, İbn ‘Aṭıyye, hitabın Hz. Peygamber’e olmadığını, onun ismet sıfatına ters düştüğünden dolayı ümmetin kastedildiğini ifade etmiştir. Ancak İbn ‘Aṭıyye, bu ayetin ‘Allah’ın takdir ettiği, irade ettiği ve ondaki maslahatı bildiği bir iş için kendini üzerek cahillerden olma!’ anlamına geldiğini belirtmiştir. Hatta Mekki ve Mehdî’nin bu ayetle ilgili olarak “hitap Hz. Peygamber’e olsa bile maksat ümmetidir” şeklinde yaptıkları yorumu eleştirmiş, bu görüşü lafzın kabul etmediği zayıf bir görüş olarak değerlendirmiştir.³⁴⁴ Görünen o ki İbn ‘Aṭıyye bu ayetteki hitabın Hz. Peygamber’in ismet sıfatına hâlel getirmeyeceğini düşünmektedir. Muḳātil, ayetin başındaki “Allah dileseydi elbette onları hidayet üzerinde toplayıp birleştirirdi” ifadelerini de katarak Hz. Peygamber’in kâfirlerin yalanlamalarına sabretmesi için teselli edildiğini ifade etmiştir.³⁴⁵

---

³⁴⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.552.

³⁴¹ Taberî, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.11, s.285.

³⁴² Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.256.

³⁴³ “O halde sakın cahillerden olma!”.

³⁴⁴ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.3, s.355.

³⁴⁵ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.559.

وَأِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ“³⁴⁶ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, bu ayetin lafzının yalnızca Hz. Peygamber’e yönelik olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra manasının kime hitap olduğu konusundaki ihtilafta müminlerin de hitaba dâhil olduğu görüşüne katıldığını ifade etmiştir. İbn ‘Aṭıyye, burada yasaklamaya neden olan illetin ileri geri konuşulanları dinlemek olduğunu ve bunun yalnızca Hz. Peygamber’i değil; müminleri de kapsadığını belirtmiştir.³⁴⁷ Muḳātil ise buradaki “gördüğünde” fiilinin “duyduğunda” anlamında olduğunu, hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁸ Ṭaberī, İbn Curayc’den nakille müşriklerin Hz. Peygamber’in meclisinde onu dinlemeyi sevdiklerini, fakat sonra duyduklarıyla alay ettiklerini, bunun üzerine ayetin nazil olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁹ Vāḫidī ise Münafıkların Yahudi hahamlarıyla birlikte oturarak Kur’an’la dalga geçtiklerini ve onu yalanladıklarını, bu ayetle Müslümanların onların meclislerinde bulunmasının yasaklandığını belirtmiştir.³⁵⁰

91. ayette ³⁵¹“قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى“ buyrulmaktadır. Allah, Hz. Peygamber’e bir soru sormasını emretmektedir. Ayetin devamında ise ³⁵²“قُلْ اللَّهُ تَمَّ دَرَهُمْ“ göre bu iki türlü yorumlanabilir. Ya ıyye’yeA’İbn buyrulmaktadır. ³⁵²“فِي حَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ“ ayette Hz. Peygamber’in sorusuna kitabı indirenin Allah olduğunu teyit eder mahiyette cevap vermeleri beklenildiğinden, ayetin anlamı “De ki:Musa’ya kitabı indiren

---

³⁴⁶ “Ayetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma.”

³⁴⁷ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecīz*, c.3, ss.384, 385.

³⁴⁸ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.567.

³⁴⁹ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.11, s.438.

³⁵⁰ Vāḫidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.129.

³⁵¹ “De ki: ‘Öyleyse Mūsā’nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği kitabı kim indirdi?’”

³⁵² “Sen ‘Allah’ de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oyalanadursunlar.”

Allah'tır" şeklinde anlaşılabilir. Yahut da "Onlar arada kalıp, bilemediklerinde ve sana sorduklarında 'Allah' de" anlamına geliyor olabilir. İbn 'A'tıyye, ayetin devamında Hz. Peygamber'in kendisini inkâr edip yüz çevirenleri terk etmesinin emredildiğini belirtmiştir. İbn 'A'tıyye, "onları bırak" emrinin geçtiği birçok ayette ifade ettiği gibi burada da ayetin kıtāl yahut seyf ayetiyle neshedildiğini söylemiştir. Ancak eğer ayetteki ifade bir uzlaşma ve onları kendi hallerine bırakmaktan ziyade tehdit etme anlamı verilerek tevil edilirse, ayetin neshe konu olmayabileceğini belirtmiştir.³⁵³ Muḳātil, ayetin Hz. Ömer'le tartışan bir Yahudi hakkında indiğini ifade etmiştir. Bu rivayete göre Hz. Ömer, Mālik b. Ḍayf isimli Yahudi'ye Hz. Peygamber'in Tevrat'ta yazılı olduğunu söylemiş, o da kızarak Allah hiçbir insana bir kitap indirmede" demiştir. Kendisi de Yahudi din adamı olan bu kimseyi Yahudiler görevden almışlardır. Muḳātil daha sonra bu kimsenin sözünden dolayı tövbe ettiğini ancak kavmi tarafından kabul görmeyerek yerine başka bir hahamın getirildiğini ifade etmiştir. Muḳātil'e göre ayet Mekke'de değil Medine'de nazil olmuştur.³⁵⁴ Ṭaberī, ayetin iniş sebebinin tartışmalı olduğunu belirtmiştir. Bazılarına göre ayetin başında "Allah hiçbir insana hiçbir şey indirmede" diyen kimsenin Mālik b. Şayf adında bir Yahudi olduğunu nakletmiştir. Sözlerinden dolayı bu kişinin kavmi tarafından dışlanıldığına dair rivayetleri nakleden Ṭaberī, "Sen 'Allah' de, sonra onları bırak" hitabının müşriklere tehdit olduğunu belirtmiştir.³⁵⁵ Vāhidī de "كُنْتُمْ دَرَاهِمٌ فِي حَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ" hitabıyla ilgili olarak Arapların yaptığı işten fayda görülmeyen kimse için "إِنَّمَا أَنْتَ لِأَعْبٍ/Sen ancak oynuyor, oyalanıyorsun" dediğini ifade etmiştir. Vāhidī, kendilerine faydası olmayan işler yapan müşriklere bu hitabın tehdit içerdiğini söylemiştir.³⁵⁶

---

³⁵³ İbn 'A'tıyye, *el-Muḳarraru'l-Vecīz*, c.3, ss.416, 417.

³⁵⁴ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, ss.574-575.

³⁵⁵ Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.11, ss.521-529.

³⁵⁶ Vāhidī, *el-Vaḣīṭ*, c.2, s.298.

En‘ām Suresi 104. ayette “وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ”³⁵⁷ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye ayetin İslamiyet’in ortaya çıkmasından önceki ve İslam’ın ilk dönemlerindeki duruma işaret ettiğini, ondan sonra Hz. Peygamber’in kılıç ve İslam’la bütün âlemi koruduğunu ifade etmiştir.³⁵⁸ Muḳātil, buradaki “حَفِيظٌ” kelimesinin “denetleyici, nöbetçi” anlamında olduğunu, kastedilenin ise Hz. Peygamber olduğunu belirtmiştir.³⁵⁹ Ṭaberī bu yorumu biraz daha genişleterek, ayetin “ben size yapıp ettiklerinizi tek tek sayacak denetçi değilim!” manasına geldiğini ifade etmiştir.³⁶⁰ Vāhidī, Ḥasen el-Başrī’den nakille, Hz. Peygamber’in onların yaptıklarını gözetleyerek bir ceza veya mükâfatlandırmaya gitmediği şeklinde yorumlamıştır. Vāhidī’ye göre bu durum kıtāl emrinden öncesi için geçerlidir. Savaş emredildikten sonra Hz. Peygamber’in onlar üzerine hafız olduğunu söylemiştir.³⁶¹ Bu noktada İbn ‘Aţîyye’nin ayetin neshi ile ilgili yorumunun izlerine ondan önceki Muḳātil yahut Ṭaberī’de rastlanmamış, ancak Vāhidī’de benzer bir yorumun mevcut olduğu tespit edilmiştir.

En‘ām Suresi 106. ayette “اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ”³⁶² buyrulmaktadır. Bu iki emir de vahye uymada titizlik ve kâfirleri kendi haline bırakmak üzerinde durmaktadır. Kâfirleri kendi haline bırakma emrinin İslam’ın ilk dönemleri için geçerli olduğunu söyleyen İbn ‘Aţîyye, sonraları savaşmakla, güzellikle yahut kerhen İslam’a davet emriyle bu durumun neshedildiğini düşünmektedir.³⁶³ Muḳātil, ayetin müşrikler Hz. Peygamber’i atalarının dinine davet ettiğinde nazil olduğunu

---

³⁵⁷ “Ben üzerinize bekçi değilim.”

³⁵⁸ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḥarraru’l-Vecz*, c.3, s.435.

³⁵⁹ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.582.

³⁶⁰ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.12, s.25.

³⁶¹ Vāhidī, *el-Vaşīṭ*, c.2, s.308.

³⁶² “Rabbinden sana vahyolunana uy. O’ndan başka tanrı yoktur. Müşriklerden yüz çevir.”

³⁶³ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḥarraru’l-Vecz*, c.3, s.436.

kaydetmiştir.³⁶⁴ Taberî, Hz. Peygamber'e onların tartışma ve düşmanlıklarından yüz çevirmesinin emredildiğini belirtmiştir. Taberî'ye göre bu ayet, Tevbe suresinin 5. Ayetiyle neshedilmiştir.³⁶⁵ Vâhidî, ayetin neshine dair bir kayıt düşmemiştir.³⁶⁶

Surenin 107. ayetinde “وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ”³⁶⁷ buyrulmaktadır. İbn 'Aţîyye yukarıda yaptığı yorumu tekrar ederek İslamiyet'in ilk dönemlerinde durumun böyle olduğunu belirtmiştir.³⁶⁸ Muḳātil, Allah'ı birlemedikçe Hz. Peygamber'in kâfirlere koruyucu ve gözetici olmadığı anlamına geldiğini söylemiştir. Ayrıca ayetteki “وَكِيلٍ” kelimesine “مُسَيِّرٌ” anlamı vererek, ayetin seyf ayetiyle neshedildiğini belirtmiştir.³⁶⁹ Taberî, 104. ayetteki açıklamasını tekrar etmekle yetinmiştir.³⁷⁰ Vâhidî de Hz. Peygamber'in onları azaptan korumak üzere gönderilmediğinin, onların şirklerini önemsememesi gerektiğinin bildirildiğini ifade etmiştir.³⁷¹

En'âm suresi 114. ayette “فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمَنَّرِينَ”³⁷² buyrulmaktadır. Hz. Peygamber'in şüphe içinde olması söz konusu olmadığından dolayı buradaki hitap İbn 'Aţîyye tarafından bulunduğu hal üzere devam etmesi olarak yorumlanmıştır. Mübalağalı bir ifadedir. İbn 'Aţîyye'ye göre ayet bu tabiatıyla, şüphe edenler için de bir kınama ve

---

³⁶⁴ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.582.

³⁶⁵ Taberî, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.12, s.32.

³⁶⁶ Vâhidî, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.309.

³⁶⁷ “Allah dileseydi onlar ortak koşmazlardı. Biz seni onların üzerine bir bekçi kılmadık. Sen onların vekili de değilsin.”

³⁶⁸ İbn 'Aţîyye, *el-Muḥarraru'l-Vecēz*, c.3, s.437.

³⁶⁹ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.583.

³⁷⁰ Taberî, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.12, s.33.

³⁷¹ Vâhidî, *el-Vaṣīṭ*, c.2, ss.309-310.

³⁷² “Sakin şüpheyeye düşenlerden olma!”

onların hallerine itirazdır.³⁷³ Muḳātil, Hz. Peygamber'e Kur'an'ın Allah'tan geldiğine dair şüphe edenlerden olmamasının emredildiğini ifade etmiştir.³⁷⁴ Ṭaberī de Hz. Peygamber'e Kur'an'da verilen haberlerin hakikati hakkında şüpheyeye düşmemesinin emredildiğini belirtmiştir.³⁷⁵ Zemaḥşerī, ayeti Hz. Peygamber'e hitap olarak değil, şüphe edenlerin aleyhine bir eleştiri ve mübalağa olarak kabul etmiştir.³⁷⁶ Bu anlamda İbn 'Aṭıyye'nin görüşü Zemaḥşerī ile benzeşmektedir.

En'ām suresi 116. ayette "وَإِنْ تُطِيعُوا أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ لِيُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ"³⁷⁷ buyrulmaktadır. Bu ayet İbn 'Aṭıyye tarafından bir uyarı olarak değerlendirilmiştir. "Ey Muhammed! Emrolunduğunu yerine getir ve sen risaletini uygula" anlamında olduğu ifade edilmiştir.³⁷⁸ Muḳātil ve Ṭaberī, Hz. Peygamber'e kendisini putları için kestiklerinden yemeye davet eden kâfirlerin isteklerini kabul etmemesinin emredildiğini belirtmiştir.³⁷⁹ Vāhidī İbn 'Abbās'tan nakille, ayetin müşriklerin "meyte" konusunda "Kendi öldürdüğünüzü yiyorsunuz da Allah'ın öldürdüğünü mü yemiyorsunuz?" şeklinde müminlerle tartışmaya girmeleri üzerine nazil olduğunu belirtmiştir.³⁸⁰

Benzer nitelikte olan 137. ayet ise bu ayettir. "فَذَرُهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ"³⁸¹ İbn 'Aṭıyye'nin ayetidir. Bu ayette nesih olduğuna dair bir yorum yapmamış, çünkü ayetin yalnızca bir tehditten ibaret olduğunu ifade etmiştir.³⁸² Muḳātil, eğer dileyseydi Allah'ın onları kötü

³⁷³ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.3, s.446.

³⁷⁴ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.554.

³⁷⁵ Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.12, s.61.

³⁷⁶ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.2, s.337.

³⁷⁷ "Yeryüzünde bulunanların çoğu, kendilerine uyarıyı seni Allah yolundan saptırırlar."

³⁷⁸ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.3, s.447.

³⁷⁹ Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.12, s.64.

³⁸⁰ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.315.

³⁸¹ "Öyleyse onları uydurduklarıyla baş başa bırak!"

³⁸² İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.3, s.470.

fiillerinden men edebileceğini, dolayısıyla Hz. Peygamber'e onları iftiralarıyla baş başa bırakması gerektiğinin emredildiğini söylemiştir.³⁸³ Taberî de onları uydurdukları şeylerle kendi hallerine bırakmasının emredildiğini belirtmiştir.³⁸⁴ Vâhidî ise daha sonra İbn 'Aţîyye'nin de zikrettiği gibi ayetin müşriklere gözdağı verdiğini ifade etmiştir.³⁸⁵

150. ayette “ فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ ”³⁸⁶ buyrulmaktadır. İbn 'Aţîyye'ye göre Hz. Peygamber'e “Eğer onlardan birisi nübüvvet hakkında iftira atar, bir şahitlik yahut haber uydurursa, sen onlardan uzak dur ve onlarla birlikte şahitlik etme. Kâfirlerin isteklerine boyun eğme” denilmektedir.³⁸⁷ Muḳātil ve Vâhidî, Hz. Peygamber'e onların sözlerini doğrulamamasının emredildiğini ifade etmiştir.³⁸⁸ Taberî ise buradaki hitabın Hz. Peygamber'e olmasına karşın kastedilenin ashabı ve ona inananlar olduğunu belirtmiştir.³⁸⁹ İbn 'Aţîyye benzer türdeki hitaplara sıkça Taberî'nin yaptığı yorumu yapmasına rağmen burada hitabın umumuna dair bir kayıt düşmemiştir.

En'âm Suresi 162. ayette “ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ”³⁹⁰ buyrulmaktadır. İbn 'Aţîyye'ye göre bu ayette Hz. Peygamber'e namaz, kurban ve diğer ibadetlerinde; hayatı boyunca hal ve hareketlerinde yalnızca ihlas, iman ve Allah rızasını gaye edindiğini ilan etmesi emredilmiştir. Ve Hz. Peygamber'in bu

³⁸³ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.591.

³⁸⁴ Taberî, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.12, s.57.

³⁸⁵ Vâhidî, *el-Vaşīṭ*, c.2, s.328.

³⁸⁶ “Eğer onlar şahitlik ederlerse, sen onlarla birlikte (bu yalana) şahitlik etme; âyetlerimizi yalan sayanların ve âhiret gününe inanmayanların arzularına uyma. Onlar rablerine başkalarını eş tutuyorlar.”

³⁸⁷ İbn 'Aţîyye, *el-Muḳarraru'l-Vecēz*, c.3, s.489.

³⁸⁸ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.596; Vâhidî, *el-Vaşīṭ*, c.2, s.335.

³⁸⁹ Taberî, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.12, s.214.

³⁹⁰ “De ki: "Benim namazım, (her türlü) ibadetim, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin rabbi olan Allah içindir.”

duyurusunda müminlerin de aynı sözleri söylemekle teselli edilmesi söz konusudur. İbn ‘Aṭıyye’ye göre bu vesileyle onların da amellerinin tümünde Allah rızasını gözetmeleri gerektiği ifade edilmek istenmiştir.³⁹¹ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāḫidī, İbn ‘Aṭıyye’nin Hz. Peygamber’e emir olması yanında müminlere de teselli olduğu yorumunda bulunmamış, kelimelerin manaları üzerine durmuşlardır.³⁹²

En‘ām Suresi 164. ayette “قُلْ أَعْيَرَ اللَّهُ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ”³⁹³ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayetteki sorunun “taḳrīr, tevḳīf ve tevbīḥ” yani kabul ettirme, bilgilendirme ve azarlama istifhāmı olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁴ İbn ‘Aṭıyye ve Muḳātil, ayetin inmesine sebep olan olayı, kāfirlerin “Ey Muhammed! Dinimize dön, ilahlarımıza kulluk edip inancını terk et. Biz sana dünya ve ahirette istediğin kadar takipçi buluruz.” şeklindeki teklifleri olarak kaydetmiştir.³⁹⁵

1.23. 56/37 Şāffāt Suresi

Adını ilk ayetin başındaki “الصَّافَّاتِ/saf saf dizilenler” kelimesinden almıştır. Şāffāt suresinde biri tevhit ilkesi, diğeri sorumluluk bilincinin oluşmasını sağlayan ahiret inancı olmak üzere Kur’an’da en çok tekrar edilen iki iman esasına vurgu yapılmaktadır. Surede insanlığın ilk döneminden itibaren başlayıp Hz. Nuh devrinde belirginlik kazanan hak-bâtil mücadelesinin bazı safhalarına değinilmektedir. Hz. İbrahim ve oğlunun imtihan edilmesi, Hz. Musa’nın mücadelesine vurgu ve Hz. Yūnus’un balığın karnında kalması gibi diğeri peygamberlerin yaşadıkları zorluklar ve Allah tarafından gördükleri destekler anlatılmaktadır. Böylece karşılaştığı güçlükler

³⁹¹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecīz*, c.3, s.505.

³⁹² Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.600; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.12, s.283; Vāḫidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.344.

³⁹³“De ki: ‘Allah her şeyin rabbi iken ben O’ndan başka bir rab mi arayacağım?’”.

³⁹⁴ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecīz*, c.3, s.507.

³⁹⁵ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.600.

sebebiyle son peygamber bir taraftan teselli edilirken diğerk taraftan gelecek için ona ümit verilmektedir.³⁹⁶ Şâffât suresinde Hz. Peygamber'e doğrudan hitap lafzıyla gelen 8 ayet bulunmaktadır. Çalışmamızda örnek olarak Şâffât 174., 175. ve 178. ayetleri sunacağız.

Şâffât suresi 174. ayette “فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ جِئَ”³⁹⁷ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye bu ayetin Hz. Peygamber'e vaat ve kâfirlerle anlaşma ifade ettiğini söyledikten sonra seyf ayetiyle neshedildiğini ifade etmiştir. Bir sonraki “وَأَبْصِرْ لَهُمْ فَسَوْفَ يُصِيرُونَ”³⁹⁸ ayetinde de İbn ‘Aṭıyye Hz. Peygamber'e bir vaat, kâfirlere bir tehdit olduğunu ifade etmiştir. 178. ayette “Evet, sen bir süre için onları kendi hallerine bırak” buyruğunun tekrar etmesi, İbn ‘Aṭıyye'ye göre Hz. Peygamber'in teselli bulmasını sağlamak içindir ve önceki ayet gibi kâfirler için de tehdit içermektedir.³⁹⁹ Muḳātil Hz. Peygamber'in müşriklerden Bedir'de öldürülecekleri güne kadar yüz çevirmesinin emredildiğini ifade etmiş, bir nevi neshi kabul etmiştir.⁴⁰⁰ Ṭaberî ise buradaki müddetten kastedilenin müfessirler tarafından tartışıldığını, Ḳatāde'den sürenin ölüme kadar olduğu görüşünü nakletmiştir. İbn Zeyd'den kıyamete kadar olduğu görüşünü, Suddî'den bu müddetin Bedir'e kadar olduğu görüşünü nakletmiştir. Ṭaberî'ye göre Suddî'nin görüşü, devamında gelen “Azabımızın çabuklaştırılmasını mı istiyorlar?”⁴⁰¹ ayetlerinden dolayı nassın zahirinin delaletine de uygundur. Çünkü Allah çabucak gelmesini istedikleri bir azapla onları tehdit etmekte, Hz. Peygamber'e o zamana kadar onları kendi haline bırakması

---

³⁹⁶ Bekir Topaloğlu, “Saffat Suresi”, *DİA*, c.35, ss.465-466; Fırüzābādî, *Beşā'iru Zevi't-Temyz*, c.1, s.393.

³⁹⁷ “Şimdi sen bir süre için o inkârcıları kendi hallerine bırak.”

³⁹⁸ “Hallerini gör onların; ileride kendileri de görecekler!”

³⁹⁹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru'l-Vecz*, c.7, s.317.

⁴⁰⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, ss.623-624.

⁴⁰¹ 37/Şâffât:176.

emredilmektedir.⁴⁰² Vāhidī de Mucāhid ve Suddī'nin buradaki müddet için “Biz sana savaşmayı emredene kadar” anlamında olduğunu söylediklerini nakletmiştir.⁴⁰³ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāhidī ayetin neshine dair açıkça görüş beyan etmemişler, İbn ‘Aṭıyye, ayetin seyf ayetiyle neshedildiğini iddia etmiştir.

1.24. 57/31 Luḳmān Suresi

Adını 12-19. ayetlerde bahsi geçen Lokman'dan almıştır. Surenin ana teması Lokman kıssası olup bunun yanı sıra müminlerin vasıfları, Allah'ın ilahi kudreti ve kıyamet günü gibi konulara değinilmiştir.⁴⁰⁴ Sure çokça ahlaki ilkeler içermektedir. Şirk unsurlarından uzak kalmak, anne-babaya iyilik, iyiliklere öncü, kötülöklere karşı olmak, davranış ve sözlerinde ölçülü olmak gibi ahlaki öğütler, Lokman'ın oğluna olan nasihatleri aracılığıyla aktarılmaktadır.⁴⁰⁵ Luḳmān suresinde Hz. Peygamber'e doğrudan hitap lafzıyla gelen 6 ayet bulunmaktadır. Çalışmamızda örnek olarak 29., ve 31. ayetleri sunacağız.

Luḳmān suresi 29. ayette “*أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُؤَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ*”⁴⁰⁶ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, “*أَلَمْ تَرَ*” şeklinde başlayan diğer ayetlerden farklı olarak bu ifadenin Hz. Peygamber'e bir uyarı ifade ettiğini, kastedilen muhatabın ise bütün insanlar olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁷ Muḳātil

⁴⁰² Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.21, ss.131-132.

⁴⁰³ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.535.

⁴⁰⁴ İlyas Üzüm, “Lokman Suresi”, *DİA*, c.27, ss.209-211.

⁴⁰⁵ Muhsin Demirci, *Lokman Suresi ve Ahlâki Öğütler* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011), s.256.

⁴⁰⁶ “Allah'ın geceyi gündüze kattığını, gündüzü de geceye kattığını; her biri belirli bir süreye kadar hareketini sürdürmek üzere güneşi ve ayı (buyruğuna) boyun eğdirdiğini ve Allah'ın yapıp ettiklerinizden kesin olarak haberdar olduğunu bilmez misin?”.

⁴⁰⁷ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru'l-Veciz*, c.7, s.59.

kayda değer bir yorum serdetmezken,⁴⁰⁸ Taberî, “görmedin mi?” ifadesini gözle görmek olarak yorumlamıştır. Ayrıca ayetin Hz. Peygamber’e hitap şeklinde gelse de müşriklere yönelik olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁹ Dolayısıyla İbn ‘Aţîyye ayetin bütün müminlere hitap ettiğini, Taberî ise müşriklerin kastedildiğini söyleyerek, hitabın muhatabı noktasında farklı görüş beyan etmişlerdir.

Luğmān suresi 31. ayette “أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلُوكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَةِ اللَّهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ”⁴¹⁰ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye, 29. ayetle aynı şekilde başlayan bu ayetteki “ru’yet”in, bakmak ve düşünmek anlamındaki gözle görmek olduğunu söylemiştir. İbn ‘Aţîyye, buradaki muhatabın Hz. Peygamber olduğunu, ancak muradın bütün insanlar olduğunu ifade etmiştir.⁴¹¹ Taberî, ayetin Hz. Peygamber’e “Gemilerin denizde Allah’tan kullarına bir nimet olarak nasıl yüzdüğünü görmedin mi?” anlamında bir soru olduğunu belirtmiştir.⁴¹² Vāhidî ise İbn ‘Abbās’tan nakille Allah’ın bütün nimetlerinin kastedildiğini ifade etmiştir.⁴¹³

1.25. 58/34 Sebe’ Suresi

Adını 15. ayette geçen Sebe’den almaktadır. Nüzul sebebi olarak Ebū Sufyān’ın ölümden sonraki ebedi hayatı ve kötülerin azaba mâruz kalacağı gerçeğini inkâr edişi zikredilmiştir. Ancak Hz. Peygamber’in muhataplarının Allah’ın birliğini ve ahiret hayatının varlığını inkâr etmeleri şeklinde genel bir nüzul sebebinden söz etmek daha

---

⁴⁰⁸ Muğātil, *Tefsīru Muğātil*, c.3, s.438.

⁴⁰⁹ Taberî, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.20, s.154.

⁴¹⁰ “Görmez misin, varlığının kanıtlarından bir kısmını size göstereyim diye denizde gemiler Allah’ın lütfuyla nasıl yüzüp gidiyor! Bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için açık işaretler vardır.”

⁴¹¹ İbn ‘Aţîyye, *el-Muğarraru’l-Vecīz*, c.7, s.60.

⁴¹² Taberî, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.20, s.155.

⁴¹³ Vāhidî, *el-Vaşıṭ*, c.3, s.446.

uygun görülmüştür.⁴¹⁴ Surede Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın mucizelerinden bahsedilmiş, Sebe' kavminin helakından söz edilmiştir. Geçmiş ümmetlerin peygamberlerine muameleleri, nübüvveti inkâr edenlere delillerle cevap verilmesi, ölümden sonra diriliş gibi konulara da yer verilmiştir.⁴¹⁵ Sebe' suresinde Hz. Peygamber'e doğrudan hitap lafzıyla gelen 6 ayet yer almaktadır. Çalışmamızda örnek olarak 25., 27. ve 86. ayetleri değerlendireceğiz.

Sebe' suresi 27. ayette “قُلْ أَرُونِي الَّذِينَ أَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ”⁴¹⁶ buyrulmaktadır. İbn 'Aţîyye, ayette Allah'ın kabirlerden dirilmeyi haber verdiğini ifade etmiştir. 25. ayet olan “قُلْ لَا تُسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ”⁴¹⁷ ayetinde ise İbn 'Aţîyye, hitabı ihbâr olarak yorumlamamış, ayetin ateşkes ifade etmesinden dolayı seyfi ayetiyle neshedildiğini söylemiştir.⁴¹⁸ Zemağşerî, Hz. Peygamber'in müşrikleri görmesi ve onların durumlarını bilmesine rağmen ayetteki “bana gösterin” ifadesinin ne anlama geldiği sorusuna cevap vermiştir. Zemağşerî'ye göre, müşriklere Allah'a ortak koşarak yaptıkları hatayı göstermek, Allah ile şirk koştukları arasında mukayese yaptırarak onları inanışlarından caydırmak için böyle söylenilmiştir.⁴¹⁹

Sebe' suresi 34. ayette “وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ”⁴²⁰ buyrulmaktadır. Görüldüğü üzere ayetteki hitap Hz. Peygamber'e yönelik bir sîga ile

⁴¹⁴ Bekir Topaloğlu, “Sebe' Suresi”, *DİA*, c.36, ss.243-244.

⁴¹⁵ Fîrûzâbâdî, *Beşâ'iru Zevi't-Temyîz*, c.1, s.382.

⁴¹⁶ “De ki: ‘Ortak diye onun yanına kattıklarınızı bana gösterin bakalım! Hayır, asla (gösteremezsiniz)! Bilakis yegâne galip ve her şeyi hikmetle yöneten yalnız o Allah'tır.’”

⁴¹⁷ “De ki: ‘Bizim işlediğimiz suçlardan dolayı siz sorumlu olmayacağınız gibi, sizin yapıp ettiklerinizden ötürü de biz hesaba çekilmeyiz.’”

⁴¹⁸ İbn 'Aţîyye, *el-Muğarraru'l-Vecîz*, c.7, s.186.

⁴¹⁹ Zemağşerî, *el-Keşşâf*, c.3, s.582.

⁴²⁰ “Biz hangi topluma bir uyarıcı göndermişsek oranın sefahate dalmış olanları mutlaka şöyle demişlerdir: ‘Biz sizin tebliğ ettiklerinize inanmıyoruz.’”

gelmemiştir. Ancak İbn ‘Aṭıyye ayette geçmiş ümmetlerin de hayatlarından örnek vererek, Hz. Peygamber’e Kureyş’in söz ve tavırlarını önemsememesinin söylendiğini ifade etmiştir. Bu nedenle İbn ‘Aṭıyye’ye göre ayet Hz. Peygamber’e teselli ifade etmektedir.⁴²¹ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāhidī ayetteki hitabın Hz. Peygamber’e olduğuna dair bir yorumda bulunmamıştır.⁴²² Ancak Zemaḥşerī, ayetin kavminin getirdiklerini yalanlamasıyla sınınan Hz. Peygamber’i teselli ifade ettiğini söylemiştir.⁴²³

Sebe suresi 47. ayette “فَلْ مَا سَأَلْتُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ”⁴²⁴ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayette Hz. Peygamber’e dünyayı ve peygamberlik vazifesi karşılığında bir şeyi talep etmekten sakınmasının emredildiğini ifade etmiştir.⁴²⁵ İbn ‘Aṭıyye, “فَلْ مَا سَأَلْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ”⁴²⁶ ayetinde de aynı emrin tekrarlandığını belirtmiştir. Ancak yukarıdaki ayette Hz. Peygamber’e sakınma emri olarak nitelendirdiği hitabın burada, insanlardan karşılık beklemediğini onlara haber vermesi için Hz. Peygamber’e emir ifade ettiğini söylemiştir.⁴²⁷ Muḳātil’e göre, ayet müşriklerin bir gün Hz. Peygamber Kur’an okurken Lāt ve ‘Uzzā’nın adını duyduktan sonra Hz. Peygamber hakkında “Bu adam bizim ilahlarımızı kınamakla bitiremiyor. Bizden kendisine eziyet etmememizi istedi, yaptık. Biz de ondan ilahlarımıza zarar vermemesini istedik, yapmadı” demeleri ve sürekli bunu tekrar etmeleri üzerine nazil

⁴²¹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.7, s.189.

⁴²² Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.535; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.20, s.409; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.496.

⁴²³ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.3, s.585.

⁴²⁴ “De ki: ‘Sizden isteyebileceğim bir karşılık varsa o da sizin olsun; benim mükâfatımı verecek olan yalnız Allah’tır. O her şeye tanıktır.’”

⁴²⁵ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.7, s.195.

⁴²⁶38/Şād:86 “De ki: ‘Sizden görevimle ilgili bir karşılık istemiyorum; ben, olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim.’”

⁴²⁷ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.7, s.367.

olmuştur.⁴²⁸ Taberî'ye göre, Hz. Peygamber'e iftira attıkları gibi müşriklerden alacağı mal mülk için tebliğde bulunmadığını onlara söylemesi emredilmektedir.⁴²⁹

1.26. 59/39 Zumer Suresi

Adını 71 ve 73. ayetlerinde geçen, “ahirette kâfir ve müminlerden oluşan topluluklar” anlamındaki “زُمر” kelimesinden almıştır. Sure, 20. ayetinde yer alan “عُرْفُ/cennetteki köşkler” kelimesine atıfla Ğuraf suresi diye de anılmıştır. Zumer suresinde Kur'an'ın vahiy ürünü olduğu çeşitli ayetlerde vurgulanmakta, şirk inancı reddedilip tevhit inancı telkin edilmekte, uyarı ve müjdeleme üslûbuyla ahiret hayatı hatırlatılmakta, cennet ve cehennem hayatı tasvir edilmektedir.⁴³⁰ Zumer suresinde Hz. Peygamber'e hitap lafzlarıyla gelen 24 ayet bulunmaktadır. Çalışmamızda örnek olarak 13., 21., 36. ve 41. ayetleri ele almaktayız.

Zumer suresi 13. ayette “قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ”⁴³¹ buyrulmaktadır. İbn 'Aţîyye'ye göre Hz. Peygamber'in isyan etmekten korunmuş olduğu bilindiğine göre hitap ümmetedir ve ayetin hükmü, tehdidi bütün ümmeti kapsamaktadır.⁴³² Muḳātil, Taberî, Vāhidî ve Zemaḥşerî, müşriklere haber vermesi için hitabın Hz. Peygamber'e olduğunu söylemiş, İbn 'Aţîyye gibi bir genelleştirmeye gitmemişlerdir.⁴³³

Zumer suresi 21. ayette “أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ”⁴³⁴ buyrulmaktadır. İbn 'Aţîyye burada Allah'ın yarattıklarının öneminden Hz.

⁴²⁸ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.538.

⁴²⁹ Taberî, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.20, s.418.

⁴³⁰ Bekir Topaloğlu, “Zümer Suresi”, *DİA*, c.44, ss.571-572.

⁴³¹ “De ki: ‘Eğer rabbime isyan edersem, dehşetli bir günün azabına uğrayacağımdan korkarım.’”

⁴³² İbn 'Aţîyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.5, s.382.

⁴³³ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.672; Taberî, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.21, s.270; Vāhidî, *el-Vaḥiḫ*, c.3, s.575; Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, c.4, s.119.

⁴³⁴ “Görmedin mi Allah'ın gökten su indirip onu yerdeki kaynaklara akıttığını?”

Peygamber’i haberdar ettiğini söylemiştir. İbn ‘Aṭıyye’ye göre, hitap her ne kadar Hz. Muhammed’e olsa da manen bütün insanlar ayetin kapsamına girmektedir.⁴³⁵ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāhidī hitabın Hz. Peygamber dışındaki insanları kapsadığına dair bir not düşmemişlerdir.⁴³⁶

Zumer suresi 36. ayette “أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ”⁴³⁷ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye ayetin iniş sebebinin Kureyş’in “Ey Muhammed! Sen putlara lanet ediyorsun, başına bir musibet gelmesinden korkuyoruz” diyerek Hz. Peygamber’i korkutmaya çalışmaları olduğunu nakletmiştir. Bu nedenle İbn ‘Aṭıyye ayetin Hz. Peygamber’e moral desteği olduğunu belirtmiştir.⁴³⁸ Muḳātil de hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu, iniş sebebinin müşriklerin Hz. Peygamber’e “İlahlarımız Lāt, ‘Uzzā ve Menāt’ın sana bir delilik isabet ettirmesinden korkuyoruz” demeleri olduğunu söylemiştir.⁴³⁹ Ṭaberī kâfîlerin ayetteki “عَبْدَهُ” kelimesinin kıraatinde ihtilaf ettiklerini kaydetmiştir. Bazı Medine kurrâsı ile çoğu Kufe kurrâsının "عَبْدَهُ" şeklinde okuduğunu, bu durumda “عَبْدُ” ile kastedilenin Hz. Peygamber ve kendisinden önce kavmi tarafından aynı argümanla korkutulmuş olan peygamberler olduğunu ifade etmiştir. Bazı Kufeli kurrâ ile çoğu Medine ve Basra kurrâsının “عِبَادَهُ” şeklinde çoğul okudukları durumda ise hitabın yalnızca Hz. Peygamber’e olduğunu belirtmiştir. Ṭaberī’ye göre bu iki kıraatte meşhurdur, ikisi ile de okunduğunda anlam doğru olur.⁴⁴⁰ Vāhidī de ayetle ilgili benzer bilgileri vermiştir.⁴⁴¹

---

⁴³⁵ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.7, s.385.

⁴³⁶ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.674; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.21, s.277; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.576.

⁴³⁷ “Allah kuluna kâfi değil mi? Öyleyken onlar kalkmış seni O’ndan başkalarıyla korkutuyorlar.”

⁴³⁸ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.7, s.396.

⁴³⁹ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.678.

⁴⁴⁰ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.21, s.294.

⁴⁴¹ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.582.

Zumer suresi 41. ayette “ إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّٰ فَإِنَّمَا يَضِلُّ ”⁴⁴² buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye, ayetin Hz. Peygamber’in konumunun yüceliğini ve rabbi tarafından seçilmişliğini bildirdiğini ifade etmiştir.⁴⁴³ Muḳātil ayetteki “وَكَيْلٍ” kelimesinin “مُسَيِّرٌ” manasına geldiğini ve muhtemelen “hükmedici” anlamından dolayı seyf ayeti ile neshedildiğini belirtmiştir.⁴⁴⁴ Ṭaberī ise “حَفِظَ” anlamı vererek nesih yorumunda bulunmamıştır.⁴⁴⁵ Vāḥidī, ayetin kıtāl ayetiyle neshedildiği görüşünün İbn ‘Abbās’a ait olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁶ İbn ‘Aţîyye ise ayetin Hz. Peygamber’in onlar üzerinde ne “وَكَيْلٍ/bir işi tamamlamakla sorumlu temsilci” ne de “مُسَيِّرٌ/hükmedici” olmadığını Hz. Peygamber’e haber verilmesi anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁴⁴⁷ Böylece kendisinden önce ihtilaf eden görüşleri birleştirerek yorumda bulunduğu, nesih iddiasına gitmediği görülmektedir.

27. 62/42 Şūra Suresi

Adını 38. ayette geçen “شُورَىٰ” kelimesinden almıştır. Şūra suresinin içeriğini Allah’ın varlığı ve birliğiyle ahiret hayatı oluşturmaktadır. Surede ayrıca nübüvvet konusuna temas edilmektedir.⁴⁴⁸ Allah’ın zatına yönelik spekülasyonların boş ve geçersiz olduğu vurgulanmakta, müminlerin kendilerini bir tek toplum olarak düşünmeleri istenmektedir. Surenin adını aldığı ayet de Müslümanların kazanması

---

⁴⁴² “Biz sana, insanlar için gerçeği ortaya koymak üzere kitabı indirdik; artık kim doğru yolu izlerse kendi iyiliği için izlemiş olur, kim de yoldan saparsa kendi aleyhine sapmış olur; sen onlardan sorumlu değilsin.”

⁴⁴³ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḥarraru’l-Vecz*, c.7, s.398.

⁴⁴⁴ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.679.

⁴⁴⁵ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.21, s.298.

⁴⁴⁶ Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.538.

⁴⁴⁷ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḥarraru’l-Vecz*, c.7, s.398.

⁴⁴⁸ Bekir Topaloğlu, “Şura Suresi”, *DİA*, c.39, ss.239-240.

gereken aralarında danışma ve istişare etme vasfına sahip olmayı vurgulamaktadır.⁴⁴⁹ Şūrā suresinde Hz. Peygamber'e hitap lafzlarıyla gelen 15 ayet vardır. Çalışmamızda örnek olarak 6., 7., 15. ve 48. ayetleri ele almaktayız.

Şūrā suresi 6. ayette “وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ”⁴⁵⁰ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayetin Hz. Peygamber'e bir teselli olup ondan tebliğ dışındaki bütün mükellefiyeti kaldırdığını ifade etmiştir. Ayrıca İbn ‘Aṭıyye'ye göre ayette kâfirlere de hitap edilmekte, gözdağı verilmektedir. Ayetteki ateşkes anlamı ise İbn ‘Aṭıyye'ye göre seyf ayeti ile neshedilmiştir.⁴⁵¹ Muḳātil, ayette Allah için kullanılan “حَفِيظٌ” kelimesinin “رَقِيبٌ” anlamında olduğunu söylemiş, Hz. Peygamber için kullanılan “وَكِيلٍ” kelimesine ise Zumer suresi 41. ayette olduğu gibi “مُسَيِّرٌ” anlamı vererek tutarlı bir tavır sergilemiştir.⁴⁵² Ṭaberī de “وَكِيلٍ” kelimesine Zumer suresinde verdiği anlamı vermiş, müşriklerin yapıp ettiklerini kayıt altına alan manasında “حَفِيظٌ” anlamına geldiğini belirtmiştir.⁴⁵³ Ancak bu ayette Zumer suresindeki gibi nesih yorumuna gitmemiştir. Vāḥidī, Hz. Peygamber'in müşriklerden mesul olmadığı anlamında olduğunu söylemiştir.⁴⁵⁴ Diğer üç müfessir hitabın türüne dair bir yorum yapmazken İbn ‘Aṭıyye teselli hitabı olduğu bilgisine yer vermiştir.

---

⁴⁴⁹ Esed, *Kur'an Mesajı*, s.982.

⁴⁵⁰ “Kendisinden başkasını dost ve koruyucu bilenleri Allah sürekli gözetlemektedir. Senin onlarla ilgili bir sorumluluğun yok.”

⁴⁵¹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.7, s.501.

⁴⁵² Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.764.

⁴⁵³ Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.21, s.502.

⁴⁵⁴ Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.4, s.43.

Bir sonraki ayette “ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ “ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye bu ayette Allah’ın iradesinde onların iman ve inkârının malum olduğu bilgisi ile Hz. Peygamber’e tesellinin takviye edildiğini belirtmiştir.⁴⁵⁶ Muḳātil, hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu dolaylı olarak ifade etmiş, ancak hitabın türüne dair bilgi vermemiştir.⁴⁵⁷ Ṭaberī, ‘Abdullāh b. ‘Amr’dan nakille Hz. Peygamber’in Allah’ın Hz. Âdem’i yarattığı zaman bütün insanoğlunu şaḳī ve şa‘īd olarak onun zürriyetinden getirdiğini söyledikten sonra bu ayeti okuduğunu kaydetmiştir. Bu rivayetin benzerini bir de ravisi meçhul bir şekilde nakletmiştir.⁴⁵⁸ Vāḥidī, Ṭaberī’nin naklettiği rivayete benzer şekilde, ‘Abdullāh b. ‘Amr’dan, Hz. Peygamber’in bir gün ashabının yanına sağ elindekinin cennetliklerin ve babalarının, sol elindekinin cehennemliklerin ve babalarının isimlerinin yazılı olduğu iki kitapla gelerek, ardından bu ayeti okuduğuna dair bir rivayet nakletmiştir.⁴⁵⁹ Muḳātil, Vāḥidī ve Ṭaberī hitabın muhatabını belirtmiş, fakat türüne dair İbn ‘Aṭıyye gibi bir yorumda bulunmamışlardır.

Şūrā suresi 15. ayette “ فَذَلِكَ فَادُعْ وَاسْتَقِيمْ كَمَا أَمَرْتُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ ”⁴⁶⁰ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, Allah’ın ayette Hz. Peygamber’e kendisinden önce indirilen bütün kitaplara iman etmesini emrettiğini ve bu emrin bütün müminleri

⁴⁵⁵ “İşte sana, Ummülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman ve hakkında asla şüphe bulunmayan toplanma gününün dehşetini haber vermen için böyle Arapça bir Kur’an indirdik. Onların bir kısmı cennette, bir kısmı da cehennemde olacaktır.”

⁴⁵⁶ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecēz*, c.7, s.502.

⁴⁵⁷ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.764.

⁴⁵⁸ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.21, s.504.

⁴⁵⁹ Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.4, s.44.

⁴⁶⁰ “İşte bunun için sen çağrına devam et ve emrolunduğun gibi doğru çizgini sürdür. Onların arzularına uyma ve şöyle de: ‘Ben Allah’ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim.’”

kapsadığını ifade etmiştir.⁴⁶¹ Muḳātil, ayette Hz. Peygamber'in ehl-i kitâbı Allah'ı tanımaya ve tevhide çağırmasının emredildiğini belirtmiştir.⁴⁶² Ṭaberî, ayette Hz. Peygamber'e Allah'ın kullarını Kur'an'a davet etmesinin, Hz. Peygamber'in de bu yolda sebatının emredildiğini belirtmiştir.⁴⁶³ Zemaḥşerî ise marifetullah veya Kur'an'a davet edildiğini söylememiş, Hz. Peygamber'in şubelere ayrılarak küfrün çeşitlenmesinden dolayı, müşrikleri kadim Hanîflik dinine ve ittifaka davet etmesinin emredildiğini belirtmiştir.⁴⁶⁴

Şūra suresi 48. ayette “فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا إِلَّا الْبَلَاغُ”⁴⁶⁵ buyrulmaktadır. İbn 'Aṭıyye ayetin Hz. Peygamber'e yalnızca delilleri ulaştırma görevinin olduğunu bildirerek, teselli ifade ettiğini söylemiştir.⁴⁶⁶ Muḳātil, yukarıdaki ayetlerde Allah için kullanılan “حَفِيظٌ” kelimesine, Hz. Peygamber için de “رَقِيبٌ” anlamı vermiştir.⁴⁶⁷ Ṭaberî ve Vāḥidî, teselli hitabından bahsetmeksizin Hz. Peygamber'e kendisine inanmayanlardan sorumlu olmadığını bildirildiğini, onları öylece bırakmasının emredildiğini belirtmiştir.⁴⁶⁸

1.28. 63/43 Zuḥruf Suresi

Adını 35. ayette geçen “زُحْرُفٌ/altın ve mücevher” kelimesinden almıştır. Zuḥruf suresinde Hz. Peygamber ve önceki peygamberlerin inanmayanlarla mücadelesi ve

---

⁴⁶¹ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecîz*, c.7, s.507.

⁴⁶² Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.3, s.766.

⁴⁶³ Ṭaberî, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.21, s.516.

⁴⁶⁴ Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, c.4, s.216.

⁴⁶⁵ “Eğer onlar yine yüz çevirirlerse bil ki biz seni onların üzerine bir bekçi olarak göndermedik. Sana düşen sadece duyurmaktır.”

⁴⁶⁶ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecîz*, c.7, s.528.

⁴⁶⁷ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.3, s.774.

⁴⁶⁸ Ṭaberî, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.21, s.556; Vāḥidî, *el-Vaşıṭ*, c.4, s.60.

ahiret hayatı konularına değinilmektedir.⁴⁶⁹ Manevi sapmaların insanların ataların dinine körü körüne sarılmasından kaynaklandığı ifade edilmekte, ulûhiyetin Allah'a mahsus olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁷⁰ Zuhruf suresinde Hz. Peygamber'e hitap lafzlarıyla gelen 15 ayet vardır. Çalışmamızda örnek olarak bunlardan 3 tanesini değerlendirdik.

Zuhruf suresinin 6. Ayetinde “وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيِّ فِي الْأَوَّلِينَ”⁴⁷¹ buyrulmaktadır. Hitap sîgası çoğul gelmiş olan bu ayet için İbn ‘Aţîyye ayetin Hz. Peygamber'e teselli ve örnek, inkâr edenler için ise tehdit ifade ettiğini belirtmiştir.⁴⁷² Önceki ümmetlerden örnek verildiğinde genellikle ayetin Hz. Peygamber'e teselli olarak indirildiği yorumunda bulunan İbn ‘Aţîyye, surenin 40. ayeti olan “أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَنْ”⁴⁷³ ayetinde de Hz. Peygamber'e tesellinin tekrar edildiğini ifade etmiştir.⁴⁷⁴ Muqâtil, Hz. Peygamber'e lafzen hitap etmeyen 6. ayetle ilgili İbn ‘Aţîyye gibi Hz. Peygamber'e teselli yorumunda bulunmamıştır.⁴⁷⁵ Ancak Taberî ve Vâhidî'de İbn ‘Aţîyye'de görülen yorumun benzeri görülmekte, Hz. Peygamber'e teselli, inkâr edenlere gözdağı olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷⁶

Zuhruf suresi 89. ayette “فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ”⁴⁷⁷ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye, ayetteki “سَلَامٌ” lafzı barış anlamında olduğu için ayetin ateşkes ifade ettiğini,

---

⁴⁶⁹ Bekir Topaloğlu, “Zuhruf Suresi”, *DİA*, c.44, ss.504-505.

⁴⁷⁰ Esed, *Kur'an Mesajı*, s.996.

⁴⁷¹ “Sizden önce gelip geçenlere de nice peygamberler gönderdik.”

⁴⁷² İbn ‘Aţîyye, *el-Muḥarraru'l-Vecîz*, c.7, s.534.

⁴⁷³ “Sen sağıra duyurmak veya köre yahut apaçık sapkınlık içinde bulunan kimseye yol göstermek mi istiyorsun?”

⁴⁷⁴ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḥarraru'l-Vecîz*, c.7, ss.549-550.

⁴⁷⁵ Muqâtil, *Tefsîru Muqâtil*, c.3, s.789.

⁴⁷⁶ Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân*, c.21, s.570; Vâhidî, *el-Vaşiṭ*, c.4, s.64.

⁴⁷⁷ “Onları bırak ve ‘sizinle kavgam yok’ de. Yakında bilecekler!”

dolayısıyla seyf ayetiyle neshedildiğini söylemiştir.⁴⁷⁸ Muḳātil de, ayette müşriklere azapla tehdit olduğunu, hem barış hem de yüz çevirme anlamlarının daha sonra seyf ayetiyle neshedildiğini, bahsi geçen tehdidin ise Mu'min suresinin 71-72. “إِذِ الْأَغْلَالُ فِي”⁴⁷⁹ ayetleriyle açıklandığını ifade etmiştir.⁴⁸⁰ Ṭaberī buradaki yüz çevirme emrinin onların eziyetlerine aldırılmamak anlamında olduğunu söylemiştir. Ayrıca Ṭaberī Ḳatāde'den nakille, ayetin Hz. Peygamber'e teselli olduğu ve daha sonra kâfirleri öldürme emrinin bu ayeti neshettiğini kaydetmiştir. Vāhidī de bu görüştedir.⁴⁸¹

1.29. 64/44 Duḥān Suresi

Adını 10. ayette geçen ve “duman” anlamına gelen “دُخَانٌ” kelimesinden almaktadır. Surenin nüzul sebebi olan “duḥān”dan, söz konusu ayette gökyüzünden gelip insanların üzerine çökecek bir azap olarak bahsedilmektedir. Surenin konusunu, kitaba ve peygambere inanmayanların dünya hayatında uğrayacakları sıkıntılarla ahirette çekecekleri azap; iman edip kötülüklerden sakınanların ise ebedî mutluluğa erişecekleri gibi hususlar oluşturmaktadır.⁴⁸² Surede Kur'an'ın Kadir gecesini indirildiğinden bahsedilmekte, İsrailoğulları, Firavun ve Hz. Musa hakkında bilgiler verilmektedir.⁴⁸³ Duḥān suresinde Hz. Peygamber'e doğrudan hitap eden 5 ayet vardır. Örnek olarak bunlardan bir tanesini değerlendireceğiz.

---

⁴⁷⁸ İbn 'Atıyye, *el-Muḥarraru 'l-Vecīz*, c.7, ss.567-568.

⁴⁷⁹ “O zaman boyunlarında halkalar ve zincirlerle şiddetli ateşe sürüklenirler; ardından da ateşte yakılırlar.”

⁴⁸⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.807.

⁴⁸¹ Ṭaberī, *Cāmi 'u'l-Beyān*, c.21, s.657; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.4, s.84.

⁴⁸² Emin Işık, “Duhan Suresi”, *DİA*, c.9, s.548.

⁴⁸³ Fīrūzābādī, *Beṣā'iru Zevi 't-Temyīz*, c.1, s.424.

Duḥān suresi 59. ayette “فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ”⁴⁸⁴ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, Hz. Peygamber’in aleyhine kurduklarını zannettikleri düzen hakkında ona Allah tarafından vaatle bulunulduğunu, kâfirlerin tehdit edildiğini belirtmiştir. Ancak İbn ‘Aṭıyye, ayette ateşkes anlamı bulunduğu için anlatılanların seyf ayetiyle neshedildiğini söylemiştir.⁴⁸⁵ Ṭaberī, Hz. Peygamber’e Allah’a şirk koşanlara galip geleceği günü beklemesinin emredildiğini söylemiştir.⁴⁸⁶ Ancak, İbn ‘Aṭıyye hariç bu üç müfessir ayette müşriklere hitaben tehdit anlamı olduğuna dair bir açıklama yapmamıştır.⁴⁸⁷

1.30. 45/65 Cāşiye Suresi

İsmi, 28. ayette geçen, “diz çökmüş” veya “bir araya gelmiş” anlamlarına gelen “جَائِيَّة” kelimesinden almaktadır. Ayrıca 18. ayetteki “شَرِيْعَةٌ” ve 24. ayetteki “دَهْرٌ” kelimelerinden dolayı Şerī‘a suresi ve Dehr suresi olarak da anılmıştır. Kaynaklarda surenin nüzul sebebi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.⁴⁸⁸ Surenin ihtiva ettiği konular iman ve itikat konuları ekseninde ilerlemektedir. İyilik ve kötülüklerin karşılığını vermenin Allah’a özgü olduğu bildirilmekte, ahirete iman üzerinde durulmaktadır.⁴⁸⁹ Cāşiye suresinde Hz. Peygamber’e hitap lafızlarıyla gelen 8 ayetten bir tanesini burada inceleyeceğiz.

Cāşiye suresi 23. ayette “أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ”⁴⁹⁰ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayetin Hz. Peygamber’e imandan yüz

⁴⁸⁴ “Kuşkusuz onlar bekliyorlar, sen de bekle!”.

⁴⁸⁵ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru ’l-Vecīz*, c.7, s.586.

⁴⁸⁶ Ṭaberī, *Cāmi ’u ’l-Beyān*, c.22, s.56.

⁴⁸⁷ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.826; Vāhidī, *el-Vaḫīṭ*, c.4, s.93.

⁴⁸⁸ Emin Işık, “Casiye Suresi”, *DİA*, c.7, ss.161-162.

⁴⁸⁹ Fīrūzābādī, *Beḫā’iru Zevi ’t-Temyīz*, c.1, s.426.

⁴⁹⁰ “Arzularını tanrı yerine koyan, Allah’ın –bilgisine rağmen- kendisini saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi bir tasavvur et!”.

çevirenler nedeniyle teselli ifade ettiğini, telaşa düşmemesini ve onlara kafa yormamasını emrettiğini belirtmektedir.⁴⁹¹ Muḳātil, ayette hevāsını ilah edinen kişi ile kast edilenin putlara tapan Hāriş b. Zeyd es-Sehmī olduğunu söylemiştir.⁴⁹² Ṭaberī hevāsını ilah edinmekten kastedilen üzerine ulemanın ihtilaf ettiğini belirtmiştir. İbn ‘Abbās ve Ḳaṭāde, Allah’a inanmayan kişinin Allah korkusu olmadan yaptığı her şeyin hevā olduğunu ifade etmiştir. Ṭaberī, Sa‘īd b. Cubeyr’den nakille hevā ile kastedilenin Kureyş’in taptıkları bir taştan daha iyisini gördükleri an arzularına göre bir başka taşta tapmaları olduğu görüşünü kaydetmiştir. Ṭaberī’nin tercihi ise birincisi görüştür.⁴⁹³ Vāḥidī de aynı rivayetleri nakletmiş ancak, Sa‘īd b. Cubeyr’in İbn ‘Abbās’tan nakille ikinci görüşü rivayet ettiğini söylemiştir.⁴⁹⁴ İbn ‘Aṭıyye dışında diğer üç müfessir hitabın muhatabına ve türüne dair açıkça yorum yapmamışlardır.

1.31. 69/18 Kehf Suresi

Adını, surenin 9-26. ayetlerinde aktarılan Ashab-ı Kehf kıssasından almıştır. Surenin nüzul sebebiyle ilgili Kureyş müşriklerinin, Hz. Peygamber’in peygamberlik iddiasına dair bilgiler almak üzere bazı kişileri Yahudi bilginlerine gönderdiği nakledilmiştir. Rivayete göre, bu bilginler Hz. Peygamber’e Ashab-ı Kehf ve diğer bazı konularla ilgili soru sormalarını, eğer bunları bilirse ona inanıp uymalarını tavsiye etmişlerdir. Hz. Peygamber bu sorulara cevabını bir gün sonra vereceğini bildirmiş, fakat “inşallah” demeyi unutmuştur. Beklediği vahiy gelmeyince müşrikler aleyhinde konuşmaya başlamış, Hz. Peygamber sıkıntıya düşmüştür. Bir müddet sonra, “Allah izin verirse demedikçe hiçbir şey için şu işi yarın yapacağım deme” mealindeki uyarının

---

⁴⁹¹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.7, s.600.

⁴⁹² Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.839.

⁴⁹³ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.22, s.76.

⁴⁹⁴ Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.4, s.99.

da yer aldığı Kehf suresinin nazil olduğu nakledilmiştir. Ancak bazı müfessirler bu rivayetin ihtiyatla karşılanması gerektiğini ifade etmişlerdir.⁴⁹⁵ Surede dünyaya yanlış bağlanma biçimine karşı Allah'a bağlanma ve inanma temasıyla örülü temsil ve meseller serisine yer verilmiştir. Hz. Musa ile isimsiz bilgenin kıssasından hareketle görüntü ve gerçeklik arasındaki temel farklılığa dikkat çekilmiştir. Zülkarneyn (çift boynuzlu yahut çift borazanlı adam) meseliyle dünyevi hayat ve iktidarın, manevi-ruhani selamete çatışmak zorunda olmadığı anlatılmıştır.⁴⁹⁶ Kehf suresinde Hz. Peygamber'e yönelik 23 tane ayet vardır. Bunlardan 5 tanesini çalışmamızda sunmaktayız.

Kehf Suresi 6. ayette ⁴⁹⁷“فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَى آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِذَٰلِكَ الْحَدِيثِ أَسَفًا” buyrulmaktadır. Daha önce Şu'arā suresi 3. ayette de geçtiği üzere İbn 'Aṭīyye, “فَلَعَلَّكَ” ifadesinin inkâr anlamındaki taqrîr olduğunu ifade etmiştir. Buna göre Hz. Peygamber'e “kendini helak etme” denilmektedir. İbn 'Aṭīyye ayetin Hz. Peygamber'e teselli ifade ettiğini belirtmiştir.⁴⁹⁸ Muḳātil ayetteki hitabın bir benzerinin de Hz. Peygamber'e Şu'arā suresinin 3. ayetinde geldiğini ifade etmiş, ayeti İbn 'Aṭīyye gibi açıklamıştır. Ṭaberî ve Vāḥidî, kavminin imana davetine icabet etmeyişi karşısında Hz. Peygamber'in kendini harap etmesinden dolayı Allah tarafından kınandığını söylemiştir. Ṭaberî bu yorumun, İbn İshâk gibi bazı kimselerin de görüşü olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹⁹

Kehf suresi 23-24. ayette ⁵⁰⁰“وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ” buyrulmaktadır. İbn 'Aṭīyye, Hz. Peygamber'in kâfirlere ashâb-ı kehf hakkında,

⁴⁹⁵ İlyas Üzüm, “Kehf Suresi”, *DİA*, c.25, ss.188-189.

⁴⁹⁶ Esed, *Kur'an Mesajı*, s.583.

⁴⁹⁷ “Durum böyleyken bu son kitaba inanmazlarsa arkalarından üzülererek neredeyse kendini helâk edeceksin!”.

⁴⁹⁸ İbn 'Aṭīyye, *el-Muḥarraru'l-Vecîz*, c.5, s.565.

⁴⁹⁹ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.2, s.573; Ṭaberî, *Câmi'ü'l-Beyân*, c.17, s.598; Vāḥidî, *el-Vaṣîṭ*, c.3, s.136.

⁵⁰⁰ “Allah izin verirse' demeden hiçbir şey için, 'şu işi yarın yapacağım' deme!”.

“sorunuzun cevabını yarın size haber veririm” diyerek, bir istisna getirmemesi üzerine Allah’ın onu azarladığını ifade etmiştir. İbn ‘Aţıyye, bu nedenle vahyin 15 gün geciktiğini, kâfirlerin asılsız haberler çıkardığını, bunun da Hz. Peygamber’e zor geldiğini nakletmiştir.⁵⁰¹ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāhidī de aynı nüzul sebebini nakletmişlerdir. Ancak Muḳātil Ashab-ı Keḥf hakkında soru soranın Ebū Cehl ve arkadaşları olduğunu nakledeken, Vāhidī Yahudi bir topluluğun bu soruyu sorduğunu kaydetmiştir.⁵⁰² Bu farklılık, her ne kadar müfessirler buna dair bir yorum yapmasa da, kanaatimizce Mekkī-Medenī dönem ayrımında Yahudilerle ilişkilerin belirleyici bir faktör olması açısından önemlidir.

Kehf Suresi 24. ayette “وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنِّي رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا”⁵⁰³ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţıyye’ye göre ayette, Hz. Peygamber’e gelecekte karşılaşıcağı işlerde Allah’tan doğru yolu göstermesini istemesi emredilmektedir. Ancak bütün insanların hayatta sık sık bocaladığı anlar vardır. Bu nedenle İbn ‘Aţıyye’ye göre ayet, Hz. Peygamber’i muhatap almakla birlikte, bütün ümmeti kapsamaktadır.⁵⁰⁴ İbn ‘Aţıyye dışında diğer üç müfessir hitabın yalnızca Hz. Peygamber’e dönük yönünden bahsetmiştir. Muḳātil, Hz. Peygamber’in Hıristiyanlara söylemesi emredilen sözlerin ona bildirildiğini söylemiş,⁵⁰⁵ Ṭaberī, ayette Hz. Peygamber’e bir edebin öğretildiğini ifade etmiştir.⁵⁰⁶ Vāhidī de hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁷

---

⁵⁰¹ İbn ‘Aţıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.5, s.590.

⁵⁰² Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.581; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.17, s.645; Vāhidī, *el-Vaşıṭ*, c.3, s.143.

⁵⁰³ “‘Umarım rabbim bana, doğruya bundan daha yakın yolu gösterir’ de!”

⁵⁰⁴ İbn ‘Aţıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.5, s.592.

⁵⁰⁵ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.581.

⁵⁰⁶ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.17, s.644.

⁵⁰⁷ Vāhidī, *el-Vaşıṭ*, c.3, s.143.

Kehf Suresinin 26. ayetinde “أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ”⁵⁰⁸ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye bu lafızların ta‘accub ifade ettiğinde “O, ne güzel görür; O, ne güzel işitir!” anlamına geldiğini ifade etmiştir. Bu haliyle hitap lafzı Hz. Peygamber’e değildir. İbn ‘Aṭıyye bu ibarelerin farkındalık anlamı içerdiğini söylemiştir. Bu nedenle İbn ‘Aṭıyye’ye göre bir diğer ihtimal, söz konusu iki lafzın emir olarak kullanımıdır ki “Allah’ın vahyini, rehberliğini, senin hidayetini, delillerini, işin hakikatini hatırla, fark et ve dünyaya duyur!” anlamına gelmektedir. İbn ‘Aṭıyye’ye göre böylece ayet ta‘accub değil, emir formunda anlaşılmaktadır.⁵⁰⁹ Muḳātil ayeti Ashab-ı Kehfi uykuya dalmışken Allah’tan daha iyi gözetleyen kimsenin olmadığı, Hıristiyanların dediklerini de Allah’tan daha iyi duyanın olmadığı şeklinde yorumlamıştır.⁵¹⁰ Ṭaberī ve Vāhidī de Muḳātil gibi hitabı mübalağalı ta‘accub olarak algılamıştır⁵¹¹ Dolayısıyla İbn ‘Aṭıyye’nin ta‘accub yerine emir formu olarak yorumlaması onu diğerlerinden farklı kılmaktadır.

Kehf suresi 27. ayette “وَإِذْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ”⁵¹² buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye’ye göre bu ayet önceki ayetlerde ‘Allah izin verirse’ istisnasını zikretmeden hiçbir şey için, ‘şu işi yarın yapacağım’ dememesi şeklindeki ihtardan sonra, bir başka uyarı niteliğindedir. İbn ‘Aṭıyye’ye göre Hz. Peygamber’e adeta şöyle denilmektedir: “Allah’ın sana vahyettiğini amellerinde uygula!”⁵¹³ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāhidī, Hz. Peygamber’in kâfirlere uyma, Allah’ın sözünü eksik veya fazla aktarması hususunda uyarıldığını belirtmiştir.⁵¹⁴

⁵⁰⁸ “O öyle bir duyar, öyle bir görür ki!”.

⁵⁰⁹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.5, s.594.

⁵¹⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.582.

⁵¹¹ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.17, s.650; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.144.

⁵¹² “Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku! Onun kelimelerini değiştirecek hiç kimse yoktur. Ondan başka bir sığınak da bulamazsın.”

⁵¹³ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.5, s.596.

⁵¹⁴ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.582; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.17, s.651; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.144.

1.32. 72/14 İbrāhīm Suresi

Adını 35. ayetteki Hz. İbrahim'den almaktadır. Kaynaklarda nüzul sebebiyle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmasa da üslûp ve içeriğinden anlaşıldığına göre sure, Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'e ve müminlere karşı baskılarının şiddetlendiği bir dönemde, hicrete yakın günlerde inmiştir. Surenin ana fikri ve gayesi, Hz. Peygamber'in davetini reddeden ve ona karşı düşmanlıklarını artırarak sürdüren kâfirleri sert bir biçimde uyarıp tehdit etmek suretiyle caydırmaktır. Konusu ise tevhit, vahiy ve peygamberlikle ilgili temel iman meseleleri olup, önceki peygamberlerin karşılaştığı sıkıntılara da değinilmektedir.⁵¹⁵ İbrāhīm suresinde Hz. Peygamber'e yönelik 8 hitap bulunmaktadır. Bunlardan 3 tanesini örnek olarak çalışmamızda değerlendirmekteyiz.

İbrāhīm suresi 1. ayette “*كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ لِيُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ*”⁵¹⁶ buyrulmaktadır. İbn 'Aţîyye ayetteki “çıkarma” eylemini bazı kimselerin Hz. Peygamber'e isnat ederek, bunu onun da aydınlığa çağırma ve uyarma yoluyla bu fiile iştirakiyle temellendirdiklerini belirtmiştir. İbn 'Aţîyye, asıl maksadın bu fiilin yaratma ve hidayete erdirmesinden dolayı Allah'a ait olduğunu söylemiştir. İbn 'Aţîyye'ye göre “çıkarma için” sözüyle Hz. Peygamber'in muhatap alınmasında onu yüceltme (teşrîf) vardır.⁵¹⁷ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāhidī bu ayrıntıya dair yorum yapmaksızın hidayete ulaştırma fiilini Hz. Peygamber'e atfetmişlerdir.⁵¹⁸

⁵¹⁵ Emin Işık, “İbrahim Suresi”, *DİA*, c.21, ss.351-352.

⁵¹⁶ “Bu Kur'an Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, mutlak güç sahibi ve övgüye layık olanın yoluna çıkarman için, sana indirdiğimiz bir kitaptır.”

⁵¹⁷ İbn 'Aţîyye, *el-Muḥarraru'l-Vecîz*, c.5, s.219.

⁵¹⁸ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.2, s.397; Ṭaberī, *Cāmi'ü'l-Beyān*, c.16, s.509; Vāhidī, *el-Vaşîṭ*, c.3, s.22.

İbrāhīm suresi 42. ve 47. ayetlerde “وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ”⁵¹⁹ ve “فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفًا وَعْدَهُ رَسُولُهُ”⁵²⁰ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ilk ayetin bütünüyle zalimlere bir gözdağı, mazlumlara ise teselli olduğunu söylemiştir. Her ne kadar “sanma” sözüyle Hz. Peygamber’e hitap edilse de, asıl maksadın böyle zannedebilecek kimseleri men etmek olduğunu belirtmiştir.⁵²¹ Aynı lafızla başlayan 47. ayette İbn ‘Aṭıyye, Hz. Peygamber ve ümmeti için ayetin bir gerçeği vurgulama, pekiştirme ifade ettiğini söylemiştir.⁵²² Muḳātil, 42. ayetin kapsamını genişletmeksizin, Hz. Peygamber’e yönelik olduğunu söylemiştir.⁵²³ Ṭaberī, İbn ‘Aṭıyye’nin görüşünün aynısını Meymūn b. Mihrān’dan (ö.117/735) nakletmiş, kendisi ayetin Hz. Peygamber’e hitap olduğunu ifade etmiştir.⁵²⁴ Vāhidī ise İbn ‘Aṭıyye’nin görüşünün ravisini İbn Mihrān’dan bir öteye götürerek ilk ravinin İbn ‘Abbās olduğunu ifade etmiştir. Başka görüş nakletmemiş olmasından Vāhidī’nin de bu görüşe katıldığı anlaşılmaktadır.⁵²⁵ 47. ayetle ilgili Muḳātil, ayetin Mekke müşriklerini korkutmak için nazil olduğunu ifade etmiştir.⁵²⁶ Ṭaberī, hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu belirtmiş; Vāhidī, muhataba ilişkin bir açıklama yapmamıştır.⁵²⁷

1.33. 73/21 Enbiyā Suresi

---

⁵¹⁹ “Sakin Allah’ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma!”

⁵²⁰ “Sakin Allah’ın peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma!”

⁵²¹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.5, s.258.

⁵²² İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.5, s.263.

⁵²³ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.410.

⁵²⁴ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.17, ss.28-29.

⁵²⁵ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.35.

⁵²⁶ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.413.

⁵²⁷ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.17, s.44; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.36.

On sekiz peygamberin tebliğ hayatından bahsettiğinden ötürü Enbiyâ suresi adını almıştır. Surenin esas konusu, peygamberlerin hak dini yayma ve benimsetme hususunda her türlü zorluğa rağmen başarıya nasıl ulaştıklarını göstermek ve onların hak bâtil mücadelesini haber vermektir.⁵²⁸ Bu kıssalar aynı zamanda tüm ilahi mesajların ve insanın özündeki birliği ve sürekliliği yansıtmaktadır.⁵²⁹ Surede Hz. Peygamber'e hitap lafızlarıyla gelen 12 ayet bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi aşağıda incelenmiştir.

Enbiya suresi 112. ayette “قَالَ رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ”⁵³⁰ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye cumhura göre ayetin “قَالَ” lafzıyla başladığını, Asım kıraatine göre “قَالَ” okunduğunu ifade etmiştir. Bu kıraat farklılığından hareketle İbn ‘Aṭıyye, burada Allah'ın Hz. Peygamber'e dua mahiyetindeki bu sözü söylemesini emrettiğini ifade etmiştir. İbn ‘Aṭıyye'ye göre ayette kâfirlere de bir tehdit söz konusudur. Böylece ayet, ‘Hakikat ancak size olan yardımımmla vaki olur’ anlamına gelmektedir. İbn ‘Aṭıyye, Allah'ın Hz. Peygamber'den böyle bir dua etmesini istemesinin aynı zamanda bu duaya icabet edeceğini vadettiğinin de bir göstergesi olarak düşünmektedir.⁵³¹ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāḫidī de bu minvalde yorumlamışlardır.⁵³²

1.34. 75/32 Secde Suresi

Adını, 15. ayette geçen “سُجَّدٌ” (secde edenler) kelimesinden almıştır. Secde suresinde Allah'ın varlığı, Kur'an'ın vahiy ürünü olduğu, ceza ve mükâfat günü olan kıyamette herkesin dünyada yaptıklarından sorumlu tutulacağı gibi hususlar yer

---

⁵²⁸ Emin Işık, “Enbiya Suresi”, *DİA*, c.11, ss.174-175.

⁵²⁹ Esed, *Kur'an Mesajı*, s.645.

⁵³⁰ “Peygamber şöyle dedi: ‘Rabbim! Adaletinle hükmünü ver.’”

⁵³¹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḫarraru'l-Vecîz*, c.6, s.209.

⁵³² Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.3, s.98; Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.18, s.554; Vāḫidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.256.

almaktadır.⁵³³ Secde suresinde Hz. Peygamber'e doğrudan hitap ettiğini düşündüğümüz 6 ayet vardır. Örnek olarak bunlardan 4 tanesinin tefsirini aşağıda sunduk.

Secde suresi 12. ayette “ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا ”⁵³⁴ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayetteki “bir görsen” ifadesinin Hz. Peygamber’i ve ümmetini, kâfirlerin halleri ve başlarına gelenler karşısında hayrete düşürmeyi ifade ettiğini söylemiştir. İbn ‘Aṭıyye, “لَوْ” şart edatının cevabının mahzup olmasının, insanları hayal güçlerinin en uç noktasıyla baş başa bırakması nedeniyle daha şaşırtıcı olduğunu ifade etmiştir.⁵³⁵ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāḫidī, ayeti Hz. Peygamber’e hitap şeklinde yorumlamışlardır.⁵³⁶

Secde suresi 23. ayette “ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَائِهِ ”⁵³⁷ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye’ye göre, ayette Hz. Peygamber’e onun karşılaştığı sıkıntılarla Hz. Musa’nın da karşılaştığından şüphe etmemesi telkin edilerek, teselli verilmektedir.⁵³⁸ Muḳātil’e göre, Hz. Peygamber’e Hz. Musa’nın Tevrat’ı aldığından şüphe etmemesi emredilmiştir.⁵³⁹ Ṭaberī ise Ḳatāde’den nakletmiş olduğu, İsrā ve Mi’rāc hadisesinin yaşandığı gece Hz. Peygamber’in Hz. Musa’yı gördüğünden şüphe etmemesinin kendisine emredildiği şeklindeki görüşü benimsemiştir.⁵⁴⁰ Vāḫidī de ayetle ilgili olarak, Hz. Peygamber’in Hz. Musa’yı göreceğinin kendisine vaat edildiğini, daha sonra da

---

⁵³³ Bekir Topaloğlu, “Secde Suresi”, *DİA*, c.36, ss.272-273.

⁵³⁴ “O günahkârları rablerinin huzurunda başlarını önlerine eğmiş halde şöyle derlerken bir görsen: ‘Rabbimiz! Gördük ve işittik; bizi geri gönder de rızâna uygun işler yapalım, artık kesin olarak inandık!’”.

⁵³⁵ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecēz*, c.7, s.74.

⁵³⁶ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.450; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.20, s.176; Vāḫidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.451.

⁵³⁷ “Andolsun biz Mûsâ’ya kitabı vermiştik; ona kavuşma hakkında şüphen olmasın.”

⁵³⁸ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecēz*, c.7, s.81.

⁵³⁹ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.452.

⁵⁴⁰ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.20, s.194.

gökyüzünde veya Beytu'l-Mağdis'te gördüğünü Mucāhid, Kelbī ve Suddī'den nakletmiştir.⁵⁴¹

Secde suresi 25. ayette “إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ”⁵⁴² buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayetin başında Hz. Peygamber’e yönelik olan zamirin, bütün insanları içine alan bir hitap olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca İbn ‘Aṭıyye, zamiri Hz. Peygamber’e tahsis edenlerin görüşlerini zayıf bulmuştur.⁵⁴³ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāḥidī zamiri ve dolayısıyla hitabı Hz. Peygamber’e has kılmışlardır.⁵⁴⁴

Secde suresi 30. ayette “فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ وَانتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ”⁵⁴⁵ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayette Hz. Peygamber’e kâfirlerden yüz çevirerek, hayırlı sonu beklemesinin emredildiğini ifade etmiştir. Seyf ayetinin bu ayeti de neshettiğini düşünmektedir.⁵⁴⁶ Muḳātil, Bedir savaşında öldürülecekleri güne kadar kâfirleri kendi hallerine bırakması emredilerek Hz. Peygamber’in teselli edildiğini ifade etmiştir.⁵⁴⁷ Ṭaberī ise Ḳatāde’den nakille bu bekleme zamanının kıyamet günü olduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁸ Vāḥidī, İbn ‘Abbās’ın seyf ayetiyle bu ayetin neshedildiği iddiasını nakletmekle yetinmiştir.⁵⁴⁹

1.35. 84/30 Rūm Suresi

---

⁵⁴¹ Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.455.

⁵⁴² “Muhakkak ki rabbin, ihtilâf edip durdukları hususlarda kıyamet günü onların arasında hükmünü verecektir.”

⁵⁴³ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.7, s.81.

⁵⁴⁴ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.453; Ṭaberī, *Cāmi'ü'l-Beyān*, c.20, s.195; Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.451.

⁵⁴⁵ “Artık sen onlara aldırma ve bekle. Zaten onlar da bekliyorlar.”

⁵⁴⁶ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.7, ss.83-84.

⁵⁴⁷ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.454.

⁵⁴⁸ Ṭaberī, *Cāmi'ü'l-Beyān*, c.20, s.199.

⁵⁴⁹ Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.456.

İlk ayetlerinde Bizanslılar hakkında bazı gaybi haberlerden bahsedildiği için Rûm suresi bu isimle anılmıştır. Surede Allah'ın varlığı, birliği, ilmi ve kudretiyle ahirete iman konuları işlenmektedir.⁵⁵⁰ Rûm suresinde Hz. Peygamber'e doğrudan hitap ettiğini tespit ettiğimiz 9 ayet bulunmaktadır. Bunlardan 3 tanesini ele aldık.

Rûm suresi 30. ayette “فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا”⁵⁵¹ buyrulmaktadır. İbn 'Aţıyye, ayetteki “وَجْهَهُ” kelimesinin bütün insan duyularını barındırması ve en şerefli yer olması nedeniyle zikredildiğini ifade etmiştir. Ayrıca İbn 'Aţıyye'ye göre Allah, Hz. Peygamber'e yönünü dosdoğru olan İslam dinine dönmesini emretmiştir. “Hanîf” kavramını ise neshedilmiş olan geçmiş dinlerden hiçbirine meyletmemiş, orta yolu tutmuş kimse olarak açıklamıştır.⁵⁵² Muķātil ve Ŧaberî, ayeti Hz. Peygamber'e hitap olarak değerlendirmiştir.⁵⁵³ Vāhidî ise ayeti “Tövbe ederek, takva ile Allah'a yönelin, onun emrettiklerine dönün” şeklinde yorumlamış ve ayetin muhatap kapsamını genişletmiştir.⁵⁵⁴

Rûm suresi 43. ayette “فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يُصَدِّعُونَ”⁵⁵⁵ buyrulmaktadır. İbn 'Aţıyye Allah'ın Hz. Peygamber'e yönünü, yolunu, gayretini dine yöneltmesini emrettiğini söylemiştir. Ayrıca kıyamet gününe yönelik yapılan bu uyarı, İbn 'Aţıyye'ye göre bütün insanları kapsamaktadır.⁵⁵⁶ Muķātil, Ŧaberî

---

⁵⁵⁰ M. Kamil Yaşaroğlu, “Rum Suresi”, *DİA*, c.35, ss.230-231.

⁵⁵¹ “O halde sen hanîf olarak bütün varlığınla dine yönel.”

⁵⁵² İbn 'Aţıyye, *el-Muĥarraru'l-Vecîz*, c.7, s.23.

⁵⁵³ Muķātil, *Tefsîru Muķātil*, c.3, s.413; Ŧaberî, *Cāmi'ü'l-Beyān*, c.20, s.97; Vāhidî, *el-VaşîŦ*, c.3, s.451.

⁵⁵⁴ Vāhidî, *el-VaşîŦ*, c.3, s.434.

⁵⁵⁵ “O halde Allah katından, geri çevrilemez bir gün gelmeden önce bütün varlığınla o sağlam dine yönel. O gün onlar birbirlerinden ayırt edileceklerdir.”

⁵⁵⁶ İbn 'Aţıyye, *el-Muĥarraru'l-Vecîz*, c.7, s.31.

ve Vāhidī, ayeti Hz. Peygamber'e yönelik olarak algılamış, insanlığı kapsayan mahiyette olduğuna dair bir yorumda bulunmamışlardır.⁵⁵⁷

Rûm suresi 60. ayette “فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفُّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ”⁵⁵⁸ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye, ayette Allah’ın vadinin gerçekleşmesi için Hz. Peygamber’e sabretmesini ve güçlü durmasını emrettiğini ifade etmiştir. Ayrıca İbn ‘Aţîyye, ayette Allah’ın Hz. Peygamber’i kâfirlerin sözlerine kulak asmaktan, kışkırtılmaktan nehyettiğini belirtmiştir. Ayette kâfirlerin kesin bilgiye sahip olmayan, basiretsiz kimseler oldukları söylenmiş, Hz. Peygamber onların sözlerinden dolayı moralini bozmaktan men edilmiştir.⁵⁵⁹ Muḳâtil, Ṭaberī ve Vāhidī de Hz. Peygamber’e sabrın öğütlendiğini ve onun teselli edildiğini ifade etmiştir.⁵⁶⁰

1.36. 85/29 ‘Ankebüt Suresi

Adını 41. ayette geçen ve “örümcek” anlamına gelen “العنكبوت” kelimesinden almaktadır. ‘Ankebüt suresinde iman, vahiy ve iman edenlerle inkâr edenlerin akıbeti gibi konulara değinilmekte, önceki peygamberlerin hayatından da örnekler verilmektedir.⁵⁶¹ Surede doğrudan Hz. Peygamber’e hitap lafızlarıyla gelen 12 ayet olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan 45., 52. ve 63. ayetler çalışmamızda örnek olarak yer almaktadır.

‘Ankebüt suresi 45. ayette “اتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ”⁵⁶² buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye, Hz. Peygamber’e Allah’ın emirlerini uygulamasının ve kendisine vahyedilen

⁵⁵⁷ Muḳâtil, *Tefsîru Muḳâtil*, c.3, s.417; Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c.20, s.110; Vāhidī, *el-Vaşıṭ*, c.3, s.436.

⁵⁵⁸ “Şimdi sen sabret. Bil ki Allah’ın vaadi gerçektir. İman etmeye yanaşmayanlar sakın seni telâşlandırıp yanlış yapmaya sevk etmesin!”.

⁵⁵⁹ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḳarraru’l-Vecz*, c.7, s.39.

⁵⁶⁰ Muḳâtil, *Tefsîru Muḳâtil*, c.3, s.421; Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c.20, s.120; Vāhidī, *el-Vaşıṭ*, c.3, s.439.

⁵⁶¹ Emin Işık, “Ankebut Suresi”, *DİA*, c.3, ss.214-215.

⁵⁶² “Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl.”

Kur'an'ı okumasının emredildiğini belirtmiştir. Namaz kılmasının emredilmesiyle kastedilenin, namaza devam etmesi ve onun ölçülerine riayet etmesi olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶³ Muḳātil, Ehl-i Kitaba Kur'an vahyini okumasının emredildiğini belirtmiş; ancak muhatabın kim olduğuna ve namaz kılma emrinin nedenine dair net bir bilgi vermemiştir.⁵⁶⁴ Ṭaberī ise muhatabın Hz. Peygamber olduğunu açıkça belirttikten sonra, ayetteki namazın mahiyetinin tartışmalı olduğunu ifade etmiştir. İbn 'Umar gibi bazı kimselerin bununla namazda okunan Kur'an'ın kastedildiğini söylediklerini, İbn 'Abbās, İbn Mes'ūd gibi kimselerin de bulunduğu çoğunluğun "الصَّلَاةُ" ile namazın kastedildiği görüşünde olduklarını söylemiştir. Ṭaberī bu görüşü, Hz. Peygamber'in "Kendisini kötülüklerden alıkoymayan bir namaz kılan kimsenin, namazı sayesinde ancak Allah'la arasındaki uzaklık artar" şeklindeki hadisleriyle desteklemiştir.⁵⁶⁵ Vāhidī İbn 'Abbās, Ḥasan-ı Başrī ve Ḳatāde'nin görüşünü tekrarlamıştır. Vāhidī'ye göre ayet, namazı kendisini kötü fiillerden alıkoymayan kişinin, Allah'ın nitelediği şekilde namaz kılmış olmadığını, tövbe edene kadar namazının kendisine fayda vermeyeceğini haber vermektedir.⁵⁶⁶ Böylece Ṭaberī ve Vāhidī ayetin kapsamını genişleterek bütün müminleri ayete muhatap kabul etmiştir.

'Ankebüt suresi 52. ayette "قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا"⁵⁶⁷ buyrulmaktadır. İbn 'Aṭıyye, bu ayette Allah'ın, elçisi Hz. Peygamber'e Allah'ın hükmüne dayanmasını ve onu kendisine yeterli görmesini emrettiğini söylemiştir.⁵⁶⁸ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāhidī, ayetin müşriklerin yalanlamalarına karşı Hz. Peygamber'in en üstün şahidinin Allah olduğunu

---

⁵⁶³ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.6, s.648.

⁵⁶⁴ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.384.

⁵⁶⁵ Ṭaberī, *Cāmi 'u'l-Beyān*, c.20, ss.40-42.

⁵⁶⁶ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.421.

⁵⁶⁷ "De ki: 'Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter.'"

⁵⁶⁸ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.6, s.655.

ifade ettiğini belirtmişlerdir. Ṭaberī ve Vāhidī hitabı Hz. Peygamber'e isnat etmişlerdir. Vāhidī buna ilaveten, Allah'ın şahadetinin, Hz. Peygamber'e verilen mucizenin Kur'an-ı Kerim olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶⁹

'Ankebūt suresi 63. ayette “وَأَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لِيَقُولُنَّ”⁵⁷⁰ buyrulmaktadır. İbn 'Aṭıyye, ayette Allah'ın Hz. Peygamber'e hitaben kâfirlerin Allah'ın kudretine delalet eden büyük işler hakkında sordukları soruları karşısında, Allah'a teslimiyetten başka çareleri olmadığını onlara söylemesini ve delil getirmesini emrettiğini söylemiştir.⁵⁷¹ Muḳātil, Mekke müşriklerinin her ne kadar Allah'ın varlığını tasdik ettiklerinden gafil olsalar bile, onların ikrarından dolayı, Hz. Peygamber'in Allah'a hamd etmesinin emredildiğini söylemiştir.⁵⁷² Vāhidī de yerin göğün yaratıcısını kabul etmelerinin delillerinin aynı zamanda onları tevhide götürmesinin zorunlu olduğunu, bu nedenle şükür emrinin geldiğini belirtmiştir.⁵⁷³ Zemaḳşerī, nimeti Allah'a nisbet etmelerine rağmen, ibadeti putlara yapmalarının onların ikrarını boşa çıkardığını, ancak bu delilin tevhidî ispatında kullanacağı için Hz. Peygamber'in Allah'a hamdını gerektirdiğini ifade etmiştir.⁵⁷⁴

1.37. 76/İnsān Suresi

Adını, insanın yaratılmadan önceki hiçliğini anlatan 1. ayetteki “insān” kelimesinden almıştır. Ayrıca “*Dehr*”, “*Emşāc*”, “*Ebrār*” ve “*Hel Etā*” adlarıyla da

---

⁵⁶⁹ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.387; Ṭaberī, *Cāmi 'u'l-Beyān*, c.20, s.53; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.423.

⁵⁷⁰ “Yine onlara, ‘Göklerden su indirip de onunla ölü toprağa hayat veren kimdir?’ diye sorsan, hiç tereddütsüz ‘Allah’tır’ derler. De ki: ‘Hamd Allah’a mahsustur; ama onların çoğu akıllarını kullanmazlar.’”

⁵⁷¹ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḳarraru'l-Vecīz*, c.6, s.658.

⁵⁷² Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.389.

⁵⁷³ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.425.

⁵⁷⁴ Zemaḳşerī, *el-Keṣṣāf*, c.3, s.463.

anılmaktadır. İnsan suresi genel olarak insanın yaratılışının ve nimetlere mazhar olmasının hikmetini anlamaya, Allah'ı tanıyıp O'nun verdiklerine şükretmeye, azabından sakınmaya ve ahiretteki nimetleri elde etmenin şartlarını gerçekleştirmeye çağırılmaktadır.⁵⁷⁵ Ra'd suresi gibi bu surenin de hangi döneme ait olduğu tartışmalıdır. Mucāhid, Kātāde, Ḥāsen el-Baṣrī gibi ikinci kuşak otoriteler surenin Medine'de nazil olduğu görüşündedir.⁵⁷⁶ Her ne kadar esas aldığımız kronolojik tasnife göre sure Medenī dönemde yer alsada İbn 'Aṭıyye'nin öncelikle Mekkī olduğuna dair rivayete yer vermesi sebebiyle, İnsān suresini Mekkī dönemde ele almayı tercih ettik. Tespit edebildiğimiz kadarıyla İslam geleneğindeki tertiplerde Medenī dönemde yer aldığı için sureyi Mekkī dönemin sonuna yerleştirdik. Surede Hz. Peygamber'e yönelik olarak bulunan 5 hitaptan 2 tanesinin tefsirini çalışmamızda inceledik.

İnsān suresi 23-24. ayetlerde “إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آيْمًا”⁵⁷⁷ buyrulmaktadır. İbn 'Aṭıyye, ayetin Hz. Peygamber'i Kureyş halkının söz ve fiillerine karşı destekleme ve onu rabbinin hükmü üzere sabit kılma ifade ettiğini belirtmiştir. Ayrıca İbn 'Aṭıyye, isyankâr müşrike veya kâfire itaati yasaklayan ayetin sadece Hz. Peygamber'e değil, genel olarak Müslüman yöneticiye hitap şeklinde yorumlamıştır.⁵⁷⁸ Muḳātil ve Vāḥidī, Dāru'n-Nedve'de Velīd b. Muḡīra ile 'Utbe b. Rebī'a'nın Hz. Peygamber'i sıkıştırarak atalarının dinine geri dönmesi için türlü tekliflerde bulunmaları üzerine ayetin nazil olduğunu nakletmişlerdir.⁵⁷⁹ Ṭāberī, bahsi

---

⁵⁷⁵ M. Kamil Yaşaroğlu, İnsan Suresi”, *DİA*, c.22, ss.331-332.

⁵⁷⁶ Esed, *Kur'an Mesajı*, s.1214.

⁵⁷⁷ “Kur'an'ı sana biz, evet biz vahyederek indirdik. Öyleyse Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra veya kâfire boyun eğme.”

⁵⁷⁸ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.8, s.498.

⁵⁷⁹ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.4, s.533; Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.4, s.406.

geçen isyankâr ve kâfir kişinin Ebû Cehl olduğuna dair görüşleri nakletmiştir.⁵⁸⁰ İbn ‘Aţıyye dışındaki müfessirler hitabın kapsamına dair bir yorum yapmamışlardır.

2. Mekkî Surelerde Yer Alan Hitapların Muhtevasına Dair Bir Değerlendirme

Mekkî ayetlerin muhtevasını anlayabilmek için Müslümanların hicrete kadar neler yaşadıklarının bilinmesi önemlidir. Kureyş’in Hz. Peygamber’in risalet görevini engellemek için planlar kurması,⁵⁸¹ Hz. Peygamber’e ve ashabına türlü eziyetler etmeleri,⁵⁸² Hz. Peygamber’le ve vahiyle alay etmeleri⁵⁸³ gibi olaylar Hz. Peygamber’e yönelik hitapların muhtevasına yansımıştır.

Mekkî surelerde doğrudan Hz. Peygamber’e hitap eden ayetlerde daha çok zamir veya sıfat kullanılarak hitap edilmiştir. Örneğin, ilk vahiy tecrübesiyle içine kapanan Hz. Peygamber’e artık dışarıya açılması ve davete başlamak için hazırlık yapması “ يَا أَيُّهَا ”⁵⁸⁴ gibi hitaplarla emredilmiştir.⁵⁸⁶

Mekkî ayetlerde Hz. Peygamber’e hitaplara İbn ‘Aţıyye’nin yaptığı yorumlar, Hz. Peygamber’e teselli, kâfirlere tehdit, kâfirlerin iddialarına karşı delil getirmesi talebi, Allah’ın emirlerine, namaza ve sabra yönelmesinin talep edilmesi, Hz. Peygamber’e övgü ve moral desteği, şüphe etmemeye devam etme emri, kâfirlerin isteklerine boyun eğmeme, onların sözlerine kulak asmama emri gibi konular etrafında yoğunlaşmaktadır.

Ayrıca müfessirlerin Mekkî ayetlerdeki Hz. Peygamber’e yönelik hitapları diğer peygamberlere hitaplarla karşılaştırarak tefsir ettikleri görülmektedir. Hz. Peygamber’in

---

⁵⁸⁰ Taberî, *Câmi ü'l-Beyân*, c.24, s.115.

⁵⁸¹ İbn Hişâm, *es-Sîratu'n-Nebeviyye*, tah. Abdu'r-Ra'uf Şa'd (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1998), c.2, s. 105, 176.

⁵⁸² İbn Hişâm, *es-Sîratu'n-Nebeviyye*, c.2, ss.199-211.

⁵⁸³ İbn Hişâm, *es-Sîratu'n-Nebeviyye*, c.2, ss.256-258.

⁵⁸⁴ 73/Muzzemmil:1.

⁵⁸⁵ 74/Muddeşşir:1.

⁵⁸⁶ Okumuş, “Mekkî Sûre ve Ayetlerde Hz. Peygamber’e Yönelik Hitaplar”, s.312.

Hz. Yûnus gibi acele etmekten men edilmesi,⁵⁸⁷ diğerk peygamberlere yapılan eziyetlerin ve kavimlerin onlardan talep ettiklerinin örnek verilmesi söz konusudur. Peygamberler ve ümmetleri arasındaki iletişimden bahseden birçok ayetteki hitabı İbn ‘Aţıyye’nin Hz. Peygamber’e teselli olarak yorumladığı tespit edilmiştir. Hz. Peygamber’e moral desteğı olarak önceki peygamberlerin hayatlarından çokça örnek verilmesi, peygamber kıssalarının Mekkî surelerin genel özelliğı olduğu düşüncesiyle de örtüşmektedir.⁵⁸⁸

Hz. Peygamber’in dini tebliğ ettiği ilk safhalarda maruz kaldığı eziyetlere karşı, Mekkî ayetlerin Hz. Peygamber ve ashabını bu ortama hazırlar mahiyette olduğu görülmektedir. Nitekim İbn ‘Aţıyye İsrâ suresinin 110. ayetini, müşriklerin eziyetinin üzerlerinden kalkması için Hz. Peygamber’e namazda ashabının duyacağı kadar, orta seviyede sesli okumasının emredildiğı şekilde yorumlamıştır.⁵⁸⁹

Mekkî dönemdeki hitaplar arasında Hz. Peygamber’in kavminin dinine çağırılması üzerine indiğı rivayet edilen ayetler çoğunluktadır. Özellikle En‘âm suresinde Hz. Peygamber’e hitapların çoğı müşriklerin onu atalarının dinlerine davetleri üzerine nazil olmuştur. Öyle ki, neredeyse bu konudaki bütün ayetlere müfessirler tarafından benzer nüzul sebebi not düşülmüştür. Müşriklerin tekliflerine cevap mahiyetinde, Hz. Peygamberi teselli, kâfirleri tehdit olarak yorumlanan hitapların yoğunlukta olduğu göze çarpmaktadır. “De ki/*kul*” emriyle başlayarak kâfirlerin taleplerine ret niteliğinde olan ayetler de mevcuttur. “De ki/*kul*” lafzıyla gelen hitaplar, dua, ilzam (muhatabı susturma), gerçeğı bildirme, meydan okuma, istifham gibi şekillerde görülmektedir.⁵⁹⁰

---

⁵⁸⁷ 68/Kalem:48.

⁵⁸⁸ Esra Gözeler, “Surelerin Mekkîliğı ve Medenîliğı: 22/el-Hacc Suresi Örneğı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58:1 (2017), s.102.

⁵⁸⁹ İbn ‘Aţıyye, *el-Muğarraru’l-Vecîz*, c.5, s.558.

⁵⁹⁰ Temizer, *Kur’ân’da “De Ki” Hitabı*, ss.136-163.

En‘ām suresinde göze çarpan bir başka nokta “onları kendi hallerine bırak” şeklinde nazil olan emir hitaplarının yorumunda, müfessirlerin bu müddetin savaş emrine kadar olduğunu vurgulamalarıdır.⁵⁹¹

İbn ‘A‘ıyye genellikle “ذَرُّهُمْ”⁵⁹², “فَاصْفَحْ”⁵⁹³ ve “تَوَلَّ عَنْهُمْ”⁵⁹⁴ gibi kâfirleri kendi hallerine bırakma, onlardan yüz çevirme emrinin geçtiği birçok ayetin seyf ayetiyle neshedildiğini söylemiştir. Ancak eğer ayetteki ifade bir uzlaşma ve onları kendi hallerine bırakmaktan ziyade tehdit etme anlamı verilerek tevil edilirse, ayetin neshe konu olmayabileceğini belirtmiştir.⁵⁹⁵

Hiz. Peygamber’e ilk tepkilerini onu dışlayarak, delilik isnat ederek gösteren Kureyş kâfirlerine karşı, Hiz. Peygamber’e gelen ilk hitaplar onları yalanlayıcı ve Allah tarafından elçisini teselli edici mahiyettedir. Bu hitapların Mekke döneminde gücü elinde bulunduran müşriklere karşı Hiz. Peygamber’in yükünü hafifleten, müminlere psikolojik destek sağlayan hitaplar olduğu görülmektedir.

3. Mekkî Surelerde Yer Alan Hitapların Muhatabına Dair Bir İnceleme

Daha önce giriş bölümünde de değindiğimiz üzere Hiz. Peygamber’e yönelik hitaplarla ilgili çalışmalarda bu hitaplar şu üç başlık altında toplanmaktadır:

1. Hiz. Peygamber’e Yönelik Hitaplar

2. Hiz. Peygamber’e ve Onun Şahsında İnananlara Yönelik Hitaplar

3. Hiz. Peygamber’e Hitap Eden Ancak Başkalarının Kastedildiği Hitaplar

---

⁵⁹¹ Vāhidī, *el-Vaşı‘t*, c.2, s.308.

⁵⁹² 6/En‘ām:91, 137; 15/‘ıicr:3.

⁵⁹³ 15/‘ıicr:85; 43/Zu‘ııruf:89.

⁵⁹⁴ 27/Neml:28.

⁵⁹⁵ İbn ‘A‘ıyye, *el-Mu‘ııarraru’l-Vecız*, c.3, ss.416, 417.

İbn ‘Aţıyye’nin yorumları bu başlıklara 2 maddenin daha eklenmesini gerekli kılmaktadır:

4. Hz. Peygamber’e ve Kâfirlere Hitaplar

5. Hz. Peygamber’le Birlikte Bütün İnsanları İçine Alan Hitaplar

Çünkü İbn ‘Aţıyye, lafzen Hz. Peygamber’e yönelik olan bazı ayetlerde kâfirlere de hitaptan bir pay olduğunu ifade etmiştir. Örneğin, İbn ‘Aţıyye Kâf suresi 41. ayetin⁵⁹⁶, bizzat Hz. Peygamber’e bir emir olmayıp o nidayı duyması, âna şahitlik etmesi açısından ayette ona hitap edildiğini, ancak ayetin manen kâfirlere tehdit olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹⁷ Her ne kadar Hz. Peygamber’e yönelik bazı ayetleri diğer müfessirlerden kâfirlere tehdit olarak yorumlayanlar⁵⁹⁸ olsa da, İbn ‘Aţıyye bu konuda daha fazla yerde ve daha açık ifadelerle yorum yapmıştır.

Ayrıca bazen İbn ‘Aţıyye’nin Hz. Peygamber’e yönelik hitapların muhatap kitlesini genişleterek bütün insanlara teşmil ettiği görülmektedir. Diğer üç müfessir hitabın yalnızca Hz. Peygamber’e dönük yönünden bahsederken Secde suresi 25. ayette naklettiğimiz gibi İbn ‘Aţıyye’nin hitabı bütün insanlara yönelik algıladığı ayetler vardır. Ayetlere daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşan İbn Atıyye, çoğu yerde Taberî’nin ayetleri nüzul ortamında değerlendiren ve bazı hitap ayetlerini bu döneme indirgeyen tutumunu eleştirmiştir.⁵⁹⁹

---

⁵⁹⁶ “وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ”.

⁵⁹⁷ İbn ‘Aţıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecēz*, c.8, s.58.

⁵⁹⁸ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.4, ss.409-411.

⁵⁹⁹ Amannisa Alimoğlu, “İbn Atıyye el-Endelüsî’nin Tefsirde İbn Cerir et-Taberî’ye Yönelttiği Eleştiriler”, Yüksek lisans tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s.193.

İKİNCİ BÖLÜM

MEDENİ DÖNEMDE HZ. PEYGAMBER'E HİTAPLAR

Bu bölüm üç ana başlık altında ele alınmaktadır. Birinci başlıkta Medenî surelerdeki Hz. Peygamber'e hitaplar kronolojik olarak ele alınmıştır. İkinci başlıkta hitapların muhtevasına dair bir değerlendirme, üçüncü başlıkta ise muhataplarına dair bir inceleme yapılmıştır.

1. Medenî Surelerde Hz. Peygamber'e Hitapların Kronolojik Tahlili

Medenî dönem Mekkî dönemin anlam ve kavram dünyasını içermekle birlikte⁶⁰⁰ Enşār, Muhācirūn, Münafıklar ve Yahudiler gibi yeni kavram ve muhatapları da ihtiva etmektedir. Medīne döneminde ayetler genellikle evlenme boşanma, miras savaş gibi hukuki meselelerde, ibadet ve diğer topluluklarla ilişkiler konularında nazil olmuştur. Yahudilerle ilk ilişkilerin bu dönemde başlaması, Müslümanların büyüyen gücünü yansıması, Bedir, Uhud gibi önemli savaşları konu edinmesi açısından Medenî sureler önem arz etmektedir.⁶⁰¹ Bu bağlamda ele alacağımız ilk sure Baqara suresidir.

1.1. 87/2 Baqara Suresi

Baqara suresinin, tamamı Medine'de hicretten sonra inen ilk sure olduğu rivayet edilmiştir. 275-281. ayetlerin Hz. Peygamber'in vefatından önceki son aylarda nazil olduğu, hatta 281. ayetin Hz. Peygamber'in aldığı son vahiy olduğu kaydedilmiştir. Sure, Kur'an vahyinin temel gayesini ortaya koyması, ahlak, sosyal ilişkiler, savaş vb. hukuki konularla ilgili hem Allah'a hem topluma karşı sorumluluk bilinci kazandıran ilkeleri ihtiva etmesi açısından önemlidir.⁶⁰² Surede, Mekke kâfirlerini ve Medine münafıkları yerilirken, Ehl-i Kitap müminlerini methetmenin surenin amaçları arasında olduğu ifade edilmiştir.⁶⁰³ Baqara suresinde Hz. Peygamber'e yönelik lafızların yer aldığı 36 ayet mevcuttur ve İbn 'Atıyye bunlardan 6 tanesini ümmete teşmil etmiştir. Suredeki bütün hitapları ele almak mümkün olmayacağından burada örnek olarak 8 tanesini değerlendireceğiz.

---

⁶⁰⁰ Gözeler, "Surelerin Mekkîliği ve Medenîliği: 22/el-Hacc Suresi Örneği", s.103.

⁶⁰¹ Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*, s.202.

⁶⁰² Esed, *Kur'an Mesajı*, s.3.

⁶⁰³ Fîrüzâbâdî, *Beşâiru zevi't-temyîz*, c.1, ss.134-135.

Bakara suresi 106. ayette ⁶⁰⁴“أَلَمْ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ” buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayetin zahirinin istifhām, anlamının ise taḳrİR olduğunu ifade eder. Her taḳrİR muadile muhtaç olduğundan, çoğu ulemanın bu ayetin muadilini iki ayet sonra geçen “أَمْ” olarak belirlediklerini nakleder. Bazı kimseler buradaki “أَمْ”in munḳatı‘ olduğunu söyleyip muadilin hazfedildiğini, takdirinin de “yoksa bildiniz mi?” olduğunu söylemişlerdir. İbn ‘Aṭıyye’ye göre bu iki görüş de şu düşünceye dayanmaktadır: “Hz. Peygamber’e hitaptan kasıt ümmetine hitaptır.”⁶⁰⁵ Muḳātil’e göre, kâfirler Hz. Peygamber’e gelerek onun Kur’an’ı uydurduğunu, bir şey söyledikten sonra onu değiştirerek başka bir şey söylediğini iddia etmişler, bunun üzerine Allah’ın adını yücelten bu ayet nazil olmuştur.⁶⁰⁶ Ṭaberī, hem bu ayet hem de bir sonraki ayetin lafzen Hz. Peygamber’e gibi görünse de aslında bütün ümmete hitap ettiğini söylemiştir. Buna delil olarak, 107. ayetin devamında ve 108. ayette çoğul sîgasının kullanımına dikkat çekmiştir.⁶⁰⁷ Vāhidī de sorunun taḳrİR ifade ettiğini söylemiştir.⁶⁰⁸

Bir sonraki ⁶⁰⁹“أَلَمْ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ” ayetiyle ilgili olarak İbn ‘Aṭıyye “لَكُمْ” ifadesini tefsir ederken Hz. Peygamber’e hitapla murat edilenin, onun ümmetine hitap olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla “Bilmez misin?” ifadesi önce Hz. Peygamber’e yorulmuş, sonra sorunun ümmete sorulduğu söylenmiştir.⁶¹⁰ İbn ‘Aṭıyye’nin bu düşüncesini Ṭaberī’de de görmek mümkündür. Ṭaberī, “Hz. Peygamber göklerin ve yerin mülkiyetinin Allah’ın olduğunu bilmiyor

---

⁶⁰⁴ “Allah’ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?”

⁶⁰⁵ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.1, s.194.

⁶⁰⁶ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.129.

⁶⁰⁷ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.2, s.487.

⁶⁰⁸ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.1, s.190.

⁶⁰⁹ “Bilmez misin ki, göklerin ve yerin idaresi, mülkiyeti yalnızca Allah’ındır. Allah’tan başka sizi koruyacak bir dost ve yardım edecek hiç kimse yoktur.”

⁶¹⁰ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.1, s.194.

muydu?” diye soracak olanlara şöyle cevap vermiştir: “Bilakis, Allah Hz. Peygamber’in bunu bildiğini haber vermektedir. Ancak soruyu taqrîr babında yöneltmiştir. Bu durum Arapların birbirlerine ‘Ben sana iyilik etmedim mi?’ demeleri gibidir.”⁶¹¹ Vâhidî, istifhâmın taqrîr manasında olduğunu söylemekle yetinmiştir.⁶¹²

Bu ayetler Hz. Peygamber’e hitap ediyormuş gibi önce tekil bir sîga ile gelmiş, daha sonra “Sizin için Allah’tan başka ne bir veli ne de bir yardımcı yoktur”, “Siz de mi Resulünüze sormak istiyorsunuz?” şeklinde çoğul bir hitap kullanılmıştır. Bu nedenle İbn ‘Aţîyye bu ayetlerin Hz. Peygamber’e değil, ümmetine yönelik bir hitap olduğunu ifade etmiştir.

Bakara suresi 120. ayette “وَلَنْ اتَّبَعَتْ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا”⁶¹³ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye, ayetteki hitabın Hz. Peygamber’le birlikte bütün ümmeti kapsadığını söylemiştir.⁶¹⁴ Muqâtil, hitabın Hz. Peygamber’e uyarı olarak geldiğini ifade etmiştir.⁶¹⁵ Taberî de hitabın Hz. Peygamber’e Yahudi ve Hıristiyanların onu kendi dinlerine davetleri üzerinde indiğini belirtmiştir.⁶¹⁶ Vâhidî, hitap her ne kadar Hz. Peygamber’e gelse de o, kâfirlerin arzularına uymaktan korunmuş olduğundan dolayı ayetin asıl muhatabının ümmet olduğunu söylemiştir.⁶¹⁷

---

⁶¹¹ Taberî, *Câmi û'l-Beyân*, c.2, s.485.

⁶¹² Vâhidî, *el-Vaşîf*, c.1, s.190.

⁶¹³ “Sana gelen ilimden sonra, eğer onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, bilmiş ol ki, Allah’tan başka sana ne bir dost, ne bir yardımcı vardır.”

⁶¹⁴ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḥarraru'l-Vecîz*, c.1, s.337.

⁶¹⁵ Muqâtil, *Tefsîru Muqâtil*, c.1, s.135.

⁶¹⁶ Taberî, *Câmi û'l-Beyân*, c.2, s.563.

⁶¹⁷ Vâhidî, *el-Vaşîf*, c.1, s.200.

Surenin 145. ayetinde “وَلَنْ أَتَّبِعَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا⁶¹⁸ بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَنْ أَتَّبِعَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ buyurulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye bu ayetin tefsirinde hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu; ancak ondan muradın ümmeti olduğunu ifade etmektedir. Bunun gerekçesi ise Hz. Peygamber’den zulüm sadır olduğu vehmini uyandıran ayetlerin Hz. Peygamber’in ismet sıfatından dolayı ümmetin iradesine hamledilmesidir. Ayrıca İbn ‘Aṭıyye, hitabın Hz. Peygamber’e yöneltilmesinin sebebini “bu işin büyüklüğünü, işlenen suçun azametini ortaya koymak” şeklinde açıklamıştır.⁶¹⁹ Muḳātil, Ehl-i Kitabın Hz. Peygamber’den diğer peygamberler gibi bir mucize getirmesini istemeleri üzerine, ayetin Hz. Peygamber’e bir uyarı ve gözdağı olarak nazil olduğunu söylemiştir.⁶²⁰ Ṭaberī de benzer bir yorum yapmış, dolayısıyla İbn ‘Aṭıyye’nin daha sonra ümmete teşmil etme yoluyla gittiği teville Muḳātil ve Ṭaberī gitmemiştir.⁶²¹ Ancak Vāḥidī de İbn ‘Aṭıyye gibi, zahiren Hz. Peygamber’e olsa da, hitabın manen ümmete olduğunu söylemiştir.⁶²²

Ne var ki, daha önce İbn ‘Aṭıyye, surenin 120. ayetinde bu ayetle benzer formda gelmiş olan hitabın, hem Hz. Peygamber’i hem ümmeti kapsadığı şeklinde bir yorumda bulunmuştur.⁶²³ İbn ‘Aṭıyye’yi şartları aynı formda gelen bu iki ayeti birbirinden farklı yorumlamaya sevk eden, cümlenin devamındaki cevap kısmı olmalıdır. Bu durumda İbn ‘Aṭıyye, 145. ayetteki “zulmedenlerden olursun” ifadesini ismet sıfatına mugayir

---

⁶¹⁸ “Ehl-i Kitaba her türlü mûcizeyi getirsen onlar yine de senin kiblene asla dönmezler. Sen de onların kiblesine uymayacaksın. Onlar birbirinin kiblesine de uymazlar. Eğer sana gelen ilimden sonra onların arzusuna uyarsan, işte o vakit sen kesinlikle hakkı çiğneyenlerden olursun.”

⁶¹⁹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecîz*, c.1, s.377.

⁶²⁰ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.1, s.147.

⁶²¹ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.3, s.186.

⁶²² Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.1, s.230.

⁶²³ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecîz*, c.1, s.337.

bulmuş; ancak 120. ayette hitabı Hz. Peygamber'den soyutlayacak bu tür bir mahzur görmemiştir.

Surenin 147. “الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ”⁶²⁴ ayeti, İbn ‘Aţîyye’yi Hz. Peygamber’e yönelik hitaptan kastın ümmet olduğu şeklinde düşündüren bir başka ayettir.⁶²⁵ Muḳātil, ayetteki “olma!” olumsuz emir anlamını veren “فَلَا”yı, “olmayasın diye” anlamı veren “لَيْلًا” şeklinde yorumlayarak hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu söylemiştir.⁶²⁶ Ṭaberī ise “Hz. Peygamber hakikat hakkında veya kendisinin yöneldiği kiblenin doğru kible olduğundan, atası İbrahim’in kiblesi olduğundan şüphe mi duyuyordu ki ona böyle bir emir yöneltildi?” diye soracak olanlara şöyle cevap vermiştir: “Araplar birine emir veya nehiy yönelttiklerinde aslında başkalarının kastederler. Aḫzāb 1-2 ayetleri⁶²⁷ de böyledir. Hz. Peygamber’e hitap edilmiş, ancak ashabı hedef alınmıştır.”⁶²⁸ Vāhidī de aynı görüştedir.⁶²⁹

Baḳara 211. ayette “سَلِّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ”⁶³⁰ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye ayetin manasının, apaçık ayetler geldikten sonra iman etmemekte inat edenleri azarlamak olduğunu ifade etmektedir. İbn ‘Aţîyye, hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu, ancak onun ümmetinden dileyen olursa bu soruyu sormasının mübah olduğunu zikretmektedir.⁶³¹ Muḳātil, ayette Hz. Peygamber’e hitap edildiğini, onu yalanladıkları

---

⁶²⁴ “Hak (ancak) Rabbindendir. Artık sakın şüpheye düşenlerden olma!”.

⁶²⁵ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḫarraru’l-Vecīz*, c.1, s.224.

⁶²⁶ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.148.

⁶²⁷ “Ey peygamber! Allah’a itaatsizlikten sakın, açık ve gizli inkârcıların sözünü dinleme, Allah her şeyi bilmekte ve hikmetle yönetmektedir. Rabbinden sana vahyedilene uy. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”

⁶²⁸ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.3, s.191.

⁶²⁹ Vāhidī, *el-Vaşīṭ*, c.1, s.231.

⁶³⁰ “İsrâiloğullarına sor; biz onlara nice açık mucizeler verdik.”

⁶³¹ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḫarraru’l-Vecīz*, c.1, ss.507, 508.

gibi zamanında kendilerine verilen nimetleri de yalanlayan Medine Yahudilerinden bahsedildiğini söylemiştir.⁶³² Taberî, ayetlerin Hz. Peygamber'e kendisinden öncekileri de yalanladıklarını haber vererek, bu konuda sabrı emrettiğini ifade etmiştir.⁶³³ Vâhidî, Yahudilere verilen nimetleri sayarak buradaki sorudan maksadın öğrenmeye çalışmak değil, sorumlu kimseleri azarlamak ve ayıplamak olduğunu belirtmiştir.⁶³⁴

Bakara suresinin 252. ayetinde “تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ تَنْزُلُهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ”⁶³⁵ ise İbn ‘Aţîyye “تِلْكَ” edatının geçmiş kıssa ve peygamberlere işaret olduğunu söylemiş, Câlût ve ordularıyla karşılaşan müminlerin anlatıldığı bu kıssanın her mümine büyük bir örnek teşkil ettiğini ifade etmiştir.⁶³⁶ Taberî’ye göre, ayet Hz. Peygamber’e bu kıssalardan hareketle kendinden öncekilerin de yalanlandığını bildirmiştir. Taberî, Hz. Peygamber’in ümmi olması nedeniyle Kur’an’ın kendi uydurması olamayacağını, kendileriyle karıştırdıkları için Ehl-i Kitabın ona böyle bir iftirada bulduklarının haber verildiği şeklinde yorumlamıştır.⁶³⁷ Vâhidî ve Zemaşşerî’ye göre ayet, Hz. Peygamber’in insanlara kıssalarını naklettiği peygamberlerden biri olduğuna Kur’an’ın bizzat delil teşkil ettiğini bildirmektedir. Vâhidî ve Zemaşşerî, Hz. Peygamber’e vahyedilen Kur’an’da geçmiş peygamberlerin hikâyelerinin ve daha fazlasının onlara sunulması nedeniyle bu yorumu yaptıklarını ifade etmişlerdir.⁶³⁸

Bakara suresi 272. ayette “لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ”⁶³⁹ buyrulmaktadır. Ayetin iniş sebebi, Hz. Peygamber’in kendisine gelen bir Yahudi’ye sadaka vermek istememesi,

⁶³² Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.180.

⁶³³ Taberî, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.4, s.271.

⁶³⁴ Vâhidî, *el-Vaşīṭ*, c.1, s.314.

⁶³⁵ “İşte bunlar Allah’ın ayetleridir. Biz onları sana hak olarak okuyoruz.”

⁶³⁶ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.2, s.18.

⁶³⁷ Taberî, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.5, s.377.

⁶³⁸ Vâhidî, *el-Vaşīṭ*, c.1, s.362; Zemaşşerî, *el-Keşşāf*, c.1, s.297.

⁶³⁹ “Onları doğru yola iletmek senin üzerine borç değildir.”

Müslümanların Yahudi yakınlarına sadaka için de olsa Müslüman olmaları temennisiyle sadaka vermemeleri gibi olaylar olarak zikredilmektedir. Bu olaylar üzerine indiği nakledilen ayet, gayr-i müslim fakirlere sadaka vermenin caiz olduğunu beyan etmektedir. İbn ‘Aţıyye, buradaki cevazın nafîle bağışlar için geçerli olduğunu, farz olan yardımların kâfirlere yapılmasının caiz olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca İbn ‘Aţıyye bu ayetin kendi dönemindeki Müslümanların zimmilerle ve esirlerle olan ilişkileri için de düşünülebileceğini ifade etmiştir.⁶⁴⁰ Muqātil, Esmā bint Ebī Bekr’in (ö.73/692) Hz. Peygamber’den, müşrik olan dedesi Ebū Qaḥḥāfe ve onun eşi için sadaka istediğinde bunun Hz. Peygamber’e zor gelmesi üzerine nazil olduğunu söylemiştir.⁶⁴¹ Ṭaberī ve Vāhidī de, Hz. Peygamber’in ashabına Müslümanlardan başkasına sadaka vermemelerini söylemesi üzerine nazil olduğunu belirtmiştir.⁶⁴²

1.2. 88/8 Enfāl Suresi

Enfāl suresi Bedir gazvesinin akabinde nazil olmuş, bu nedenle Bedr suresi olarak da anılmıştır. Adını ilk ayette geçen ve “savaşta elde edilen ganimetler” manasına gelen “أَنْفَالٌ” kelimesinden almaktadır. Ganimetlerin nasıl paylaşılacağına dair bilgiler içermekte olan sure aynı zamanda savaşın ganimet elde etmek için değil, Allah yolunda yapılacağını ortaya koymaktadır. Ganimet için çoğulu kullanılan “nefl” kelimesinin, esasında “fazlalık” anlamına gelmesi de buna işaret etmektedir.⁶⁴³ Daha iyi anlaşılması açısından, surenin ana konusunu oluşturan Bedir savaşının Müslümanlar için bir dönüm noktası olduğu bilinmelidir. Çünkü Arap paganizmi aldığı bu ilk darbeyle, Hz. Peygamber’in başlattığı hareketin geçici bir düşten ibaret olmadığını anlamaya

---

⁶⁴⁰ İbn ‘Aţıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecız*, c.2, ss.85, 86.

⁶⁴¹ Muqātil, *Tefsīru Muqātil*, c.1, s.224.

⁶⁴² Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.5, s.587; Vāhidī, *el-Vařıř*, c.1, s.387.

⁶⁴³ Emin Iřık, "Enfāl Sūresi", *DİA*, c.11, s.236-237.

başlamıştır. Aynı zamanda Medine'ye hicreti yalnızca Mekke'de maruz kaldıkları baskı ve zulme karşı bir sığınma eylemi olarak gören çoğu sahabe de, kendilerini eylem odaklı yepyeni bir toplumsal düzenin beklediğini idrak etmiştir.⁶⁴⁴ Nitekim Enfâl suresi Müslümanları fitneye karşı uyarmakta, ahlaki zaafıların birliklerine zarar vereceğini bildirmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'e karşı kurulan tuzakların boşa çıkacağı vurgulanmaktadır.⁶⁴⁵ Enfâl suresinde lafzi olarak Hz. Peygamber'e hitap ettiğini tespit ettiğimiz 20 ayet bulunmaktadır. İbn 'Aţîyye bu ayetlerden 2 tanesinin ümmeti de kapsadığını ifade etmiştir. Burada 20 hitaptan 2 tanesi seçilerek, ele alınmıştır.

Enfâl Suresi 43. ayette “إِذْ يُرِيكُهُمُ اللَّهُ فِي مَنَاكٍ قَلِيلًا”⁶⁴⁶ buyrulmaktadır. Ayetin iniş sebebi Hz. Peygamber'in rüyasında kâfirlerin sayılarını az görmesi, bunu ashabına söylediğinde, onların özgüvenlerinin yükselmesi ve düşmanla karşılaşma konusunda cesaretlerinin artması olarak nakledilmektedir. Bu ayetle ilgili olarak, rüyada değil de gerçekte gördüğüne dair Hasan el-Başrî'den nakledilen yorumu İbn 'Aţîyye zayıf bulmaktadır. Buna mukabil bir sonraki ayette geçen: “Hani karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyordu” hitabına Hz. Peygamber'in de dâhil olduğunu belirtmiştir. Buna delil olarak iki defa görmesinin mantıklı bir açıklaması olmadığını ortaya koymaktadır.⁶⁴⁷ Muḳātil ve Ṭaberî, Hz. Peygamber'in rüyada müşrikleri az gördüğünü, Bedir günü de ashabına müşriklerin sayısının az gösterilerek Hz. Peygamber'in ashabi tarafından doğrulandığını ifade etmiştir.⁶⁴⁸ Vâhidî, Hz. Peygamber'in rüyada değil, gerçekte onları az gördüğünü söylemiştir.⁶⁴⁹

---

⁶⁴⁴ Esed, *Kur'an Mesajı*, ss.318-319.

⁶⁴⁵ Fîrûzâbâdî, *Beşâiru zevi't-temyîz*, c.1, s.223.

⁶⁴⁶ “Hani Allah sana onları uykunda az gösteriyordu.”

⁶⁴⁷ İbn 'Aţîyye, *el-Muḳarraru'l-Vecîz*, c.4, s.205.

⁶⁴⁸ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.2, s.117; Ṭaberî, *Câmi'ü'l-Beyân*, c.13, s.569.

⁶⁴⁹ Vâhidî, *el-Vaşîṭ*, c.2, s.463.

İbn ‘Aţîyye, surenin 50. ayeti olan “وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ”⁶⁵⁰ ayetinde “وَلَوْ تَرَىٰ” ifadesinin ta‘accub ifade ettiğini kaydetmektedir. Buradaki ta‘accub İbn ‘Aţîyye’ye göre, Hz. Peygamber’in Bedir günü kâfirlerin başlarına gelenlere şaşırmasını ifade etmektedir.⁶⁵¹ Muḳātil, Hz. Peygamber’e hitapla yahut görme fiiliyle ilgili bir yorum yapmamıştır.⁶⁵² Ṭaberī ve Vāhidī de hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu, “Bedir günü meleklerin kâfirlere neler yaptığını bir görseydin!” anlamına geldiğini söylemişlerdir.⁶⁵³

1.3. 89/3 Āl-i ‘İmrān Suresi

Surenin adı otuz üçüncü ayetinde geçen “آلِ عِمْرَانَ” kelimelerinin terkiibinden oluşmaktadır. “Āl” kelimesi; aile, sülale, akraba, hanedan gibi anlamlara gelmektedir. ‘İmrān ise özel isimdir. Surenin nüzul sebebi peygamberler hakkındaki yanlış düşünceleri düzeltmek, peygamberlerin Allah’a ve insanlara karşı sorumluluklarını ortaya koymaktır. Baḳara suresinde ulūhiyyet konularına ağırlık verilmiş, Yahudilerle ilişkilere değinilmiş, bu surede ise nübüvvet hakkındaki meselelere yer verilerek Hıristiyanlık konu edilmiştir. Çünkü hicretin akabinde Müslümanlar Medine’deki Yahudilerle karşılaşmış, Uhud savaşından sonra da Hristiyanlarla yakından iletişime geçmişlerdir.⁶⁵⁴ Surede adeta Medine döneminde Müslümanların karşılaştıkları kitleler ve akabinde zihinlerinde oluşan meselelere yönelik konular işlenmiştir. Surede Hz. Peygamber’e hitaben 36 ayet bulunmaktadır. İbn ‘Aţîyye bunlardan 5 tanesini ümmete,

---

⁶⁵⁰ “Melekler, kâfirlerin yüzlerine ve artlarına vura vura ve ‘haydi tadın yangın azabını’ diyerek canlarını alırken bir görseydin.”

⁶⁵¹ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.4, s.215.

⁶⁵² Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.121.

⁶⁵³ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.13, s.15; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.466.

⁶⁵⁴ Emin Işık, “Āl-i İmrān Sûresi”, *DİA*, c.2, s.307.

bir tanesini bütün insanlara teşmil etmiş, bir tanesinin ise kâfirlere yönelik olduğunu ifade etmiştir. İbn ‘Aṭıyye’nin kâfirlere hitap olarak yorumladığı ayet “ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ ”⁶⁵⁵ ayetidir. Tezde 36 ayetten 8 tanesi sunulmaktadır.

Āl-i ‘İmrān suresi 44. ayette “ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَقُولُونَ أَفَلَا مَهْمُ أَيُّهُمْ ”⁶⁵⁶ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu ifade etmiş ve ayette onun nübüvvetine delil bulunduğunu belirtmiştir. Zira bahsi geçen olayların geçmişte meydana geldikleri ve “ğayb” oldukları ifade edilmektedir.⁶⁵⁷ İbn ‘Aṭıyye, aynı şekilde 58. ayetteki “ ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ ”⁶⁵⁸ ifadelerinde, Hz. Peygamber’in ümmîliğine vurgu yapıldığını ve ayetin onun nübüvvetinin delilleri arasında sayıldığını belirtmiştir.⁶⁵⁹ Muḳātil, her iki ayetin de Hz. Peygamber’e hitap ettiğini söylemekle yetinmiştir.⁶⁶⁰ Ṭaberī, Allah tarafından Hz. Peygamber’in nübüvvetine ve doğru söylediğine delil olarak bu ayetlerin indirildiğini ifade etmiştir.⁶⁶¹ Vāhidī de Cebrail vasıtasıyla bu kıssaların vahyedildiğine dikkat çekildiğini söylemiştir.⁶⁶² Ṭaberī ve Vāhidī de İbn ‘Aṭıyye gibi 58. ayeti de Hz. Peygamber’in nübüvvetine delil kabul etmişlerdir.⁶⁶³

---

⁶⁵⁵ 3/ Āl-i ‘İmrān:32.

⁶⁵⁶ “Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Meryem’i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini atarlarken sen yanlarında değildin. Tartışırken de yanlarında değildin.”

⁶⁵⁷ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.2, s.219.

⁶⁵⁸ “Bunu biz sana ayetlerden ve hikmet dolu Kur’an’dan okuyoruz.”

⁶⁵⁹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.2, s.240.

⁶⁶⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, ss.276, 279.

⁶⁶¹ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.6, s.404.

⁶⁶² Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.1, s.436.

⁶⁶³ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.6, ss.466-467; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.1, s.442.

Surenin 60. ayetinde “الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ”⁶⁶⁴ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye’ye göre, Hz. Peygamber’in şüphe etmekten uzak olduğu halde men edilmesinden kasıt, ayaklarının yere sağlam basması ve bulunduğu yakîn hali üzere devam etmesinin talep edilmesidir.⁶⁶⁵ Muḳātil ve Ṭaberī, Hz. Peygamber’e Hz. İsa’nın da Hz. Âdem gibi dünyaya geldiği hakkında şüphe etmemesinin emredildiğini belirtmiştir.⁶⁶⁶ Vāhidī ise hitap Hz. Peygamber’e olsa da onun dışındaki insanların şüphe etmekten nehyedildiğini söylemiştir.⁶⁶⁷ Bu durumda İbn ‘Aṭıyye de dâhil olmak üzere, Vāhidī dışındaki üç müfessir hitabın Hz. Peygamber’e yönelik olduğunu kabul etmiştir.

Surenin 84. ayetinde “قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ”⁶⁶⁸ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayette inzal edilenin Kur’an olduğunu, “قُلْ” ifadesinin “Ey Muhammed! Sen ve ümmetin şöyle deyin” şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Zira ona göre ümmetin peygamberine indirilen, ümmete de indirilmiş demektir.⁶⁶⁹ Bu açıklamalar bize, İbn ‘Aṭıyye’nin yalnızca Hz. Peygamber’e olduğunu açıkça belirtmediği hitaplara ümmeti de dâhil ettiği izlenimini vermektedir. Muḳātil ve Ṭaberī hitabın kapsamına dair bir yorum yapmamışlardır.⁶⁷⁰ Vāhidī, ayette kâfirlerin peygamberlerin bir kısmına iman edip bir kısmını inkâr etmelerine itiraz bulunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ona göre

---

⁶⁶⁴ “Hak Rabbindendir. O halde sakın şüphe edenlerden olma!”.

⁶⁶⁵ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecîz*, c.2, s.241.

⁶⁶⁶ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.1, s.281; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.6, s.472.

⁶⁶⁷ Vāhidī, *el-Vaṣîṭ*, c.1, s.443.

⁶⁶⁸ “De ki, Allah’a, bize indirilene; keza İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya’küb ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ, İsa ve bütün peygamberlere rableri tarafından verilenlere iman ettik.”

⁶⁶⁹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecîz*, c.2, s.276.

⁶⁷⁰ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.1, s.288; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.6, s.569.

emir yalnızca Hz. Peygamber'e değildir, aynı zamanda ümmete Yahudilere bu sözleri söylemeleri emredilmektedir.⁶⁷¹

159. ayette “فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ”⁶⁷² buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayetin manasının Uhud günü yerinden ayrılan herkesi kınama olduğunu, o kimselerin Peygamber tarafından bir kınamayı ve sert davranılmayı hak ettiklerini, ancak Allah'ın hepsine merhamet ettiğini ifade etmiştir.⁶⁷³ Ayetin devamında da Hz. Peygamber'e yöneltilen sıralı emirler onları affetmesi, onlar için bağışlanma dilemesi ve onlarla istişare etmesi şeklindedir. Bu emirlerle ilgili olarak İbn ‘Aṭıyye, Hz. Peygamber'e danışmadan yerlerinden ayrıldıkları için ceza alacaklarını düşünen müminleri rahatlatıcı olarak bu ayetin indiğini ifade etmiştir.⁶⁷⁴ Dolayısıyla ayet İbn ‘Aṭıyye'ye göre, Hz. Peygamber'e bir emir olsa da başkaları için de mesajlar içermektedir. Muḳātil'e göre, ayette Hz. Peygamber'in Uhud savaşında Müslümanları zor durumda bırakan münafıklara karşı hak ettikleri gibi sert bir tepki vermediğini haber vermektedir.⁶⁷⁵

Āl-i ‘İmrān 176. ayette “وَلَا يَحْزُنُّكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ”⁶⁷⁶ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, Allah'ın Hz. Peygamber'i münafıkların durumları karşısında teselli ettiğini ifade etmiştir.⁶⁷⁷ Muḳātil, Uhud günü müşriklerin durumlarına üzülmemesinin emredildiğini söylemiştir.⁶⁷⁸ Ṭaberī de tıpkı İbn ‘Aṭıyye gibi nifak ehli olup, kâfirlerin saflarına geçen mürtedlerin yaptıklarına üzülmemesinin emredildiğini belirtmiştir.⁶⁷⁹

---

⁶⁷¹ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.1, s.459.

⁶⁷² “Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın.”

⁶⁷³ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru'l-Vecēz*, c.2, s.403.

⁶⁷⁴ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru'l-Vecēz*, c.2, s.404.

⁶⁷⁵ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.310.

⁶⁷⁶ “Küfürde yarışanlar seni üzmesin.”

⁶⁷⁷ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru'l-Vecēz*, c.2, s.426.

⁶⁷⁸ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.317.

⁶⁷⁹ Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.7, s.418.

Vāhidī ise Uhud savaşında kâfir saflarına yardım eden münafıkların yanında Yahudilerin de kastedildiğini söylemiştir.⁶⁸⁰

186. ayette “لَتُبْلَوْنَ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى”⁶⁸¹ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, çoğul gelen hitapta özellikle Hz. Peygamber’i de zikrederek hitabın ona ve ümmetine olduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber’in İbn ‘Aṭıyye tarafından ayete muhatap olarak özellikle zikredilmesinin sebebi açıkça belirtilmemiştir. Ancak nakledilen nüzul sebeplerinden bir tanesi Ka‘b b. Eşraf (ö.3/624) adında birinin Hz. Peygamber’e ve ashabına küfür ve hiciv dolu sözler sarf etmesidir.⁶⁸² Bu durumda Allah, Hz. Peygamber’den ve Müslümanlardan sabır ve takvaya yönelmelerini istemektedir. Muḳātil, hitabın Hz. Peygamber ve Ebū Bekr hakkında olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸³ Ṭaberī muhatabın müminler olduğunu, Yahudi ve Hristiyanların saldırılarına uğrayacaklarının haber verildiğini ifade etmiştir.⁶⁸⁴ Vāhidī, hitabın Mekke’de müşrikler tarafından mallarına el koyularak satılan, eziyet edilen muhacirlere ve Medine’de Ehl-i Kitap ve müşrikler tarafından hakarete uğrayan Hz. Peygamber’e yönelik olduğunu söylemiştir.⁶⁸⁵

196. ayette “لَا يُغْرَتَاكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ”⁶⁸⁶ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu, kastedilenin ümmet olduğunu, buna ilaveten kâfirlere de hitaptan bir pay olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda ayetin anlamı, “onların ticarete,

---

⁶⁸⁰ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.1, s.524.

⁶⁸¹ “Andolsun mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah’a ortak koşanlardan birçok üzücü söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bunlar (yapmaya değer) azmi gerektiren işlerdendir.”

⁶⁸² İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecēz*, c.2, s.438.

⁶⁸³ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.320.

⁶⁸⁴ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c.7, s.465.

⁶⁸⁵ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.1, s.530.

⁶⁸⁶ “Kâfirlerin diyar diyar dolaşmaları sakın seni aldatmasın.”

savaşlarda ve diğer işlerdeki çabaları, kazançları sizi aldatmasın” olmaktadır.⁶⁸⁷ Muḳātil, ayetin refah içerisinde yaşayan kâfirler hakkında olduğunu, onların yaşantılarına müminlerin özenmeleri sonucu ayetin Hz. Peygamber’e hitaben nazil olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸⁸ Ṭaberī, hitabın Hz. Peygamber’e yönelik formda gelse de, ona tabi olanların ayetin muhatabı olduğunu söylemiştir.⁶⁸⁹ Vāhidī de kâfirlerin bu dünyadaki zenginliklerinin müminler tarafından imrenilecek bir durum olmadığını, kâfirlerin ahirette cehennemliklerden olacağını haber verildiğini söylemiştir.⁶⁹⁰

1.4. 90/33 Ahzāb Suresi

Sure adını, 9.-27. ayetlerinde geçen kabileler savaşıyla ilgili olarak geçen “أَحْزَابٌ” kelimesinden almıştır. Müslümanların güçlenmeye başladığı sıralarda nazil olan Ahzāb suresi, Müslümanlara yönelik maddî ve kültürel tehlikelere dikkat çekmektedir. Çeşitli dinî gruplar arasında kendilerine has bir sosyal yapıya sahip olan Müslüman toplumunun, sağlam temellere dayanması gereğini ortaya koymaktadır. Bundan dolayıdır ki sure; nesep, miras, nikâh, boşanma, giyim kuşam, görgü ve eğitim gibi konularda hukuki ve ahlaki düzenlemeler getirmektedir.⁶⁹¹ Surenin aynı zamanda Hz. Peygamber’in hayatı hakkında, özellikle eşleriyle ilişkisini konu alan birçok ayet içerdiği görülmektedir. Giriş bir yapıya sahip olmasında surenin Medine döneminin ilk çeyreğiyle son çeyreğinin ortaları arasında küçük parçalar halinde nazil olmasının etkili

---

⁶⁸⁷ İbn ‘Atıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecīz*, c.2, s.453.

⁶⁸⁸ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.323.

⁶⁸⁹ Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c.7, s.493.

⁶⁹⁰ Vāhidī, *el-Vaḫīṭ*, c.1, s.536.

⁶⁹¹ Emin Işık, “Ahzab Suresi”, *DİA*, c.2, ss.195-196.

olduğu düşünölmektedir.⁶⁹² Aḥzāb suresinde Hz. Peygamber'e yönelik 19 hitap vardır. Örnek olarak bu hitaplardan 5 tanesi çalışmamızda değerlendirilmiştir.

Aḥzāb suresi, “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ”⁶⁹³ buyruğuyla başlamaktadır. İbn ‘Aṭıyye, birine bir şey emredildiğinde, zaten onun daha önce bu işi yaptığını, emrin ise o işe devam etmesi gerektiği anlamına geldiğini söylemiştir. O, buradaki “اتَّقِ” ifadesinin “takvalı olduğun gibi olmaya devam et” anlamında olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca İbn ‘Aṭıyye, Allah'ın Hz. Peygamber'i kâfirlere ve münafıklara itaat etmemesi noktasında uyardığını söylemiştir.⁶⁹⁴ Muḳātil, Medine'deki münafıkların Hz. Peygamber'den, Mekke'nin önde gelen müşriklerinden Ebū Sufyān, Ebū'l-A'ver (ö.65/685[?]) ve İkrime (ö.13/634) hakkında eman imzalamasını istediklerini ifade etmiştir. Bu rivayete göre münafıklar, Hz. Peygamber'e bu kimselerin kalplerinin İslam'a ısınması için Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'in meclisinde bulunmalarının faydalı olacağını söylemişler, Hz. Peygamber de bunun üzerine onlara emān vermiştir. Muḳātil, Münafıklar'ın Mekke müşriklerine mektup yazarak Hz. Peygamber'i kandırdıklarını söyleyip onlardan destek beklemeleri, bunun üzerine gelişen Hendek savaşı vb. olayları nüzul sebebi olarak ayrıntılarıyla anlatmıştır.⁶⁹⁵

Ṭaberī ise, Hz. Peygamber'in yanında yer almak için huzurundan maddi açıdan zayıf müminleri kovmasını isteyen kâfirlerin ve gerçekte ona iman etmeyen münafıkların isteklerine uymamasının, onlara fikir danışmamasının Hz. Peygamber'e emredildiğini ifade etmiştir.⁶⁹⁶ Vāḥidī, Ebū Sufyān, İkrime ve Ebū'l-A'ver es-Silmī'nin Hz. Peygamber'den putlara tapanlara da şefa'at olunacağını söylemesini istemeleri

---

⁶⁹² Esed, *Kur'an Mesajı*, s.849.

⁶⁹³ 33/Aḥzāb:1 “Ey peygamber! Allah'a itaatsizlikten sakın, açık ve gizli inkârcıların sözünü dinleme.”

⁶⁹⁴ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.7, ss.85, 86.

⁶⁹⁵ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, ss.468-471.

⁶⁹⁶ Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.20, s.202.

üzerine hem onlar hakkında hem de münafıklardan ‘Abdullāh b. Ubeyy ve ‘Abdullāh b. Sa’d b. Ebī’s-Serh hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Ayrıca Vāhidī, ayetteki “sakın” emrinin, “sakınmaya devam et” anlamında olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹⁷ Zemaḥşerī, Hz. Peygamber’e diğer peygamberlere hitap ettiği gibi ismiyle değil de “Ey nebī!” yahut “Ey rasūl!” şeklindeki hitap edilmesinin onu yüceltmeye yönelik olduğunu söylemiştir. Ancak nida değil, haber formunda gelen ayetlerde “Muḥammed”⁶⁹⁸ isminin, onun Allah’ın peygamberi olduğunu insanlara haber vermek amacıyla zikredildiğini belirtmiştir. Zemaḥşerī de diğer müfessirler gibi Hz. Peygamber’in takva üzere olmaya devam etmesinin emredildiğini ifade etmiştir.⁶⁹⁹

Aḥzāb suresi 45. ayette “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا”⁷⁰⁰ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, bu ayetin Hz. Peygamber’e ve bütün müminlere bir teselli ve onları yüceltme ifade ettiğini söylemiştir. İbn ‘Abbās’tan nakille ayet nazil olduktan sonra Hz. Peygamber’in Hz. ‘Alī ve Mu‘āz’ı (ö.17/638) yanına çağırarak, Yemen’e göndermeden önce “Gidin. Müjdeleyin, nefret ettirmeyin. Kolaylaştırın, zorlaştırmayın. Bana böyle vahyedildi” dediğini nakletmiştir.⁷⁰¹ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāhidī, İbn ‘Aṭıyye’den farklı olarak ayetin Hz. Peygamber’e hitap ettiğini söylemişlerdir.⁷⁰²

Aḥzāb suresi 48. ayette “وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ أَذَاهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ”⁷⁰³ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, Hz. Peygamber’in müşriklerin taleplerine kulak asmaktan nehyedildiğini ifade etmektedir. İbn ‘Aṭıyye, “أَذَاهُمْ” kelimesinin iki manaya

⁶⁹⁷ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.457.

⁶⁹⁸ Bkz. 48/Feth:29.

⁶⁹⁹ Zemaḥşerī, *el-Keṣşāf*, c.3, s.519.

⁷⁰⁰ “Ey peygamber! Seni tanık, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.”

⁷⁰¹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecz*, c.7, s.127.

⁷⁰² Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.499; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.20, s.281; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.476.

⁷⁰³ “İnkârcılara ve ikiyüzlülere kulak asma, onların sana verdikleri eziyete aldırma. Allah’a dayan ve güven.”

yorulabileceğini söylemektedir. Birincisi, “ezā” mastarının mef’ul olan zamire *muḍāf* olması durumudur ki bu durumda anlam, “onların ufak hatalarını bırak, cezalandırma” olmaktadır. İbn ‘Aṭıyye bu durumda, ayetin kâfirleri kapsayan kısmını seyf ayetinin neshedeceğini ifade etmiştir. İkinci ihtimal ise, “ezā” mastarının faile gidiyor olmasıdır. Bu durumda da anlam “onların sözlerinden sana eziyet veren şeylere aldırma” olmaktadır. Bu tevil, İbn ‘Aṭıyye tarafından Mucāhid’den nakledilmiştir.⁷⁰⁴ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāhidī, Aḫzāb suresi 1. ayette yaptığı yorumu burada da tekrar etmiş, hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu belirtmiştir.⁷⁰⁵

Aḫzāb suresi 50. ayette Hz. Peygamber’e “Ey Nebī!” şeklinde hitap edilerek, “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحَلَّلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ”⁷⁰⁶ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, Muḳātil, Ṭaberī ve Vāhidī hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu, ona has nikāh çeşitlerinden bahsettiğini ifade etmişlerdir.⁷⁰⁷

Aḫzāb suresi 51. ayette “تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنْ ابْتِغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ”⁷⁰⁸ buyrulmaktadır. Ayetin iniş sebebi, Hz. Peygamber’in eşleri arasındaki anlaşmazlık nedeniyle çok üzülmeye başlaması olarak aktarılmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayetin Hz.

⁷⁰⁴ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecīz*, c.7, s.128.

⁷⁰⁵ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.500; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.20, s.282; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.476.

⁷⁰⁶ “Ey peygamber! Mehirleri verdiğin eşlerini, Allah’ın sana ganimet olarak verip de elinin sahip olduğu kadınları, seninle birlikte hicret eden amcakızlarını, halakızlarını, dayıkızlarını, teyzekızlarını, kendini peygambere mehirsiz olarak bağışlar da peygamber de onunla evlenmek isterse böyle bir mümin kadını -ki sonuncusu diğer müminlere değil, zatına mahsustur - sana helâl kıldık. Müminlere eşleri ve sahip oldukları kadınları hakkında hangi kuralları geçerli kıldığımızı biliyoruz. Sana mahsus olanı güçlük çekmeyesin diye meşrû kıldık. Allah çok bağışlayıcı, pek esirgeyicidir.”

⁷⁰⁷ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecīz*, c.7, ss.130-133; Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.501; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.20, ss.284-288; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, ss.477-478.

⁷⁰⁸ “Onlardan dilediğinin beraberliğini erteler, dilediğini yanına alırsın. Uzaklaştırdıklarından birini tekrar istemende senin için bir sakınca yoktur.”

Peygamber'e bir genişlik ve ibāha olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca İbn 'Aţıyye, bu ayetin, bir sonraki “Bundan sonra sana kadınlar helâl olmaz; mülkiyetin altında bulunanlar dışında kadınlarını, güzellikleri hoşuna gitse bile başka eşlerle değiştirmen de helâl olmaz” ayetini neshettiğini belirtmiştir. İbn 'Aţıyye'ye göre Kur'an'da kendinden sonra geleni nesheden tek ayet budur.⁷⁰⁹ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāhidī nesihle ilgili bir yorum yapmamıştır.⁷¹⁰

1.5 91/60 Mumtaḥine Suresi

Adını 10. ayette geçen “فَامْتَحِنُوهُمْ/onları imtihan edin” ibaresinden almaktadır. Bu emir, Hudeybiye anlaşmasından sonra Mekke'den kaçarak Müslümanlara sığınan mümin kadınların niyetlerinin anlaşılması amacıyla yöneliktir. Sure, Mumtaḥine, İmtihān ve Mevedde suresi olarak da anılmaktadır.⁷¹¹ Genel olarak inananların inkârcılarla olan ilişkilerini ele almaktadır.⁷¹² Surede Hz. Peygamber'e yönelik 1 ayet tespit edilmiştir.

“Nebī” kelimesinin Medenī surelerde daha sık tekrarlandığı görülmektedir. Mekkī ayetlerde Hz. Peygamber'in nübüvvetle nitelendiği ayet sayısı 2 iken, Medenī ayetlerde bu sayı 31'e çıkmaktadır.⁷¹³ Hz. Peygamber'i nübüvvetle vasıflayan o ayetlerden birisi de Mumtaḥine suresinin 12. ayetidir.

Ayette, “ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَأْتِينَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِبْنَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْنَهُنَّ وَأَسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ

⁷⁰⁹ İbn 'Aţıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.7, s.134.

⁷¹⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.502; Ṭaberī, *Cāmi'ü'l-Beyān*, c.20, ss.290-295; Vāhidī, *el-Vaşiṭ*, c.3, ss.478-479.

⁷¹¹ M. Kamil Yaşaroğlu, “Mümtehine Suresi”, *DİA*, c.31, s.562.

⁷¹² Esed, *Kur'an Mesajı*, s.1136.

⁷¹³ 'Abdurrahmān el-Ḥulelī, *en-Nubuvve ve'r-Risāle* (Haleb: Dāru'l-Multekā, 2011), s.75.

”اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ“⁷¹⁴ buyrulmaktadır. Muḳātil, Ṭaberī, Vāhidī ve İbn ‘Aṭıyye, ayetin erkeklerin *bi’āt*ını aldıktan sonra kadınlardan da bi’āt almasıyla ilgili Hz. Peygamber’e hitap olduğunu ifade etmiştir. Bütün müfessirler *bi’āt* işlemi esnasında geçen diyalogları nakletmişler, Hz. Peygamber’in sözlü olarak yahut elini kadınların bulunduğu odanın penceresinden uzatarak bi’āt aldığını ifade etmişlerdir.⁷¹⁵

1.6. 92/4 Nisā’ Suresi

Adını sure içinde birçok yerde geçen “نساء/kadınlar” kelimesinden almaktadır. Nisā suresinde insan soyunun temel bütünlüğünü vurgulanarak, kadın-erkek ilişkileri, kadınlarla ilgili hukuki meseleler, miras hukuku, Yahudi ve münafıkların halleri ve bazı savaş hükümlerini içeren konular yer almaktadır.⁷¹⁶ Surede 33 ayet Hz. Peygamber’e lafzen hitap etmektedir. Biz burada 7 tanesini ele alacağız.

Surenin 79. ayetinde “وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ نَفْسِكَ”⁷¹⁷ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, hitabın Hz. Peygamber’e ait olduğunu; ancak başkalarının da mana bakımından hitaba dâhil olduğunu ifade etmektedir. İbn ‘Aṭıyye’ye göre ayetin manası, Hz. Peygamber’in ancak Allah’tan bir beyan ve tebliğle emredip nehyettiği şeklindedir. Bununla birlikte İbn ‘Aṭıyye ayetin

---

⁷¹⁴ “Ey Peygamber! Mümin kadınlar Allah’a hiçbir leyi ortak koşmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocuklarını öldürmeyecekleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeyecekleri, dine ve akla uygun hiçbir konuda sana karşı gelmeyecekleri hususunda sana biat etmeye geldiklerinde onların biatlerini kabul et ve onlar için Allah’tan bağışlama dile. Kuşkusuz Allah bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.”

⁷¹⁵ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.4, s.306; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.23, ss.340-345; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, ss.478-479; İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.5, ss.299-300.

⁷¹⁶ M. Kamil Yaşaroğlu, Nisa Suresi”, *DİA*, c.33, ss.137-138; Esed, *Kur’an Mesajı*, s.131.

⁷¹⁷ “Sana gelen iyilik Allah’tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter.”

son cümlesindeki “Şahit olarak Allah yeter” ifadesinin de Hz. Peygamber’i yalanlayanları tehdit anlamına geldiğini belirtmektedir.⁷¹⁸ Muḳātil, ayetteki “حَسَنَةً” ile Bedir savaşında kazanılan zafer ve ganimetin, “سَيِّئَةً” kelimesi ile Uhud savaşında Hz. Peygamber’in üssü terk etmesi nedeniyle ona isabet eden bela ve düşmanlığın kastedildiğini ifade etmiştir.⁷¹⁹ Ṭaberī bu kelimelerin kapsamını biraz daha genişleterek “her türlü refah, nimet ve afiyet”; “her türlü zorluk, eziyet ve kötülük” olarak yorumlamıştır.⁷²⁰ Vāḥidī, hitabın Hz. Peygamber’e olmakla birlikte kastedilenin ümmeti olduğunu, Hz. Peygamber’in bu hitaptan berî olduğunu söylemiştir.⁷²¹

Nisā suresi 84. ayette “فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضْ الْمُؤْمِنِينَ”⁷²² buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayetteki lafzın zahirinin tek başına Hz. Peygamber’e hitap olsa da ümmet olmaksızın tek başına Hz. Peygamber’e cihadın farz olduğuna dair herhangi bir rivayet bulamadığı için hitabın herkesi hususi olarak ayrı ayrı kapsadığını düşünmektedir. Ayetin devamındaki “Müminleri de savaşa teşvik et!” cümlesinin üzerlerine düşen farzı yerine getirmeleri için Müslümanları teşvik konusunda Hz. Peygamber’in görevlendirildiği manasında olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda hitap ona has olmaktadır.⁷²³ Muḳātil ve Ṭaberī, yalnızca hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu söylemişlerdir.⁷²⁴ Vāḥidī, başkasının yaptıklarından Hz. Peygamber’e bir zarar gelmeyeceğinin bildirildiğini ve ona yardım konusunda Allah kefil olduğu için tek başına da olsa kâfirlerle cihat etmesinin emredildiğini söylemiştir.⁷²⁵

---

⁷¹⁸ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.2, s.82.

⁷¹⁹ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.391.

⁷²⁰ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.8, s.558.

⁷²¹ Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.84.

“Artık Allah yolunda savaş! Sen ancak kendinden sorumlusun!”.

⁷²³ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.2, 86.

⁷²⁴ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.393; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.8, s.579.

⁷²⁵ Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.88.

Savaşta nasıl namazlarını ifa edeceklerine dair müminlere bilgi veren Nisâ suresi 102. ayet ⁷²⁶”وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلَتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ“ hakkında, İbn ‘Aṭṭıyye, hitapla ilgili çeşitli görüşleri nakletmiştir. Cumhuriyetin görüşü hitabın Hz. Peygamber’e olduğu; ancak ondan sonra kıyamet gününe kadar bütün önder ve imamları kapsadığı şeklindedir. Ebū Yūsuf (ö.182/798) ise hitabın Hz. Peygamber’e has olduğunu, çünkü Hz. Peygamber’in imametiyle kılınan namazın yerini başka bir namazın tutamayacağını söylemiştir. İbn ‘Aṭṭıyye’nin şahsi kanaati ise ayetin herkesi kapsadığı şeklindedir.⁷²⁷ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāḫidī hitabın Hz. Peygamber’e olduğunu ifade etmiş, hitabın kapsamıyla ilgili ayrıntılı bilgi vermemişlerdir.⁷²⁸

Nisâ suresi 105-107. ayetlerinde ⁷²⁹”إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ مِنَ الَّذِينَ يَخْتَلِفُونَ عَنْ الَّذِينَ يَخْتَلِفُونَ أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ وَاسْتَعْفِرُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا حَوَانًا أَتَيْمًا“ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭṭıyye’ye göre bu ayetler Hz. Peygamber’in bilmeden vermek üzere olduğu yanlış bir kararı düzeltmek üzere uyarı niteliğinde indirilen ayetlerdendir. İbn ‘Aṭṭıyye, ayetlerin Benī Ubeyrık’tan Beşīr adında bir münafığın hırsızlık yapıp, suçu bir Yahudi’nin üzerine attığı dava ile ilgili nazil olduğunu nakletmiştir. Rivayetlere göre bir grup Müslüman Hz. Peygamber’e Beşīr lehine ve Yahudi aleyhine şahitlik etmişler, Hz. Peygamber’den davayı bu şekilde sonuçlandırmasını istemişlerdir. Beşīr de kendisinin çalmadığına dair yemin etmiş ve Hz. Peygamber’de o yönde bir kanaat oluşmuştur. İbn ‘Aṭṭıyye, bu ayetlerle Allah’ın Hz.

⁷²⁶ “Cephede sen de onların arasında bulunup da onlara namaz kıldırдың vakit, içlerinden bir kısım seninle beraber namaza dursun.”

⁷²⁷ İbn ‘Aṭṭıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecīz*, c.2, 105.

⁷²⁸ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.403; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.9, ss.141-163; Vāḫidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, ss.109-110.

⁷²⁹ “İnsanlar arasında Allah’ın sana gösterdiğine göre hükmedesin diye hakkı içeren kitabı sana indirdik; hainlerden taraf olma! Allah’tan mağfıret dile. Şüphesiz Allah çok yargılayıcı, ziyadesiyle esirgeyicidir. Kendilerine hıyanet edenleri savunma. Çünkü Allah, hainliği meslek edinmiş günahkârları sevmez.”

Peygamber'in doğru karar vermesini sağladığını, aynı zamanda onu överek, hüküm verme işinin kendisine tevdi edildiğini bildiğini ifade etmiştir. Muḳātil, Ṭaberī ve Zemaḥşerī de aynı rivayeti nakletmiş, hitabın Hz. Peygamber'e olduğunu söylemişlerdir.⁷³⁰

Bir sonraki ayette “وَاسْتَغْفِرُ اللّٰهَ”⁷³¹ buyrulmaktadır. Muḳātil, Ṭaberī ve Vāhidī, ayette kastedilen hainin adını Ṭu'me b. Ubeyriḳ olarak nakletmişler, bu ayeti tefsir ederken “hainlere savunuculuk yapmanla ilgili olarak Allah'tan bağışlanma dile” şeklinde bir açıklama getirmişlerdir.⁷³² İbn 'Aṭıyye, Ṭaberī'ye itiraz ederek, bunun doğru olmadığını, çünkü Hz. Peygamber'in davranışının günah olmadığını ifade etmiştir. Ona göre Hz. Peygamber sadece zahire göre onları savunmakta ve onların suçsuz olduklarına inanmaktaydı. Bu durumda ayetin manası “ümmetinden batılda savunuculuk yapanlar ve günahkârlar için bağışlanma dile” olmaktadır.⁷³³

1.7 96/13 Ra'd Suresi

İsmi 13. ayetinde geçen ve “gök gürültüsü” anlamına gelen “رَعْدٌ” kelimesinden almaktadır. Ra'd suresinde ulûhiyet, vahiy ve nübüvvet meseleleri yer almaktadır.⁷³⁴ Surenin Mekkī mi Medenī mi olduğu konusunda ihtilaf vardır. İbn 'Abbās'ın her ikisini iddia ettiğine dair birer rivayet nakledilmiştir.⁷³⁵ Biz esas aldığımız *Ḥabenneke* tertibine

---

⁷³⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.405; Ṭaberī, *Cāmi' u'l-Beyān*, c.9, ss.176-188; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.112.

⁷³¹ “Allah'tan bağışlanma dile.”

⁷³² Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.405; Ṭaberī, *Cāmi' u'l-Beyān*, c.9, s.176; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, ss.111-112.

⁷³³ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.3, ss.15-19.

⁷³⁴ M. Kamil Yaşaroğlu, *Ra'd Suresi*, *DİA*, c.34, ss.383-384.

⁷³⁵ Esed, *Kur'an Mesajı*, s.482.

göre Ra'd suresini Medenî tertibe dâhil ettik. Hz. Peygamber'e yönelik surede yer alan 15 hitaptan 2 tanesini burada inceledik.

Ra'd Suresinin 5. ayetinde “وَإِنْ تَعَجَبْتَ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَنْذَا كُنَّا تُرَابًا أَيْنَا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ”⁷³⁶ buyrulmaktadır. Bu ayetle ilgili İbn ‘Aţîyye iki yorum kaydetmektedir. Birincisine göre ayetin anlamı “Ey Muhammed! Onların cehaletine ve haktan yüz çevirmelerine şaşırıyorsan, buna şaşırma. Onlardan bu beklenir. Sen onların ‘Toprak olduktan sonra yeniden mi dirileceğiz!’ sözlerine şaşır” olmaktadır. İkinci bir ihtimal ise, ayetin “Eğer bir şeye şaşırıyorsan onların sözleri en büyük şaşkınlık sebebidir.” manasına gelmesidir. İbn ‘Aţîyye’ye göre bu ayet aynı zamanda kâfirler için azarlama ifade etmektedir.⁷³⁷ Muḳātil, Hz. Peygamber’e onların ölümden sonra dirilmeye inanmamalarına şaşırmasının emredildiğini ifade etmiştir.⁷³⁸ Ṭaberî ve Vâhidî, onların Allah’ın kudretini yarattıkları üzerinde gördükten sonra Allah’tan başka kendilerine fayda vermeyen tanrılara tapınmalarına Hz. Peygamber’in şaşırması gerektiğinin bildirildiğini söylemiştir.⁷³⁹

Ra'd Suresi 37. ayette “وَأَلَيْنَ اتَّبَعَتْ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ”⁷⁴⁰ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye, ayette Allah’ın, elçisini sapkın fırkalara tabi olma konusunda uyardığını ifade etmiştir. Buradaki hitap ona göre, hem Hz. Peygamber’i, hem de kıyamete kadar gelecek olan müminleri mânen içine alan bir hitaptır.⁷⁴¹ Muḳātil, Ṭaberî ve Vâhidî, Hz. Peygamber’in atalarının dinine inanmaya davet edilmesi

---

⁷³⁶ “Şaşacaksan, onların: 'Biz toprak olunca mı yeniden yaratılacağız?' demelerine şaşmak gerekir.”

⁷³⁷ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḳarraru'l-Vecîz*, c.5, s.176.

⁷³⁸ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.2, s.367.

⁷³⁹ Ṭaberî, *Cāmi'ü'l-Beyân*, c.16, s.346; Vâhidî, *el-Vaşîṭ*, c.2, ss.111-112.

⁷⁴⁰ “Eğer sana gelen bu ilimden sonra, onların arzularına uyarsan, (işte o zaman) Allah tarafından senin ne bir dostun ne de koruyucun vardır.”

⁷⁴¹ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḳarraru'l-Vecîz*, c.5, s.211.

üzerine ayetin nazil olduğunu ifade etmişlerdir.⁷⁴² İbn ‘Aṭıyye gibi ayetin kapsamını genişletme gereği duymamışlardır.

1.8. 99/65 Ṭalāk Suresi

Talak suresi, Baḳara suresinin 228-233. ayetlerini biraz daha açarak iddet müddeti gibi boşanma hukukuyla ilgili hususları ele almaktadır. Ayrıca surede toplum hayatında Allah ve elçisinin gösterdiği yolu izlemenin önemini konu edinmektedir.⁷⁴³ Ṭalāk suresinde Hz. Peygamber’e hitap eden tek ayeti aşağıda değerlendirdik.

Ṭalāk suresinin 1. ayeti “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ”⁷⁴⁴ hitabıyla başlamaktadır. İbn ‘Aṭıyye, burada iki ayrı hitap varmış gibi görünse de ilk başta Hz. Peygamber söze muhatap olduğu için böyle başladığını, esasen hitabın bütün topluma yönelik olduğunu ifade etmiştir.⁷⁴⁵ Muḳātil, ‘Abdullāh b. ‘Umar b. Ḥaṭṭāb (ö.73/692), ‘Utbe b. ‘Amr el-Māzinī, Ṭufeyl b. Ḥārīṣ ve ‘Amr b. Sa’īd b. ‘Ās hakkında nazil olduğunu söylemekle yetinmiştir.⁷⁴⁶ Boşanmayla ilgili hukuki kuralları ayrıntılarıyla ele alan Ṭaberī, ayetin Hz. Peygamber’in eşi Ḥafṣa’yı boşaması nedeniyle nazil olduğuna dair rivayetler nakletmiştir.⁷⁴⁷ Vāḥidī ise İbn ‘Aṭıyye gibi ayetin Hz. Peygamber’e nidayla başlayıp, çoğul hitapla devam etmesine dikkat çekmiştir. Bu durumdaki bütün ayetlerde hitabın

---

⁷⁴² Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.367; Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.16, s.474; Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.19.

⁷⁴³ Bekir Topaloğlu, “Talak Suresi”, *DİA*, c.39, ss.500-501; Esed, *Kur’an Mesajı*, s.1158.

⁷⁴⁴ “Ey peygamber! Kadınları boşayacağımız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah’a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa aslında kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”

⁷⁴⁵ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.8, s.327.

⁷⁴⁶ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.4, s.363.

⁷⁴⁷ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.23, s.436.

kapsamına ümmetin de dâhil olduğunu, Hz. Peygamber'in önceliğinden dolayı ona nida ile başlandığını ifade etmiştir. Vâhidî'ye göre ayet 'Abdullâh b. 'Amr'ın hayızlıyken karısını boşaması üzerine nazil olmuştur.⁷⁴⁸

1.9. 101/59 Hâşr Suresi

Adını ikinci ayetteki "ilk sürgün" anlamına gelen "لَاوَلِ حَشْرٍ" ifadesinden almıştır. Surenin nüzul sebebinin, Benî Nağîr'in daha önce Hz. Peygamber'le imzaladıkları tarafsızlık antlaşmasını bozmaları olduğu nakledilmiştir. Hâşr suresi Benî Nağîr'in ihaneti ve Medine'den sürülmesi olaylarının yanı sıra Yahudi ve münafıkların özellikleri, Allah'tan korkmaya ve ebedî hayat için hazırlık yapmaya dair öğütler de içermektedir. Surenin son ayetlerinde tevhit inancının ilke ve özelliklerine değinilmektedir.⁷⁴⁹ Surede Hz. Peygamber'e 2 hitap bulunmaktadır. Bunlardan birisini aşağıda ele aldık.

Hâşr suresi 21. ayette "لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَائِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ"⁷⁵⁰ buyrulmaktadır. İbn 'Aţîyye, ayetin insanın ihmalkârlık, davetçiden yüz çevirmek gibi fiilleri nedeniyle ahlâkını yermeyi veya ona vaaz etmeyi ifade ettiğini söylemiştir.⁷⁵¹ Muḳâtil, Ṭaberî ve Vâhidî, hitabın Hz. Peygamber'e olmakla birlikte insanlara bir vaaz olduğunu, Kur'an'ı huşu ve ciddiyetle okumaları için onlara bir misal getirildiğini ifade etmişlerdir.⁷⁵²

⁷⁴⁸ Vâhidî, *el-Vaşîṭ*, c.4, s.310.

⁷⁴⁹ Emin Işık, "Hâşr Suresi", *DİA*, c.16, ss.424-426; Esed, *Kur'an Mesajı*, ss.1127-1128.

⁷⁵⁰ "Şayet biz bu Kur'an'ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, onu Allah korkusundan titremiş ve paramparça olmuş görürdün."

⁷⁵¹ İbn 'Aţîyye, *el-Muḥarraru'l-Vecîz*, c.8, s.274.

⁷⁵² Muḳâtil, *Tefsîru Muḳâtil*, c.4, s.284; Ṭaberî, *Câmi'ü'l-Beyân*, c.23, s.302; Vâhidî, *el-Vaşîṭ*, c.4, s.278.

1.10. 102/24 Nūr Suresi

Adını “nur ayeti” olarak bilinen ve Allah’ın gökleri ve yeryüzünü aydınlatan nurunu tasvir eden 35. ayetten almıştır. Nūr suresinde insanlar tarafından uygulanması gereken görgü kurallarına değinilmiş, sağlıklı bir aile ve toplum hayatının kurulmasında uyulacak ahlâkî esaslara dikkat çekilmiştir. Ayrıca iman, küfür ve nifakın hayata yansıyan görüntüleri üzerinde durularak uyarılarda bulunulmuştur.⁷⁵³ Surenin Hz. Peygamber’in Mustalîk kabilesiyle yaptığı savaşa dair atıflar yapması, hicri 5. yılda veya 6. yılın başlarında nazil olduğunu göstermektedir.⁷⁵⁴ Nūr suresinde Hz. Peygamber’e lafzen hitap eden 7 tane hitap bulunmaktadır. Bunlardan 2 tanesini burada değerlendirdik.

Nūr suresi 54. ayette “قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ”⁷⁵⁵ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, bu ayetteki “de ki” emriyle ilgili herhangi bir bilgi vermeksizin, ayetin Hz. Peygamber’in emrine itaatsizlik eden bütün münafık ve kâfirlere hitap olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵⁶ Muḳātil, Ṭaberī ve Vāḫidī de hem kâfirlere hem müminlere olmak üzere ayetin bütün insanlara hitap ettiğini ifade etmişlerdir.⁷⁵⁷

Nūr suresi 62. ayette, “إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِيَبْعَثَ إِلَيْهِمْ قَوْمًا فَادْنُ مِنْهُمْ فَأَذْنُ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ اللَّهُ”⁷⁵⁸ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, Allah’ın Hz. Peygamber’e müminleri yanında tutmasını gerektirecek bir zaruret olmadıkça onlara gitmeleri için izin vermesini emrettiğini ifade etmiştir. Ayrıca ayette Hz. Peygamber’in izin verilen, verilmeyen bütün müminler için bağışlanma dilemesinin emredildiğini

⁷⁵³ M. Kamil Yaşaroğlu, “Nur Suresi”, *DİA*, c.33, ss.247-248.

⁷⁵⁴ Esed, *Kur’an Mesajı*, s.704.

⁷⁵⁵ “De ki: ‘Allah’a itaat edin, resule itaat edin.’”

⁷⁵⁶ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecz*, c.6, s.404.

⁷⁵⁷ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, s.206; Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.19, s.207; Vāḫidī, *el-Vaṣīṭ*, c.4, s.278.

⁷⁵⁸ “Bazı özel işlerinden dolayı senden izin istediklerinde onlardan dilediğine izin ver ve Allah’tan onların bağışlanmasını dile.”

kaydetmiştir. İbn ‘Aţıyye, ayettin müminlere karşı bir yakınlık ve şefkat ifade ettiğini de eklemiştir.⁷⁵⁹ Muḳātil, Hz. Ömer’in Tebūk gazvesi sırasında Hz. Peygamber’den ailesine dönmek için izin istemesi üzerine nazil olduğunu ifade etmiştir. Rivayete göre Hz. Ömer izin isterken münafıklara duyurmak için yüksek sesle istemiş, Hz. Peygamber de aynı niyetle sesini yükselterek: “Allah’a yemin olsun ki sen münafık değilsin, gidebilirsin” demiştir. Bunun üzerine münafıklar Hz. Peygamber’in kendileri izin istediğinde vermeyip ashabı istediğinde verdiğini söyleyerek adaletli davranmadığını iddia etmişlerdir. Muḳātil, ayetteki istiğfar kaydının müminler için olduğunu belirtmiştir.⁷⁶⁰ Ṭaberī de ayetin Hz. Peygamber’e yalnızca hakikatte mümin olanlara izin vermesi için ruhsat verdiğini ifade etmiştir.⁷⁶¹ Vāḫidī, ayette müminler için de bir emir bulunduğunu, cemaatle birlikte Cuma namazı veya bir meclis oluşturdukları zaman çıkarken imamdan yahut o topluluğun liderinden izin alarak çıkmaları gerektiğini ifade etmiştir. Vāḫidī’ye göre, Allah Hz. Peygamber’e ve imama izin isteyen kimseye duruma göre çıkma izni vermesi veya vermemesini, izin verdiğinde de cemaatten ayrılan kimse için bağışlanma dilemesi gerektiğini söylemiştir.⁷⁶²

1.11. 103/22 Hacc Suresi

Adını, Allah’ın Hz. İbrahim’e Kâbe’nin ziyaret edilmesiyle ilgili emrini içeren 27. ayetindeki “حَجَّ” kelimesinden ve Kâbe tavafına dair bazı ritüellere ilişkin atıftan almaktadır. Sure, klasik müfessirlerin çoğuna göre Mekkī, Suyūṭī’ye göre Medenīdir.⁷⁶³ Surede Allah’ın birliği, kıyametin kopacağı, öldükten sonra dirilmenin ve hesaba

---

⁷⁵⁹ İbn ‘Aţıyye, *el-Muḫarraru’l-Vecēz*, c.6, s.414.

⁷⁶⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.3, ss.210-211.

⁷⁶¹ Ṭaberī, *Cāmi ū’l-Beyān*, c.19, s.229.

⁷⁶² Vāḫidī, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.331.

⁷⁶³ Esed, *Kur’an Mesajı*, s.666.

çekilmenin kesinliği vurgulandıktan sonra dinin özünden ve haccın amacından sapmalar kınanmaktadır.⁷⁶⁴

Hacc Suresi 42. ayette “وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ قَوْمَ نُوحٍ وَعَادَ وَثَمُودَ”⁷⁶⁵ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye, ayetin Hz. Peygamber’e bir teselli, Kureyş’e ise tehdit olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶⁶ Muḳātil ve Ṭaberī yalnızca ayetin Hz. Peygamber’e müşriklerin yalanlamalarına sabretmesi için teselli ifade ettiğini söylemişlerdir.⁷⁶⁷ Vāhidī ise İbn ‘Aţîyye gibi Hz. Peygamber’e teselli vurgusunun yanında, ona muhalif olanların da korkutulduğunu belirtmiştir.⁷⁶⁸ Surede Hz. Peygamber’e 16 ayette hitap vardır. Bunlardan 2 tanesi aşağıda incelenmiştir.

Hacc suresi 52. ayette “وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْفَى الشَّيْطَانَ فِي أَمْنِيَّتِهِ”⁷⁶⁹ buyrulmaktadır. İbn ‘Aţîyye, bu ayette, şeytanın Hz. Peygamber’in temennisine bir şey katma tehlikesine karşı Allah’ın onu teselli ettiğini ifade etmiştir.⁷⁷⁰ Muḳātil Hz. Peygamber makâm-ı İbrâhîm’de namaz kılariken uyuklayarak, Lât, ‘Uzzâ ve Menât putlarını över mahiyette şeyler söylediğine dair Ğarânîk kıssası adı verilen rivayeti bu ayetin nüzul sebebi olarak nakletmiştir. Muḳātil’e göre Hz. Peygamber’in sözüne şeytan bunları karıştırmış, Allah da

⁷⁶⁴ Emin Işık, “Hac Suresi”, *DİA*, c.14, ss.420-421.

⁷⁶⁵ “Şayet seni yalancılıkla itham ediyorsa bilesin ki senden önce Nûh, Âd ve Semûd kavimleri, İbrâhîm’in kavmi, Lût’un kavmi ve Medyen halkı da yalan saymışlardı.”

⁷⁶⁶ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḳarraru’l-Vecîz*, c.6, s.257.

⁷⁶⁷ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.3, s.130; Ṭaberī, *Câmi’u’l-Beyân*, c.18, s.652.

⁷⁶⁸ Vāhidī, *el-Vaşîṭ*, c.3, s.274.

⁷⁶⁹ “Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu şeytan ile de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın. Fakat Allah şeytanın katmaya çalıştığını iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini (onun kalbine) sağlam olarak yerleştirir. Allah hakkıyla bilmekte, hikmetle yönetmektedir.”

⁷⁷⁰ İbn ‘Aţîyye, *el-Muḳarraru’l-Vecîz*, c.6, s.261.

neshederek ortadan kaldırmıştır. Taberî de bu görüştedir. Vâhidî, İbn ‘Abbās, Suddî, Mucâhid, Kaṭāde, Sa‘īd b. Cubeyr (ö.94/713[?]) gibi birçok müfessirden Ğarānîk kıssasıyla ilgili rivayetin, ayetin nüzul sebebi olduğu görüşünü nakletmiştir.⁷⁷¹

Hacc suresi 68. ayette “وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلْ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ”⁷⁷² buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, ayetin kâfirler için tehdit içerdiğini belirtmiştir. Ayrıca ayetin *muṣvada‘a* (ateşkes) ayeti olduğunu ancak *seyf* ayeti ile neshedildiğini ifade etmiştir.⁷⁷³ Muḳātil, kurbanlıklarla ilgili tartışmaların Hz. Peygamber’e kadar taşınması üzerine ayetin nazil olduğunu belirtmiştir.⁷⁷⁴ Taberî, müminlerin kurbanları hakkında tartışanların müşrikler olduğunu, Hz. Peygamber’e onların amellerinin kendilerini, müminlerin amellerinin müminleri ilgilendirdiğini söylemesinin emredildiğini ifade etmiştir.⁷⁷⁵ Vâhidî de İbn ‘Aṭıyye gibi nesih görüşüne gitmiştir.⁷⁷⁶

1.12. 107/66 Tahrim Suresi

İlk bölümü Hz. Peygamber’in şahsi ve ailevi hayatının bazı yönlerini ele aldığı için, Peygamber suresi olarak da isimlendirilmiştir. Medine döneminin ikinci yarısında, muhtemelen hicretin 7. yılında vahyolduğu düşünülmektedir.⁷⁷⁷ Muteharrim, Nebî ve Nisâ’ suresi diye de anılmaktadır.⁷⁷⁸ Surede Hz. Peygamber’e yönelik yer alan iki hitabın değerlendirmesine de çalışmamızda yer verdik.

---

⁷⁷¹ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.3, s.132; Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c.18, ss.668-669; Vâhidî, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.276.

⁷⁷² “Şayet seninle yine tartışmaya çalışırlarsa şöyle de: Yapıp ettiklerinizi en iyi bilen Allah’tır.”

⁷⁷³ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.6, s.271.

⁷⁷⁴ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.3, s.137.

⁷⁷⁵ Taberî, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c.18, s.680.

⁷⁷⁶ Vâhidî, *el-Vaṣīṭ*, c.3, s.279.

⁷⁷⁷ Esed, *Kur’an Mesajı*, s.1162.

⁷⁷⁸ Bekir Topaloğlu, “Tahrim Suresi”, *DİA*, c.39, s.425.

Taḥrīm suresi 1. ayette Hz. Peygamber'e “ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْصَاةً ” şeklinde hitap edilmiştir. İbn 'Aṭıyye, Hz. Peygamber'in cariyesi Māriye'yi eşi Ḥafşa'nın kıskanması ve onun için Hz. Peygamber'in cariyesini kendisine haram kılması üzerine ayetin nazil olduğunu söylemiştir. Rivayete göre Hz. Peygamber bunu Hz. 'Ā'ışe'ye söylememesini istemiş ancak Māriye bu sırrı tutamayarak ona söylemiştir.⁷⁷⁹ Muḳātil de buna benzer bir rivayet nakletmiştir.⁷⁸⁰ Ṭaberī, bir rivayete göre Zeyneb bint Caḥş'ın, bir diğer rivayete göre Ḥafşa'nın evinde Hz. Peygamber'in bal şerbeti içerek zaman geçirmesini kıskanan diğer eşlerinin, o şerbetin çok kötü koktuğunu söylemeleri ve Hz. Peygamber'in bir daha o şerbetten içmemesi üzerine nazil olduğu rivayetini de nakletmiştir. Ṭaberī'ye göre maksat Hz. Peygamber'in kendisine helal olan bir şeyi terk etmesi nedeniyle uyarılmasından ibaret olup, nakledilen bütün rivayetlerin gerçek olması mümkündür.⁷⁸¹ Vāhidī, Māriye ile ilgili olaydan dolayı Hz. Peygamber'in bir köle azat ederek en büyük kefareti ödemesi gerektiğinin ve bağışlanma dilemesinin emredildiğini söylemiştir.⁷⁸²

Taḥrīm suresi 9. ayette Hz. Peygamber'e “ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ” şeklinde hitap edilmiştir. İbn 'Aṭıyye daha önce geçen cihat ayetini vurgulamak için indirilen bu ayetin “kâfir ve münafıklarla cihada devam et” anlamına geldiğini söylemiştir.⁷⁸⁴ Muḳātil, Ṭaberī ve Zemaḥşerī, Hz. Peygamber'e

⁷⁷⁹ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.8, ss.338-340.

⁷⁸⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.4, s.375.

⁷⁸¹ Ṭaberī, *Cāmi 'u'l-Beyān*, c.23, ss.475-480.

⁷⁸² Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.4, s.318.

⁷⁸³ “Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihat et, onlara sert davran.”

⁷⁸⁴ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.8, s.347.

kâfirlere karşı kılıç, münafıklara karşı sözlü olarak ve tehdit yoluyla savaşmasının emredildiğini söylemiştir.⁷⁸⁵

1.13. 112/5 Mâ'ide Suresi

Mâ'ide suresinin hicri 10. yılda, Hz. Peygamber'in veda haccı sırasında nazil olduğuna dair görüş birliği vardır. Sure, adını havarilerinin Hz. İsa'dan gökten sofraya indirmesi talepleriyle ilgili 112. ayette bahsi geçen hadiseden almıştır. Müminlere sosyal sorumluluklarını yerine getirmeleri çağrısıyla başlayan sure, dini ve sosyal yükümlülüklerle ilgili bir demet sunmaktadır. Bununla birlikte Yahudi ve Hıristiyanların kutsal kitaplarının esas mesajıyla bir ilgilerinin kalmadığı vurgulanmış, onları dost edinmemeleri konusunda müminler uyarılmıştır.⁷⁸⁶ Sure, 'Ukūd, Munkız ve Ahyār suresi olarak da anılmaktadır.⁷⁸⁷ Surede lafzen Hz. Peygamber'e yönelik olan 22 hitap bulunmaktadır. Burada 8 tanesine dair değerlendirme yer almaktadır.

Mâide suresi 27. ayette “وَإِنلَّ عَلَیْهِمْ نَبَأُ ابْنِی آدَمَ بِالْحَقِّ”⁷⁸⁸ buyrulmaktadır. İbn 'Açıyye, ayetteki “وَإِنلَّ” kelimesinin “anlat, duyur” anlamına geldiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in bu bilgiye ancak vahiy yoluyla vakıf olabileceğini belirlemiştir. İbn 'Açıyye'ye göre bu da onun nübüvvetini doğrulayan bir delil olarak görünmektedir.⁷⁸⁹ Muḳātil de ayeti nübüvvet delili olarak yorumlamıştır.⁷⁹⁰ Ṭaberī, hitabın Hz. Peygamber'e olduğunu söyleyerek, Hz. Âdem'in iki oğluya ilgili olaylara dair

---

⁷⁸⁵ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.4, s.379; Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.23, s.496; Zemahşerī, *el-Keşşāf*, c.4, s.571.

⁷⁸⁶ Esed, *Kur'an Mesajı*, s.179.

⁷⁸⁷ M. Kamil Yaşaroğlu, “Maide Suresi”, *DİA*, c.27, s.403.

⁷⁸⁸ “Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku.”

⁷⁸⁹ İbn 'Açıyye, *el-Muḳarraru'l-Vecīz*, c.3, s.144.

⁷⁹⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.468.

rivayetler nakletmiştir.⁷⁹¹ Vāhidī, Hz. Peygamber'e kavmine Hz. Ādem'in oğulları arasında geçen olayı anlatmasının emredildiğini bildirmiştir. Rivayete göre olay, Hābil'in koyunların en güzellerini Allah'a kurban vermek için seçerken, Kābil'in en kötü mahsullerini seçmesi ve kurbanının kabul edilmemesi üzerine Hābil'i kıskanması şeklinde gelişmiştir.⁷⁹²

Māide suresi 41. ayette “ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا “ buyrulmaktadır. Ayetin Hz. Peygamber'i teselli etmek ve onun nefsinin takviye etmek için nazil olduğunu ifade eden İbn 'Aṭıyye, Allah'ın ona İsrailoğulları ve münafık gruplara galip gelmeyi vadettiği için “üzülme” dediğini belirtmiştir.⁷⁹⁴ Muḳātil ve Vāhidī, kalpten inanmadığı halde inandık diyen kişinin asıl adının Mervān b. 'Abdi'l-Munzir el-Enṣārī olan Ebū Lubābe olduğunu, Yahudilerin de Medine Yahudileri olduğunu söylemişlerdir. Hayber Yahudilerinden iki evli insanın zina etmesi hakkında “Onun dininde darp cezası var. Eğer o hükmü verirse alalım, recim cezası verirse almayalım” diyerek Hayber Yahudilerinin Medine Yahudilerinden Hz. Peygamber'e hüküm sormasını istemeleri üzerine ayetin nazil olduğunu nakletmişlerdir.⁷⁹⁵ Ṭaberī kalpten inanmadığı halde inandık diyenlerin kim olduğu ile ilgili ihtilaflar olduğunu söylemiştir. Ṭaberī'nin kanaatine göre bu kimseler münafıklardır. Ṭaberī ayetin, Hz. Peygamber'in ashabından iki kişinin kalpten

---

⁷⁹¹ Ṭaberī, *Cāmi' u'l-Beyān*, c.10, ss.201-212.

⁷⁹² Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.176.

⁷⁹³ “Ey Peygamber! Kalpten inanmadıkları halde ağızlarıyla “inandık” diyenler ile Yahudiler'den küfürde yarışanlar seni üzmesin.”

⁷⁹⁴ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.3, s.165.

⁷⁹⁵ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.475; Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.188.

inanmadıkları halde onun Allah'ın elçisi olduğunu tasdik ettiklerini söylemeleri üzerine nazil olduğunu belirtmiştir.⁷⁹⁶

Mā'ide suresi 42. ayette de: “Sana gelirlerse aralarında hüküm ver veya onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan asla, hiçbir şekilde sana zarar veremezler.” buyrulmakta, Hz. Peygamber'in onların zararlarından emin kılındığı bildirilmektedir. Bir sonraki ayette “ وَكَيْفَ يُحْكُمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ”⁷⁹⁷ buyrulmaktadır. İbn 'Aṭṭiyye, ayette Allah'ın Hz. Peygamber'e kendi inandıkları peygamberin kitabına tabi olmayan bu insanların, inanmadıkları bir peygamberin hükmüne hiç razı olmayacaklarını bildirdiğini ifade etmiştir.⁷⁹⁸ Muḳātil, Yahudilerin evli kimsenin zina etmesi hakkındaki hüküm kendi kitaplarında recimken onu terk edip Hz. Peygamber'e sormaları üzerine, Tevrat'a da iman etmediklerinin bildirildiğini söylemiştir.⁷⁹⁹ Ṭaberī, Hz. Musa'nın onlara getirdiği hükmü bilmelerine rağmen Allah'a isyana cüret ettiklerini, ayette her ne kadar hitap Hz. Peygamber'e olsa da Yahudilere de bir azarlama bulunduğunu söylemiştir.⁸⁰⁰ Vāhidī ise ayette Hz. Peygamber'e “*ta cīb*” (şaşıрма) hitabı olduğunu, kendilerinin kabul ettikleri dinin hükmünü bildikleri halde inkâr ettikleri dinin hükmüne başvuran Yahudilerin durumuna şaşıрма ifade ettiğini belirtmiştir.⁸⁰¹

---

⁷⁹⁶ Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.10, s.308.

⁷⁹⁷ “Yanlarında, içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar, sonra bunun ardından verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar? İşte onlar (kendi kitaplarına da, sana da) inanmış değillerdir.”

⁷⁹⁸ İbn 'Aṭṭiyye, *el-Muḳarraru'l-Vecīz*, c.3, ss.173-174.

⁷⁹⁹ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.479.

⁸⁰⁰ Ṭaberī, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.10, s.336.

⁸⁰¹ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, ss.189-190.

Māide suresi 48. ayette, “ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ”⁸⁰² İbn ‘Aṭıyye ayette Allah’ın elçisini onların arzu ve heveslerine uymamak, onların iradeleri doğrultusunda tereddüt etmemek konusunda uyardığını ifade etmiştir.⁸⁰³ Muḳātil’e göre Allah, aynı konularda her ümmete farklı farklı hükümler verdiğini, bu farklılığın onları imtihan etmek için olduğunu bildirmektedir.⁸⁰⁴ Ṭaberī, ayette Hz. Peygamber’e önceki kitapları tasdik edici bir kitap verildiğinin, ancak ona ve ümmetine geçmiş ümmetlerden farklı bir nizam koyulduğunun, onunla amel etmeleri gerektiğinin bildirildiğini ifade etmiştir.⁸⁰⁵ Vāhidī, Ḳatāde’den nakille, Yahudilerin yaptıklarını haber verdikten sonra Allah’ın Hz. Peygamber’e ve müminlere bir öğüt olarak bu ayeti indirdiğini söylemiştir. Vāhidī’ye göre Hz. Peygamber’e zina edenlerin recmedilmesi konusunda Yahudiler arasında Kur’an’la hüküm vermesi, onların arzularına uymaması emredilmiştir.⁸⁰⁶

Bir sonraki ayette de “ وَأَنْ أَحْكُمَ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا ”⁸⁰⁷ buyrulmaktadır. Bu ayet için de İbn ‘Aṭıyye önceki ayetle benzer yorumda bulunmuş, Allah’ın Benī İsrāil’in yoldan çıkarıcı isteklerine uymaktan onu nehyettiğini belirtmiştir. Ayrıca İbn ‘Aṭıyye, bu ayetin Hz. Peygamber’e bir vaat olduğunu, Benī Ḳaynuḳā, Benī Ḳurayzā ve Benī Naḍīr’in

---

⁸⁰² “(Resulüm!) Sana da kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onları koruyucu olarak bu kitabı hak ile indirdik. Artık aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen bu gerçeği bırakıp da onların isteklerine uyma. Eğer yüz çevirirlerse, bil ki, şüphesiz Allah bazı günahları sebebiyle onları bir musibete çarptırmak istiyor.”

⁸⁰³ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru ’l-Vecēz*, c.3, s.184.

⁸⁰⁴ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, s.482.

⁸⁰⁵ Ṭaberī, *Cāmi ’u ’l-Beyān*, c.10, s.386.

⁸⁰⁶ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, ss.194-195.

⁸⁰⁷ “Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet, onların arzularına uyma, Allah’ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamaları için onlardan sakın.”

başına gelenlerle bunun gerçekleştiğini söylemektedir.⁸⁰⁸ Muḳātil'e göre ayet, Naḳīr Yahudilerinin elebaşlarından bir grubun Hz. Peygamber'e gelerek bir kan davasıyla ilgili Ḳurayza Yahudileri aleyhine hüküm vermesini istemeleri üzerine nazil olmuştur. Muḳātil, bunu yaparsa Hz. Peygamber'e itaat edeceklerini, kendileri lider konumunda olduğundan Ehl-i Kitabın tamamının da ona itaat edeceğini söylediklerini nakletmiştir. Muḳātil'e göre, onların tuzaklarına karşı Hz. Peygamber'e Allah tarafından uyarı mahiyetinde bu ayet nazil olmuştur.⁸⁰⁹ Ṭaberī; Mucāhid, Suddī, 'Ikreme (ö.105/723) gibi bazı kimselerin, Hz. Peygamber'e verilen "veya onlardan yüz çevir" ruhsatını kaldırdığı için bu ayetin Māide suresi 42. ayeti neshettiğini zannettiklerini söylemiştir. Ṭaberī'ye göre bir hüküm ancak bütün manalarıyla kaldırılırsa nesih mümkün olacağından, o burada nesih olmadığı kanaatindedir.⁸¹⁰ Vāhidī, 42. ayeti neshettiği kanaatindedir.⁸¹¹

Māide suresi 67. ayette “ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ”⁸¹² buyrulmaktadır. İbn 'Aṭıyye'ye göre bu ayet Allah'tan aldıklarını eksiksiz bir şekilde ulaştırması için elçisine bir emirdir. İbn 'Aṭıyye'ye göre bu ayetteki emrin maksadı Hz. Peygamber'in bir kimseden korkarak herhangi bir şeyi ulaştırmaktan geri durmamasını sağlamaktır. İbn 'Aṭıyye, eğer Hz. Peygamber vahyedilenin bir kısmını ulaştırmazsa tamamını ulaştırmamış gibi olacağını bildirildiğini söylemiştir.⁸¹³ Bu yorumuyla İbn 'Aṭıyye, Hz. Peygamber'in vahiyden herhangi bir şeyi sakladığının düşünülmesine mahal vermemiştir. Muḳātil'e göre Hz. Peygamber, kâfirlerin alay ve

---

⁸⁰⁸İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.3, ss.186-187.

⁸⁰⁹ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.1, ss.482-483.

⁸¹⁰ Ṭaberī, *Cāmi'ü'l-Beyān*, c.10, ss.331-333.

⁸¹¹ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.195.

⁸¹² “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır.”

⁸¹³ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.3, s.216.

yalanlamalarına rağmen onları Allah'a davete teşvik edilmektedir.⁸¹⁴ Taberî surenin başından beri Yahudi ve Hıristiyanların peygamberlerine karşı gelerek Allah'ın kitabını değiştirmeleri, yediklerinin necaseti ve fenalığı, onların dışındaki diğer müşriklerin yaptıkları gibi birçok kıssayı tebliğ etmesinin Hz. Peygamber'e emredildiğini ifade etmiştir.⁸¹⁵ Vâhidî, İbnu'l-Enbârî'den (ö.328/940) nakille, Hz. Peygamber'in Mekke döneminde, müşriklerin kendisine ve ashabına saldırılarından çekindiğinden, bazı ayetleri sesli okurken bazı ayetleri gizlediğini, Allah onu müminlerle güçlendirdiğinde de bu ayeti indirdiğini söylemiştir.⁸¹⁶

Mâide suresi 75. ayette “انظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ”⁸¹⁷ buyrulmaktadır. İbn 'Aţîyye, ayetin bu kısmıyla ilgili olarak yaptığı yorumda, hitabın Hz. Peygamber'le birlikte onun ümmetini de içine aldığını ifade etmektedir. İbn 'Aţîyye'ye göre ayet hem müminleri hem de Hz. Peygamber'i o kavmin sapkınlığından ve hak yolundan uzak oluşundan ibret almaya davet etmektedir.⁸¹⁸ Muḳātil, ayette Hz. Peygamber'e hitap edildiğini ifade etmiştir.⁸¹⁹ Taberî ve Vâhidî, ayetin “Yahudi ve Hristiyanlara rububiyet delillerini nasıl açıkladığımıza bak” anlamında Hz. Peygamber'e yönelik bir hitap olduğunu söylemiştir.⁸²⁰

1.14. 113/9 Tevbe Suresi

Adını, hata veya günah işleyenlerin tövbelerinin kabul edileceğine dair 117. ve 118. ayetlerdeki atıflardan almaktadır. İlk ayette geçen “بِرَاءَةٌ” kelimesinden ötürü ashaptan

---

⁸¹⁴ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.1, s.492.

⁸¹⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, c.10, s.467.

⁸¹⁶ Vâhidî, *el-Vaşîṭ*, c.2, s.209.

⁸¹⁷ “Bak, onlara ayetlerimizi nasıl açıklıyoruz. Sonra bak ki, nasıl da (haktan) çevriliyorlar.”

⁸¹⁸ İbn 'Aţîyye, *el-Muḳarraru'l-Vecîz*, c.3, s.225.

⁸¹⁹ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.1, s.495.

⁸²⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, c.10, s.485; Vâhidî, *el-Vaşîṭ*, c.2, s.213.

sureyi Berāe suresi olarak da isimlendirenler olmuştur. Başında besmele olmaması, her ne kadar Hz. Peygamber'in bir açıklaması olmasa da sahabiler tarafından bu surenin Enfāl suresinin devamı olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Her iki surenin de inananlarla inkârcılar arasındaki savaş sorunları, anlaşmaların sinsice ve haince ihlal edilebileceğine dair uyarılar gibi ortak temalar içermeleri bu düşüncüyü desteklemektedir.⁸²¹ Tevbe suresi genel olarak, müslüman hâkimiyetinin ilân edilmesi, münafıkların ve samimi müminlerin niteliklerinin anlatılması konularını içermektedir.⁸²² Surede Hz. Peygamber'e yönelik 30 hitap bulunmaktadır. Bunlardan 6 tanesi aşağıda incelenmiştir.

Tevbe 43. ayette “عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَبْتَ لَهُمْ حَتَّىٰ بَيَّنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ”⁸²³ buyurmaktadır. İbn ‘Atıyye, Hz. Peygamber'in ayette sorgulandığı “mazeret kabul etme” yetkisi onun içtihadına bırakılmış olduğu için, bağışlanacağı bir günah sadır olmadığını söylemiştir. “لِمَ أَذْنَبْتَ”nin ise takrîr manasında bir soru olduğunu belirtmiştir.⁸²⁴ Muḳātil, Miḳdād b. Esved el-Kindî (ö.33/653) gibi savaşa katılmamak için özür beyan eden kimselere Hz. Peygamber'in izin vermesi üzerine ayetin nazil olduğunu söylemiştir.⁸²⁵ Ṭaberî de Rumlarla savaşmak üzere Tebük'e gitmemek için izin isteyenlere doğruluğunu bilmeden izin verdiği için Hz. Peygamber'e Allah tarafından bir kınama hitabı olduğunu söylemiştir.⁸²⁶ Vâhidî ‘Amr b. Meymûn el-Evdî'den (ö.74/693[?]), Hz. Peygamber'in Allah'ın emretmediği iki şey yaptığını; birinin münafıklara izin vermek, diğerinin Bedir esirlerini fidye karşılığı serbest bırakmak olduğunu nakletmiştir. Vâhidî, Ḳatâde'nin Nûr suresinin 62. ayeti ile bu

---

⁸²¹ Esed, *Kur'an Mesajı*, s.343.

⁸²² Bekir Topaloğlu, “Tevbe Suresi”, *DİA*, c.40, ss.585-588.

⁸²³ “Allah seni affetti. Fakat doğru söyleyenler sana iyice belli olup, sen yalancılara bilinceye kadar onlara niçin izin verdin?”

⁸²⁴ İbn ‘Atıyye, *el-Muḳarraru'l-Vecîz*, c.4, s.322.

⁸²⁵ Muḳātil, *Tefsîru Muḳātil*, c.2, s.172.

⁸²⁶ Ṭaberî, *Câmi ū'l-Beyân*, c.14, s.272.

ayetin neshedildiğine dair görüşünü de aktarmıştır. Ayrıca İbn ‘Abbās’tan nakille Hz. Peygamber’in o dönemde kimlerin münafık olduğunu henüz bilmediğini kaydetmiştir.⁸²⁷

55. ayette de “ فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَرْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ ”⁸²⁸ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, bu sözün münafıkların durumunu aşağıladığını, Allah’ın onlara çocuklar, mallar vererek bunlarla onlara eziyet etmesini gerekçelendirdiğini söylemektedir. Fakat burada Hz. Peygamber’e bu emrin yöneltilmesiyle ilgili bir yorumda bulunmamıştır.⁸²⁹ Muḳātil de yalnızca ayetin münafıklarla ilgili olduğuna dikkat çekmiştir.⁸³⁰ Ṭaberī münafıkların bu dünyada mı ahirette mi azap göreceklerine dair ihtilaf edildiğini, kendisinin tercih ettiği görüşün Ḥasen el-Baṣrī’nin de görüşü olan bu dünyada azaba uğradıkları yönünde olduğunu belirtmiştir. Bu eziyetin ise Müslümanlarla birlikte zekât ve nafaka gibi sorumlulukların kendilerine yüklenmesi suretiyle gerçekleşeceğinden bahsetmiştir.⁸³¹ Vāḥidī de bu görüştedir.⁸³² Hz. Peygamber’e hitap oluşuyla ilgili hiçbir yorum yapmamaları, müfessirlerin ayeti Hz. Peygamber’e uyarıdan ziyade, bahsi geçen kimselerin durumlarını tenkit olarak yorumladığına dair bir fikir vermektedir.

Tevbe Suresi 65. ayette “ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ ”⁸³³ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, bu ayette Allah’ın Hz. Peygamber’e onları

⁸²⁷ Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, ss.500-501.

⁸²⁸ “O halde onların malları da evlâtları da seni imrendirmesin; çünkü Allah onlara dünya hayatında bunlarla eziyet çektirmeyi ve canlarının da kâfir olarak çıkmasını murat ediyor.”

⁸²⁹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.4, s.335.

⁸³⁰ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.175.

⁸³¹ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.14, s.296.

⁸³² Vāḥidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.504.

⁸³³ “Onlara soracak olsan mutlaka, ‘Biz lafa dalıyor eğleniyorduk, hepsi bu!’ derler. De ki: ‘Siz Allah ile O’nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?’”.

taqrîr ettirme (yaptıklarını onaylatma) emri verdiğini ve buradaki taqrîrin tehdit barındırdığını ifade etmiştir.⁸³⁴ Muḳātil, Hz. Peygamber Tebük gazvesinden dönerken dört askerin savaştan kaçan münafıklar hakkında “Muhammed Mekke’de kalan kardeşlerimiz hakkında böyle böyle vahyolunduğunu söylüyor” diyerek gülüp dalga geçmelerini Hz. Peygamber’e Cebrail’in haber verdiğini söylemiştir. Rivayete göre Hz. Peygamber ‘Ammār b. Yāsir’i (ö.37/657) bu dört kişiye göndermiştir. ‘Ammār’a “Biz laflıyor, eğleniyorduk” diyerek dalga geçmeye devam etmeleri üzerine, ‘Ammār bu yaptıklarını Hz. Peygamber’e bildirmiştir. Daha sonra bu dört asker Hz. Peygamber’e gelerek özür dilemişlerdir.⁸³⁵ Ṭaberī aynı rivayeti Ḳatāde’den nakletmiş, bununla birlikte benzer nitelikte birçok rivayete yer vermiştir.⁸³⁶ Vāhidī de Muḳātil’in naklettiği rivayeti almıştır.⁸³⁷

Tevbe Suresi 73. ayette “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ”⁸³⁸ buyrulmaktadır. İbn ‘Aṭıyye, kâfirlerle cihadın kılıçla olacağını, münafıkların öldürülmesi için inkârlarının açıktan olması gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla münafıklara karşı cihadın gizli bir şekilde dille ve onlara sert davranarak olacağını belirtmektedir. İbn ‘Aṭıyye Medine’deki münafıkların kendi hallerine bırakılmalarının, onların nifaklarını gizli tutup, İslam dini üzere olduklarını söylemeleri sebebiyle olduğunu söylemiştir. Böylece Hz. Peygamber’in kendi dininden olanları öldürdüğü şeklinde söylentilere mahal verilmesinin de önlendiğini ifade etmiştir.⁸³⁹ Muḳātil, Mekke kâfirleriyle kılıçla;

---

⁸³⁴ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecz*, c.4, s.356.

⁸³⁵ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.179.

⁸³⁶ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.14, s.335.

⁸³⁷ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.507.

⁸³⁸ “Ey Peygamber! İnkârcılara ve münafıklara karşı cihad et, onlara sert davran.”

⁸³⁹ İbn ‘Aṭıyye, *el-Muḳarraru’l-Vecz*, c.4, s.363.

münafıklarla sözlü mücadeleye vurguda bulunmuştur.⁸⁴⁰ Taberî, İbn Mes'ud'un görüşünü benimseyerek müşriklerle nasıl mücadele ediliyorsa münafıklarla da öyle mücadelenin emredildiğini söylemiştir. Taberî, Hz. Peygamber'in münafıkları bildiği halde nasıl ashabının içinde kalmalarına izin verdiği sorusuna, Müslüman olduğunu söyleyen herkesin kanı, canı ve malı koruma altında olacağından dolayı onlara açıktan inkâr edene kadar müdahale etmediği cevabını vermiştir.⁸⁴¹ Vâhidî de münafıklarla nasıl savaşmak gerektiği hakkındaki ihtilaflara yer vermiştir.⁸⁴²

Tevbe suresi 80. ayette “اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ”⁸⁴³ buyrulmaktadır. İbn 'A'ıyye, ayetin iki manaya yorulduğunu ifade etmektedir. Birincisi lafzın emir lafzı olmasıdır ki bu da şart anlamındadır. Hz. Peygamber onlar için bağışlanma dilese de dilemese de affedilmeyecekleri ifade edilmektedir. Lafzın taşıdığı ikinci mana ise tahyîr yani seçme serbestisidir. İbn 'A'ıyye'ye göre ikinci mana doğrudur ve 'Umar ibnu'l-Ḥaṭṭâb'dan nakledilen şu rivayet de bunu desteklemektedir: “Bu ayetin nüzulünden sonra Hz. Peygamber'i onlar için bağışlanma dilerken duydu. Ve dedi ki: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Münafıklar için mi bağışlanma talep ediyorsun. Allah sana onları affetmeyeceğini bildirmişti.' O da: 'Ey Ömer! Allah bana seçim sundu. Ben de onlar için istiğfarı seçtim. Eğer bilsem ki yetmişten fazla istiğfar etsem affedilecekler, onu yapardım.’ İbn 'A'ıyye bu rivayetteki “eğer bilseydim” ifadesinden hareketle onların affedileceklerine dair bir bilgi ulaşmadığından *delîlu'l-ḥiṭâb*ın geçerliliğin kalktığını söylemiştir.⁸⁴⁴ Burada şer'î hükme ulaşmada geçerli bir yol olup

---

⁸⁴⁰ Muḳâtil, *Tefsîru Muḳâtil*, c.2, s.182.

⁸⁴¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, c.14, ss.359-360.

⁸⁴² Vâhidî, *el-Vaşıṭ*, c.2, s.512.

⁸⁴³ “Onların bağışlanması için Allah'a ister dua et ister etme; onların affedilmesi için yetmiş kere de dua etsen Allah onları bağışlamayacaktır.”

⁸⁴⁴ İbn 'A'ıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecîz*, c.4, s.373.

olmadığı tartışılan *delīlu'l-ḥiṭāb* kavramına kısaca değinmek faydalı olacaktır. Lafzın, kullanıldığı manaya doğrudan mı dolaylı mı delalet ettiğini ayırt etmek üzere fıkıhçılar bazı kavramlar geliştirmişlerdir. *Delīlu'l-ḥiṭāb*, bir diğer adıyla *mefhūmu'l-muḥālefe* de mefhūmun delaletlerinden bir tanesi olarak kabul edilmektedir. *Delīlu'l-ḥiṭāb*; lafzın, söylenenin hükmünün aksinin, söylenmeyen için geçerli olduğuna delalet etmesidir.⁸⁴⁵ Bu delil işlerlik kazandığında ayetten Hz. Peygamber'in yetmişten fazla kez bağışlanma dilerse onların affedilebileceği manası çıkmaktadır.

Hanbelî, Şâfiî ve Mâlikî usulcülerin büyük çoğunluğu bu delili huccet olarak kabul etmekle birlikte, bu delille neshin câiz olduğunu söyleyen çok az usulcü bulunmaktadır.⁸⁴⁶ Oysa İbn 'Aṭıyye, "eğer bilsem ki" ifadesi olmasaydı, bu ayetin, hitap delili gereği Munāfikūn suresindeki "Onlara mağfiret dilesen de, dilemesen de birdir. Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, yoldan çıkmış topluluğu doğru yola iletmez"⁸⁴⁷ ayetini neshedeceğini iddia etmektedir.⁸⁴⁸ Bu bilgi, onun Mâlikî bir müfessir olarak hem neshi hem de mefhūmu'l-muḥālifi işlevsel gördüğüne işaret etmektedir.

Muḳātil'de de İbn 'Aṭıyye'nin Hz. Ömer'den naklettiği rivayetin aynısı mevcuttur. Muḳātil, Munāfikūn suresi 6. ayetin bu ayeti neshettiğini ifade etmiştir.⁸⁴⁹ Ṭaberî ise hitabın emir konumunda geldiğini, Hz. Peygamber bağışlanma dilese de dilemese de münafıkların affedilmeyeceklerini haber verme anlamında olduğunu ifade etmiştir.⁸⁵⁰ Bu yönüyle İbn 'Aṭıyye'nin görüşü Ṭaberî'den farklılık arz etmektedir. Vāhidî de

---

⁸⁴⁵ Davut İltaş, *Fıkıh Usulünde Mütakellimin Yönteminin Delâlet Anlayışı* (İstanbul: İSAM yayınları, 2011), s.366.

⁸⁴⁶ İltaş, *Fıkıh Usulünde Mütakellimin Yönteminin Delâlet Anlayışı*, ss.373-397.

⁸⁴⁷ 63/Munāfikūn:6.

⁸⁴⁸ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecîz*, c.4, s.373; c.8, s.313.

⁸⁴⁹ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.187.

⁸⁵⁰ Ṭaberî, *Cāmi ū'l-Beyān*, c.14, s.394.

Muḳātil gibi, bu ayet inince Hz. Peygamber'in "Allah beni onlar için bağışlama dilemem konusunda serbest bıraktı. Yetmişden fazla istiğfar edeceğim. Umulur ki Allah onları bağışlar" demesi üzerine Munāfikun suresi 6. ayetin nazil olduğunu belirtmiştir.⁸⁵¹

Tevbe Suresi 85. ayette "وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ"⁸⁵² buyrulmaktadır. İbn 'Aṭıyye, burada hitabın Hz. Peygamber'e olduğunu; ancak hitaptan maksadın ümmete olduğunu belirtmiştir. İbn 'Aṭıyye, dünyanın geçici süslerinin Hz. Peygamber'i aldatamayacağını bu görüşüne gerekçe olarak sunmuştur. Ayetin bir başka muhtemel manasının ise "Seni imrendirmesin ey insan!" olduğunu ve insan cinsinin kastedildiğini öne sürmüştür. İbn 'Aṭıyye, daha önce 55. ayette geçen lafızların burada tekrar edilmişinden maksadın bu mana ve açıklamayı güçlendirmek olduğunu belirtmiştir. Ayet, o dönemde münafıkların refah içinde yaşamalarına insanlar özendiği için nazil olmuştur.⁸⁵³ Muḳātil ve Ṭaberī, münafıkların mal ve evlatlarına özenmemesi hakkında hitabın Hz. Peygamber'e olduğunu ifade etmişlerdir.⁸⁵⁴ Vāhidī ve Zemaḥşerī'de kayda değer bir yoruma rastlanmamıştır.⁸⁵⁵

2. Hitapların Muhtevasına Dair Bir Değerlendirme

Medine dönemindeki hitapların muhtevasında Müslümanların hicret sonrası Medine'de karşılaştıkları Münafıklar⁸⁵⁶, Yahudiler⁸⁵⁷ gibi yeni topluluklarla

---

⁸⁵¹ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.515.

⁸⁵² "Onların malları ve evlatları seni imrendirmesin."

⁸⁵³ İbn 'Aṭıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecēz*, c.4, s.379.

⁸⁵⁴ Muḳātil, *Tefsīru Muḳātil*, c.2, s.188; Ṭaberī, *Cāmi'ü'l-Beyān*, c.14, s.410.

⁸⁵⁵ Vāhidī, *el-Vaṣīṭ*, c.2, s.516; Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.2, ss.298-299.

⁸⁵⁶ İbn Hişām, *es-Sīratu'n-nebeviyye*, c.4, s.11.

⁸⁵⁷ İbn Hişām, *es-Sīratu'n-nebeviyye*, c.3, s.313.

münasebetleri, Bedir savaşı olayları,⁸⁵⁸ Tebuk gazvesi⁸⁵⁹ vb. birçok olayın izleri görülmektedir.

Medenî ayetlerden Hz. Peygamber'e yönelik olan hitaplarda münafıklara karşı Hz. Peygamber'in uyarıldığı ve teselli edildiği, onların refah içerisindeki durumlarına özenmemesinin emredildiği, Benî Kaynukā, Benî Kurayzā ve Benî Nađīr'in başına gelenlerin, nikâhla ve eşlerinin arasındaki anlaşmazlıklarla ilgili Hz. Peygamber'e özel hükümlerin yer aldığı görülmektedir.

3. Hitapların Muhatabına Dair Bir İnceleme

Kur'an-ı Kerim kendisine has bir fikir örgüsüne sahiptir. Ve muhataplarına iletmek istediklerini kendi kavram ve kalıplarıyla sunmaktadır.⁸⁶⁰ Nüzul dönemlerinin belirlenmesinde konu ve muhtevasının yanında surelerin dil ve üslup özelliklerinin de etkili olduğu bilinmektedir. Bu durum “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا” ve “يَا أَيُّهَا النَّاسُ” hitaplarının surelerin Mekkî-Medenî kimlikleriyle ilişkili olup olmadığıyla ilgili çalışmalardan da anlaşılmaktadır.⁸⁶¹ Kur'an'da yer alan nebî-rasûl kavramlarının ayrımı için de bu tür çalışmalar yürütülmüştür.

Hartmut Bobzin, *Nebî* kelimesinin Theodore Nöldeke'nin (ö.1930) kronolojisine göre Medenî surelerde baskın olduğunu, Hz. Peygamber için kullanımına da Medine döneminden önce rastlanmadığını ifade etmiştir. Bu durumda Hz. Peygamber'in sosyo-politik rolünün değişiminin etkili olduğunu söyleyen Bobzin, Hz. Peygamber'in Mekke'de öncelikli olarak peygamberken, Medine'de devlet adamı rolünün baskın

---

⁸⁵⁸ İbn Hişâm, *es-Sîratu'n-nebeviyye*, c.3, s.218.

⁸⁵⁹ İbn Hişâm, *es-Sîratu'n-nebeviyye*, c.5, s.213.

⁸⁶⁰ Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine* (İstanbul: Şûle Yayınları, 2009), s.73.

⁸⁶¹ Gözeler, “Surelerin Mekkîliği ve Medenîliği: 22/el-Ğacc Suresi Örneği”, ss.88-89.

olduğunu vurgulamıştır. *Nebī* ve *Rasūl* kelimelerinin Kur'an'daki kullanımlarıyla ilgili araştırma sonucunu Hartmut Bobzin şu tablo ile özetlemiştir.⁸⁶²

<i>Nebī</i>		<i>Rasūl</i>	
نَبِيٍّ	54	رَسُولٌ	236
نَبِيَّنَا	16	رَسُولًا	96
أَنْبِيَاءُ	5		
TOPLAM	75	TOPLAM	332

Çalışmamızda “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ” nidasının da Medenī surelerde daha sık tekrarlandığı görülmektedir. Nitekim ‘Abdurrahmān el-Ḥulelī tarafından yapılan araştırmaya göre, Mekkī ayetlerde Hz. Peygamber’in nübüvvetle nitelendiği ayet sayısı 2 iken, Medenī ayetlerde bu sayı 31’e çıkmaktadır.⁸⁶³

	Mekkī	Medenī
نَبِيٍّ	2	31

Zemaḥşerī, Hz. Peygamber’e diğer peygamberlere hitap ettiği gibi ismiyle değil de “*Ey nebī!*” yahut “*Ey rasūl!*” şeklinde hitap edilmesinin onu yüceltmeye yönelik olduğunu söylemiştir. Ancak nida değil, haber formunda gelen ayetlerde “Muḥammed”⁸⁶⁴ isminin, onun Allah’ın peygamberi olduğunu insanlara haber vermek amacıyla zikredildiğini belirtmiştir.⁸⁶⁵

⁸⁶² Hartmut Bobzin, “The “Seal of the Prophets”: Towards an Understanding of Muhammad’s Prophethood”, *The Qur’ān in Context historical and literary investigations into the Qur’anic milieu*, ed. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai, Michael Marx (Leiden: E.J. Brill, 2010), s.568.

⁸⁶³ Ḥulelī, *en-Nubuvve ve ’r-Risāle*, s.75.

⁸⁶⁴ Bkz. 48/Feth:29.

⁸⁶⁵ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.3, s.519.

Ayrıca bu dönemde Hz. Peygamber'in muhataplarının çeşitlenmesi ona olan hitapların yorumuna da etki etmiştir. Yahudi ve Hıristiyanların dinine, Ehl-i Kitabın kiblesine uymama, şüphe edenlerden olmama şeklindeki uyarı hitapları İbn 'Aţıyye tarafından ismet sıfatına mugayir olduğu gerekçesiyle ümmete hitap olarak yorumlanmıştır. Ancak Ehl-i Kitaba uymama emirlerinden bazılarının Hz. Peygamber'in onlara galip geleceği vaadi içerdiğini ifade etmiştir. Bu durumda ayeti Hz. Peygamber'e hitap şeklinde yorumlamakta bir sakınca görmemiştir.⁸⁶⁶

SONUÇ

Araştırmamız sonucunda ulaştığımız nicel verileri ekteki tablolarda sunduk. Bu veriler ışığında İbn 'Aţıyye tesirinde tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber'e

---

⁸⁶⁶ İbn 'Aţıyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.3, ss.186-187.

yönelik olarak yorumlanan 980 adet hitap vardır. İbn ‘Aţıyye’ye göre Hz. Peygamber’e hitap eden lafızlarla gelse de, bu hitapların 44 tanesi onun dışındakilere hitap etmektedir. Bu kişileri ayrıntılı olarak zikreden İbn ‘Aţıyye, hitaplardan 19 tanesinin kâfirlere, 13 tanesinin ümmete ve 12 tanesinin bütün insanlara yönelik olduğunu ifade etmiştir. Sadece kâfirlere yönelik olarak yorumlanan ayetler genellikle İbn ‘Aţıyye’nin tehdit ve azarlama şeklinde yorumladığı ayetlerdir. Bu ayetler kimi zaman Hz. Peygamber’e kâfirlere soru sormasını emreden, kimi zaman onlara delil getirmesini emreden ayetlerdir. Bazen de “De ki” hitabıyla başlayan ayetleri İbn ‘Aţıyye doğrudan kâfirlere hitap şeklinde yorumlamıştır. Ümmete ve insanlara yönelik yorumladığı ayetleri İbn ‘Aţıyye, ya Hz. Peygamber’in ismet sıfatına ters düştüğü yahut aslında ona hitap etmediği, bahsi geçen durumun ne kadar önemli olduğunu vurgulamak için onlara teşmil edildiği gerekçesiyle yorumlamıştır.

İbn ‘Aţıyye’ye göre Hz. Peygamber’e hitap ettiği halde onunla birlikte kâfirlere de mesaj içeren 31 ayet vardır. Bu ayetler çoğunlukla İbn ‘Aţıyye’nin Hz. Peygamber’e teselli ve vaat ifade ederken kâfirlere tehdit içerdiğini söylediği ayetlerdir. İbn ‘Aţıyye’nin Hz. Peygamber’e ve ümmetine hitap ettiği şeklinde yorumladığı ayetler 45 tanedir. Hz. Peygamber’e ve bütün insanlara yönelik algıladığı hitap sayısı ise 11’dir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn ‘Aţıyye’nin hitabı bütün insanlara teşmil ettiği ayetler, birtakım itikâdî ve ahlakî emirlerle, “أَلَمْ تَرَ” hitabıyla başlayan kevnî ayetlerdir.

Kur’an-ı Kerim muhataplarına Mekke ve Medine dönemlerinde kendine has bir üslupla hitap etmektedir. Kur’an’ın ilk muhatabı olan Hz. Peygamber’e hitap lafızlarıyla yer alan ayetlerin muhatapları, İbn ‘Aţıyye tefsiri üzerinden yürüttüğümüz çalışmaya göre şu başlıklar altında sıralanmaktadır:

1. Hz. Peygamber'e Yönelik Hitaplar
2. Hz. Peygamber'e ve Onun Şahsında Ümmete Yönelik Hitaplar
3. Hz. Peygamber'e Hitap Eden Ancak Başkalarının Kastedildiği Hitaplar
4. Hz. Peygamber'e ve Kâfirlere Hitaplar
5. Hz. Peygamber'le Birlikte Bütün İnsanları İçine Alan Hitaplar

İbn 'Aţıyye, lafzen Hz. Peygamber'e yönelik olan bazı ayetlerde kâfirlere de hitaptan bir pay olduğunu ifade etmiştir. Bazı ayetlerin Hz. Peygamber'e bir emir olmayıp o nidayı duyması, âna şahitlik etmesi açısından ayette ona hitap edildiğini, ancak ayetin manen kâfirlere tehdit olduğunu ifade etmiştir. Yer yer diğer müfessirlerden de bu durumu dile getirenler olmuştur. Bundan dolayı Hz. Peygamber'e yönelik hitaplarla ilgili başlıklarda kâfirlerin de muhatap kabul edildiğini kaydettik.

Ayrıca bazen İbn 'Aţıyye'nin Hz. Peygamber'e yönelik hitapların muhatap kitlesini genişleterek bütün insanlara teşmil ettiği görülmektedir. Muķātil, Ţaberī ve Vāhidī hitabın yalnızca Hz. Peygamber'e dönük yönünden bahsederken, İbn 'Aţıyye'nin hitabı bütün insanlara yönelik algıladığı ayetler vardır. Ayetlere daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşan İbn Atıyye, çoğu yerde Ţaberī'nin ayetleri nüzul ortamında değerlendiren ve bazı hitap ayetlerini bu döneme indirgeyen tutumunu eleştirmiştir.

Hitapların muhtevasına bakacak olursak Medine döneminde Hz. Peygamber'in muhataplarının çeşitlenmesi ona olan hitapların yorumuna da etki etmiştir. Yahudi ve Hıristiyanların dinine, Ehl-i Kitabın kiblesine uymama, şüphe edenlerden olmama şeklindeki uyarı hitapları İbn 'Aţıyye tarafından ismet sıfatına mugayir olduğu gerekçesiyle ümmete hitap olarak yorumlanmıştır. Ancak Ehl-i Kitaba uymama emirlerinden bazılarının Hz. Peygamber'in onlara galip geleceği vaadi içerdiğini ifade

etmiştir. Bu durumda ayeti Hz. Peygamber'e hitap şeklinde yorumlamakta bir sakınca görmemiştir.

Ayrıca her ne kadar İbn 'Aṭıyye'de bu ayrıma dair bir bilgiye rastlamasak da Mekkī surelerde doğrudan Hz. Peygamber'e hitap eden “يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ”, “يَا أَيُّهَا الْمُدَّتَّرُ” gibi ayetlerde daha çok zamir veya sıfat kullanılarak hitap edildiği sonucuna ulaştık. Medenī surelerde ise “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ” nidasının daha sık tekrarlandığını gördük. Nitekim 'Abdurrahmān el-Hulelī tarafından yapılan araştırmaya göre, Mekkī ayetlerde Hz. Peygamber'in nübüvvetle nitelendiği ayet sayısı 2 iken, Medenī ayetlerde bu sayı 31'e çıkmaktadır.

Ayetlerin muhtevasına baktığımızda gerek İbn 'Aṭıyye'nin gerek diğer müfessirlerin yorumlarında Mekkī ve Medenī hitaplar arasında konu bakımından bariz bir farklılık olduğunu gördük. Mekkī ayetlerde Hz. Peygamber'e hitaplara İbn 'Aṭıyye'nin yaptığı yorumlar, Hz. Peygamber'e teselli, kâfirlere tehdit, kâfirlerin iddialarına karşı delil getirmesi talebi, Allah'ın emirlerine, namaza ve sabra yönelmesinin talep edilmesi, Hz. Peygamber'e övgü ve moral desteği, şüphe etmemeye devam etme emri, kâfirlerin isteklerine boyun eğmeme, onların sözlerine kulak asmama emri gibi konular etrafında yoğunlaşmaktadır.

Ayrıca İbn 'Aṭıyye'nin, Mekkī ayetlerdeki Hz. Peygamber'e yönelik hitapları diğer peygamberlere hitaplarla karşılaştırarak tefsir ettiği görülmektedir. Peygamberler ve ümmetleri arasındaki iletişimden bahseden birçok ayetteki hitabı, İbn 'Aṭıyye Hz. Peygamber'e teselli olarak yorumlamıştır. Hz. Peygamber'e moral desteği olarak önceki peygamberlerin hayatlarından çokça örnek verilmesi, peygamber kıssalarının Mekkī surelerin genel özelliği olduğu düşüncesiyle de örtüşmektedir.

Hız. Peygamber'in dini tebliğ ettiği ilk safhalarda maruz kaldığı eziyetlere karşı, Mekkī ayetlerin Hz. Peygamber ve ashabını bu ortama hazırlar mahiyette olduğu görülmektedir. İbn 'Aṭıyye'nin İsrā' suresinin 110. ayetini, müşriklerin eziyetinin

üzerlerinden kalkması için Hz. Peygamber'e namazda ashabının duyacağı kadar, orta seviyede sesli okumasının emredildiği şeklindeki yorumu bunun bir örneğidir.

Mekkī dönemdeki hitaplar arasında Hz. Peygamber'in kavminin dinine çağırılması üzerine indiği rivayet edilen ayetler çoğunluktadır. Özellikle En'ām suresinde Hz. Peygamber'e hitapların çoğunun müşriklerin onu atalarının dinlerine davetleri üzerine nazil olduğu tespit edilmiştir. Öyle ki, neredeyse bu konudaki bütün ayetlere müfessirler tarafından benzer nüzul sebebi not düşülmüştür.

Bir başka tespit edilen nokta İbn 'Aṭıyye'nin genellikle, “كَرَّهُمْ”, “فَاصْفَحْ”, “تَوَلَّ عَنْهُمْ” gibi kâfirleri kendi hallerine bırakma, onlardan yüz çevirme emrinin geçtiği birçok ayetin seyf ayetiyle neshedildiğini söylemesidir. Ancak İbn 'Aṭıyye eğer bir uzlaşma ve onları kendi hallerine bırakmaktan ziyade tehdit etme anlamı vererek ayetteki ifadeyi tevil ederse, ayetin neshe konu olmayabileceğini belirtmiştir.

Medine dönemindeki hitapların muhtevasında Müslümanların hicret sonrası Medine'de karşılaştıkları Münafıklar, Yahudiler gibi yeni topluluklarla münasebetleri, Bedir savaşı olayları, Tebuk gazvesi vb. birçok olayın izleri görülmektedir.

Medenī ayetlerden Hz. Peygamber' yönelik olan hitaplarda münafıklara karşı Hz. Peygamber'in uyarıldığı ve teselli edildiği, onların refah içerisindeki durumlarına özenmemesinin emredildiği, Benī Ḳaynuḳā, Benī Ḳurayzā ve Benī Naḍīr'in başına gelenlerin, nikâhla ve eşlerinin arasındaki anlaşmazlıklarla ilgili Hz. Peygamber'e özel hükümlerin yer aldığı görülmektedir.

Sonuç olarak İbn 'Aṭıyye'nin Mekke ve Medine döneminde Hz. Peygamber'e yönelik hitapların birçoğunu Hz. Peygamber'e teselli olarak yorumladığını tespit ettik. Ancak, İbn 'Aṭıyye bu hitapları Mekke döneminde müşriklere karşı teselli, Medine döneminde Yahudilerin ve Münafıkların yaptıklarına karşı sabır ve teselli şeklinde değerlendirmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in risalet görevini yürütürken yaşadığı zorluklar farklı olsa da her dönemde ona moral desteği sağlayan ayetler nazil olmuştur.

EK 1

İçerisinde Hz. Peygamber'e hitap lafızları barındıran bütün ayetlerin muhatabına dair İbn 'Aţıyye tefsirindeki yorumlar aşağıda yer alan tabloda sunulmaktadır. Ayetler Mushaf sırasındaki tertiplerine göre düzenlenmiştir. Hitabın lafzî yönü (Hz. Peygamber)

ve İbn ‘A‘ıyye’nin yorumlarıyla ortaya çıkan yeni manalar arasındaki ayrıma işaret etmek amacıyla İbn ‘A‘ıyye’nin yorumlarına hitap-maksat şeklinde iki ayrı sütunda yer verdik.

AYET	İBN-İ ‘A‘İYYE’YE GÖRE HİTAP	
	Hitap	Maksat
2/Bakara:25	Hz. Peygamber	
2/Bakara:80	Hz. Peygamber	
2/Bakara:93	Hz. Peygamber	
2/Bakara:94	Hz. Peygamber	
2/Bakara:96	Hz. Peygamber	
2/Bakara:97	Hz. Peygamber	
2/Bakara:99	Hz. Peygamber	
2/Bakara:106	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
2/Bakara:107	Hz. Peygamber	Ümmet
2/Bakara:111	Hz. Peygamber	
2/Bakara:119	Hz. Peygamber	
2/Bakara:120	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
2/Bakara:139	Hz. Peygamber	
2/Bakara:140	Hz. Peygamber	
2/Bakara:142	Hz. Peygamber	
2/Bakara:143	Hz. Peygamber	
2/Bakara:144	Hz. Peygamber	
2/Bakara:145	Hz. Peygamber	Ümmet
2/Bakara:147	Hz. Peygamber	Ümmet
2/Bakara:149	Hz. Peygamber	
2/Bakara:150	Hz. Peygamber	
2/Bakara:186	Hz. Peygamber	
2/Bakara:189	Hz. Peygamber	
2/Bakara:204	Hz. Peygamber	
2/Bakara:211	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
2/Bakara:215	Hz. Peygamber	
2/Bakara:217	Hz. Peygamber	
2/Bakara:219	Hz. Peygamber	
2/Bakara:220	Hz. Peygamber	
2/Bakara:222	Hz. Peygamber	
2/Bakara:243	Hz. Peygamber	
2/Bakara:246	Hz. Peygamber	
2/Bakara:252	Hz. Peygamber	
2/Bakara:258	Hz. Peygamber	
2/Bakara:272	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
2/Bakara:276	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:3	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:7	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:12	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:15	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:20	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:21	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:23	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:26	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:29	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:31	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:32	Hz. Peygamber	Kâfirler
3/‘Al-i ‘İmrân:44	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:58	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:60	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:61	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:64	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:73	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:75	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:84	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
3/‘Al-i ‘İmrân:93	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:95	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:108	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:119	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
3/‘Al-i ‘İmrân:121	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:128	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:154	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:159	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
3/‘Al-i ‘İmrân:160	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
3/‘Al-i ‘İmrân:165	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:169	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+İnsanlar
3/‘Al-i ‘İmrân:176	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:183	Hz. Peygamber	
3/‘Al-i ‘İmrân:184	Hz. Peygamber	

AYET	İBN-İ 'AŞIYYE'YE GÖRE HİTAP	
	Hitap	Maksat
3/Âl-i 'İmrân:186	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
3/Âl-i 'İmrân:188	Hz. Peygamber	
3/Âl-i 'İmrân:196	Hz. Peygamber	Ümmet
4/Nisâ:32	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:41	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:45	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:49	Hz. Peygamber	Kâfirler
4/Nisâ:50	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:51	Hz. Peygamber	Kâfirler
4/Nisâ:57	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
4/Nisâ:60	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:62	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:63	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:64	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:65	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:71	Hz. Peygamber	Ümmet
4/Nisâ:74	Hz. Peygamber	Ümmet
4/Nisâ:77	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:78	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:79?	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+İnsanlar+Kâfirler
4/Nisâ:80?	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:81?	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:84	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
4/Nisâ:102	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+İnsanlar
4/Nisâ:105	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:106	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:107	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
4/Nisâ:113	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:127	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:162	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:163	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:164	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:166	Hz. Peygamber	
4/Nisâ:176	Hz. Peygamber	
5/Mâide:4	Hz. Peygamber	
5/Mâide:11	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
5/Mâide:18	Hz. Peygamber	
5/Mâide:27	Hz. Peygamber	
5/Mâide:40	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
5/Mâide:41	Hz. Peygamber	
5/Mâide:42	Hz. Peygamber	
5/Mâide:43	Hz. Peygamber	
5/Mâide:48	Hz. Peygamber	
5/Mâide:49	Hz. Peygamber	
5/Mâide:52	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
5/Mâide:60	Hz. Peygamber	
5/Mâide:62	Hz. Peygamber	
5/Mâide:64	Hz. Peygamber	
5/Mâide:67	Hz. Peygamber	
5/Mâide:68	Hz. Peygamber	
5/Mâide:75	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
5/Mâide:76	Hz. Peygamber	
5/Mâide:77	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
5/Mâide:80	Hz. Peygamber	
5/Mâide:82	Hz. Peygamber	
5/Mâide:120	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
6/En'âm:7	Hz. Peygamber	
6/En'âm:10	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
6/En'âm:11	Hz. Peygamber	
6/En'âm:12	Hz. Peygamber	
6/En'âm:14	Hz. Peygamber	
6/En'âm:15	Hz. Peygamber	
6/En'âm:17	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+İnsanlar
6/En'âm:19	Hz. Peygamber	
6/En'âm:25	Hz. Peygamber	
6/En'âm:27	Hz. Peygamber	
6/En'âm:30	Hz. Peygamber	
6/En'âm:33	Hz. Peygamber	
6/En'âm:34	Hz. Peygamber	
6/En'âm:35	Hz. Peygamber	
6/En'âm:37	Hz. Peygamber	
6/En'âm:40	Hz. Peygamber	
6/En'âm:42	Hz. Peygamber	
6/En'âm:46	Hz. Peygamber	
6/En'âm:47	Hz. Peygamber	
6/En'âm:50	Hz. Peygamber	
6/En'âm:51	Hz. Peygamber	
6/En'âm:52	Hz. Peygamber	
6/En'âm:54	Hz. Peygamber	
6/En'âm:56	Hz. Peygamber	
6/En'âm:57	Hz. Peygamber	

AYET	İBN-İ 'AŞİYYE'YE GÖRE HİTAP	
	Hitap	Maksat
6/En'âm:58	Hz. Peygamber	
6/En'âm:63	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
6/En'âm:64	Hz. Peygamber	
6/En'âm:65	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
6/En'âm:66	Hz. Peygamber	
6/En'âm:68	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
6/En'âm:70	Hz. Peygamber	
6/En'âm:71	Hz. Peygamber	
6/En'âm:90	Hz. Peygamber	
6/En'âm:91	Hz. Peygamber	
6/En'âm:93	Hz. Peygamber	
6/En'âm:104	Hz. Peygamber	
6/En'âm:106	Hz. Peygamber	
6/En'âm:107	Hz. Peygamber	
6/En'âm:109	Hz. Peygamber	
6/En'âm:112	Hz. Peygamber	
6/En'âm:114	Hz. Peygamber	Kâfirler
6/En'âm:115	Hz. Peygamber	
6/En'âm:116	Hz. Peygamber	
6/En'âm:117	Hz. Peygamber	
6/En'âm:119	Hz. Peygamber	Ümmet
6/En'âm:126	Hz. Peygamber	
6/En'âm:128	Hz. Peygamber	
6/En'âm:131	Hz. Peygamber	
6/En'âm:132	Hz. Peygamber	
6/En'âm:133	Hz. Peygamber	
6/En'âm:135	Hz. Peygamber	
6/En'âm:137	Hz. Peygamber	Kâfirler
6/En'âm:143	Hz. Peygamber	Kâfirler
6/En'âm:144	Hz. Peygamber	Kâfirler
6/En'âm:145	Hz. Peygamber	
6/En'âm:147	Hz. Peygamber	
6/En'âm:148	Hz. Peygamber	
6/En'âm:149	Hz. Peygamber	
6/En'âm:150	Hz. Peygamber	
6/En'âm:151	Hz. Peygamber	
6/En'âm:158	Hz. Peygamber	Kâfirler
6/En'âm:159	Hz. Peygamber	
6/En'âm:161	Hz. Peygamber	
6/En'âm:162	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
6/En'âm:163	Hz. Peygamber	
6/En'âm:164	Hz. Peygamber	
6/En'âm:165	Hz. Peygamber	
7/A'raf:2	Hz. Peygamber	
7/A'raf:28	Hz. Peygamber	Kâfirler
7/A'raf:29	Hz. Peygamber	
7/A'raf:32	Hz. Peygamber	
7/A'raf:33	Hz. Peygamber	
7/A'raf:158	Hz. Peygamber	
7/A'raf:163	Hz. Peygamber	
7/A'raf:175	Hz. Peygamber	
7/A'raf:176	Hz. Peygamber	
7/A'raf:187	Hz. Peygamber	
7/A'raf:188	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
7/A'raf:193	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
7/A'raf:198	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
7/A'raf:199	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
7/A'raf:200	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
7/A'raf:203	Hz. Peygamber	
7/A'raf:205	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
7/A'raf:206	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:1	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:5	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:6	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:12	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:17	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:30	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
8/Enfâl:33	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:38	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:43	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:50	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:56	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:57	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:58	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:61	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:63	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:64	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
8/Enfâl:65	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:70	Hz. Peygamber	
8/Enfâl:71	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:6	Hz. Peygamber	

AYET	İBN-İ 'AŞIYYE'YE GÖRE HİTAP	
	Hitap	Maksat
9/Tevbe:24	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:34	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:43	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:44	Hz. Peygamber	Ümmet
9/Tevbe:45	Hz. Peygamber	Ümmet
9/Tevbe:48	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:50	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:51	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:52	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:53	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:55	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
9/Tevbe:58	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:64	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
9/Tevbe:65	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:73	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:80	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:83	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:84	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:85	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+İnsanlar
9/Tevbe:86	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:92	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:93	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:94	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:103	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:105	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
9/Tevbe:108	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:112	Hz. Peygamber	
9/Tevbe:129	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:15	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:16	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:18	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:20	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:31	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:33	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:34	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:35	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:38	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:39	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:40	Hz. Peygamber	Kâfirler
10/Yûnus:41	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:42	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:43	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:46	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:49	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:50	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:53	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:58	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:59	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:61	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:65	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:69	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:71	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:93	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:94	Hz. Peygamber	İnsanlar
10/Yûnus:95	Hz. Peygamber	İnsanlar
10/Yûnus:96	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:99	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:101	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:102	Hz. Peygamber	İnsanlar
10/Yûnus:104	Hz. Peygamber	İnsanlar
10/Yûnus:105	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:106	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:107	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+İnsanlar
10/Yûnus:108	Hz. Peygamber	
10/Yûnus:109	Hz. Peygamber	
11/Hüd:7	Hz. Peygamber	
11/Hüd:12	Hz. Peygamber	
11/Hüd:13	Hz. Peygamber	
11/Hüd:17	Hz. Peygamber	
11/Hüd:49	Hz. Peygamber	
11/Hüd:100	Hz. Peygamber	
11/Hüd:102	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
11/Hüd:107	Hz. Peygamber	
11/Hüd:108	Hz. Peygamber	
11/Hüd:109	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
11/Hüd:110	Hz. Peygamber	
11/Hüd:111	Hz. Peygamber	
11/Hüd:112	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
11/Hüd:113	Hz. Peygamber	
11/Hüd:114	Hz. Peygamber	
11/Hüd:115	Hz. Peygamber	
11/Hüd:117	Hz. Peygamber	

AYET	İBN-İ 'AŞIYYE'YE GÖRE HİTAP	
	Hitap	Maksat
11/Hüd:118	Hz. Peygamber	
11/Hüd:119	Hz. Peygamber	
11/Hüd:120	Hz. Peygamber	
11/Hüd:121	Hz. Peygamber	Kâfirler
11/Hüd:123	Hz. Peygamber	
12/Yûsuf:3	Hz. Peygamber	
12/Yûsuf:102	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kureyş
12/Yûsuf:104	Hz. Peygamber	İnsanlar
12/Yûsuf:108	Hz. Peygamber	
12/Yûsuf:109	Hz. Peygamber	
13/lbrâhîm:1	Hz. Peygamber	
13/lbrâhîm:5	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
13/lbrâhîm:6	Hz. Peygamber	
13/lbrâhîm:7	Hz. Peygamber	
13/lbrâhîm:16	Hz. Peygamber	
13/lbrâhîm:19	Hz. Peygamber	
13/lbrâhîm:27	Hz. Peygamber	
13/lbrâhîm:30	Hz. Peygamber	
13/lbrâhîm:32	Hz. Peygamber	
13/lbrâhîm:33	Hz. Peygamber	
13/lbrâhîm:36	Hz. Peygamber	
13/lbrâhîm:37	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
13/lbrâhîm:38	Hz. Peygamber	
13/lbrâhîm:40	Hz. Peygamber	
13/Ra'd:1	Hz. Peygamber	
13/Ra'd:5	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
13/Ra'd:6	Hz. Peygamber	
13/Ra'd:7	Hz. Peygamber	
13/Ra'd:16	Hz. Peygamber	
13/Ra'd:19	Hz. Peygamber	
13/Ra'd:27	Hz. Peygamber	
13/Ra'd:30	Hz. Peygamber	
13/Ra'd:32	Hz. Peygamber	
13/Ra'd:33	Hz. Peygamber	
13/Ra'd:36	Hz. Peygamber	
13/Ra'd:37	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
13/Ra'd:38	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
13/Ra'd:40	Hz. Peygamber	
13/Ra'd:43	Hz. Peygamber	
14/lbrâhîm:1	Hz. Peygamber	
14/lbrâhîm:24	Hz. Peygamber	
14/lbrâhîm:28	Hz. Peygamber	
14/lbrâhîm:31	Hz. Peygamber	
14/lbrâhîm:42	Hz. Peygamber	İnsanlar
14/lbrâhîm:44	Hz. Peygamber	
14/lbrâhîm:47	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
14/lbrâhîm:49	Hz. Peygamber	
15/Hicr:3	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
15/Hicr:10	Hz. Peygamber	
15/Hicr:25	Hz. Peygamber	
15/Hicr:28	Hz. Peygamber	
15/Hicr:85	Hz. Peygamber	
15/Hicr:86	Hz. Peygamber	
15/Hicr:87	Hz. Peygamber	
15/Hicr:88	Hz. Peygamber	
15/Hicr:89	Hz. Peygamber	
15/Hicr:92	Hz. Peygamber	Kâfirler
15/Hicr:94	Hz. Peygamber	
15/Hicr:95	Hz. Peygamber	
15/Hicr:97	Hz. Peygamber	
15/Hicr:98	Hz. Peygamber	
15/Hicr:99	Hz. Peygamber	
16/Nahl:14	Hz. Peygamber	
16/Nahl:33	Hz. Peygamber	Kâfirler
16/Nahl:43	Hz. Peygamber	
16/Nahl:44	Hz. Peygamber	
16/Nahl:63	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
16/Nahl:64	Hz. Peygamber	
16/Nahl:89	Hz. Peygamber	
16/Nahl:98	Hz. Peygamber	
16/Nahl:102	Hz. Peygamber	
16/Nahl:118	Hz. Peygamber	
16/Nahl:119	Hz. Peygamber	
16/Nahl:123	Hz. Peygamber	
16/Nahl:125	Hz. Peygamber	
16/Nahl:127	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:14	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:17	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:20	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:23	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:26	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet

AYET	İBN-İ 'AŞİYYE'YE GÖRE HİTAP	
	Hitap	Maksat
17/İsrâ:28	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:29	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:30	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:36	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:37	Hz. Peygamber	İnsanlar
17/İsrâ:39	Hz. Peygamber	İnsanlar
17/İsrâ:42	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:45	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:46	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:47	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:48	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:50	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:51	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:53	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:54	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:55	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:56	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:57	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:60	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:62	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:63	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:64	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:73	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:74	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:75	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:76	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:77	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:78	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
17/İsrâ:79	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:80	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:81	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:85	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+İnsanlar
17/İsrâ:86	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:87	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:88	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:93	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:95	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:96	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:97	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:99	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:100	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:105	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:107	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:110	Hz. Peygamber	
17/İsrâ:111	Hz. Peygamber	Kâfirler
18/Kehf:6	Hz. Peygamber	
18/Kehf:9	Hz. Peygamber	
18/Kehf:13	Hz. Peygamber	
18/Kehf:17	Hz. Peygamber	
18/Kehf:18	Hz. Peygamber	
18/Kehf:22	Hz. Peygamber	
18/Kehf:23	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
18/Kehf:24	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
18/Kehf:26	Hz. Peygamber	
18/Kehf:27	Hz. Peygamber	
18/Kehf:28	Hz. Peygamber	
18/Kehf:29	Hz. Peygamber	
18/Kehf:32	Hz. Peygamber	
18/Kehf:35	Hz. Peygamber	
18/Kehf:36	Hz. Peygamber	
18/Kehf:37	Hz. Peygamber	
18/Kehf:38	Hz. Peygamber	
18/Kehf:39	Hz. Peygamber	
18/Kehf:57	Hz. Peygamber	
18/Kehf:58	Hz. Peygamber	
18/Kehf:103	Hz. Peygamber	
18/Kehf:109	Hz. Peygamber	
18/Kehf:110	Hz. Peygamber	
19/Meryem:2	Hz. Peygamber	
19/Meryem:16	Hz. Peygamber	
19/Meryem:38	Hz. Peygamber	
19/Meryem:39	Hz. Peygamber	
19/Meryem:41	Hz. Peygamber	
19/Meryem:51	Hz. Peygamber	
19/Meryem:54	Hz. Peygamber	
19/Meryem:56	Hz. Peygamber	
19/Meryem:62	Hz. Peygamber	
19/Meryem:64	Hz. Peygamber	
19/Meryem:68	Hz. Peygamber	Kâfirler
19/Meryem:71	Hz. Peygamber	
19/Meryem:75	Hz. Peygamber	
19/Meryem:76	Hz. Peygamber	

AYET	İBN-İ 'AŞİYYE'YE GÖRE HİTAP	
	Hitap	Maksat
19/Meryem:77	Hz. Peygamber	
19/Meryem:83	Hz. Peygamber	
19/Meryem:84	Hz. Peygamber	
19/Meryem:97	Hz. Peygamber	
20/Tâhâ:2	Hz. Peygamber	
20/Tâhâ:7	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+İnsanlar
20/Tâhâ:9	Hz. Peygamber	
20/Tâhâ:99	Hz. Peygamber	
20/Tâhâ:105	Hz. Peygamber	
20/Tâhâ:107	Hz. Peygamber	
20/Tâhâ:108	Hz. Peygamber	
20/Tâhâ:114	Hz. Peygamber	
20/Tâhâ:129	Hz. Peygamber	
20/Tâhâ:130	Hz. Peygamber	
20/Tâhâ:131	Hz. Peygamber	
20/Tâhâ:132	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
20/Tâhâ:135	Hz. Peygamber	
21/Enbiyâ:7	Hz. Peygamber	
21/Enbiyâ:24	Hz. Peygamber	
21/Enbiyâ:25	Hz. Peygamber	
21/Enbiyâ:34	Hz. Peygamber	
21/Enbiyâ:41	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
21/Enbiyâ:42	Hz. Peygamber	
21/Enbiyâ:43	Hz. Peygamber	
21/Enbiyâ:45	Hz. Peygamber	
21/Enbiyâ:107	Hz. Peygamber	
21/Enbiyâ:108	Hz. Peygamber	
21/Enbiyâ:109	Hz. Peygamber	
22/Hacc:2	Hz. Peygamber	
22/Hacc:5	Hz. Peygamber	
22/Hacc:10	Hz. Peygamber	
22/Hacc:18	Hz. Peygamber	
22/Hacc:27	Hz. Peygamber	
22/Hacc:37	Hz. Peygamber	
22/Hacc:42	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
22/Hacc:47	Hz. Peygamber	
22/Hacc:49	Hz. Peygamber	
22/Hacc:52	Hz. Peygamber	
22/Hacc:63	Hz. Peygamber	
22/Hacc:65	Hz. Peygamber	
22/Hacc:67	Hz. Peygamber	
22/Hacc:68	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
22/Hacc:70	Hz. Peygamber	
22/Hacc:72	Hz. Peygamber	
23/Mu'minün:72	Hz. Peygamber	
23/Mu'minün:73	Hz. Peygamber	
23/Mu'minün:84	Hz. Peygamber	
23/Mu'minün:85	Hz. Peygamber	
23/Mu'minün:86	Hz. Peygamber	
23/Mu'minün:87	Hz. Peygamber	
23/Mu'minün:88	Hz. Peygamber	
23/Mu'minün:93	Hz. Peygamber	
23/Mu'minün:95	Hz. Peygamber	
23/Mu'minün:96	Hz. Peygamber	
23/Mu'minün:97	Hz. Peygamber	
23/Mu'minün:113	Hz. Peygamber	
23/Mu'minün:118	Hz. Peygamber	
24/Nür:30	Hz. Peygamber	
24/Nür:31	Hz. Peygamber	
24/Nür:41	Hz. Peygamber	
24/Nür:43	Hz. Peygamber	
24/Nür:53	Hz. Peygamber	
24/Nür:54	Hz. Peygamber	Kâfirler
24/Nür:62	Hz. Peygamber	
25/Furkân:6	Hz. Peygamber	
25/Furkân:9	Hz. Peygamber	
25/Furkân:10	Hz. Peygamber	
25/Furkân:15	Hz. Peygamber	
25/Furkân:20	Hz. Peygamber	
25/Furkân:32	Hz. Peygamber	
25/Furkân:33	Hz. Peygamber	
25/Furkân:41	Hz. Peygamber	
25/Furkân:43	Hz. Peygamber	
25/Furkân:44	Hz. Peygamber	
25/Furkân:45	Hz. Peygamber	
25/Furkân:52	Hz. Peygamber	
25/Furkân:56	Hz. Peygamber	
25/Furkân:57	Hz. Peygamber	
25/Furkân:58	Hz. Peygamber	
25/Furkân:59	Hz. Peygamber	

AYET	İBN-İ 'AŞİYYE'YE GÖRE HİTAP	
	Hitap	Maksat
26/Şu'arâ:3	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:9	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:10	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:68	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:69	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:104	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:140	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:159	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:175	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:191	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:194	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:205	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:213	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:214	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:215	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:216	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:217	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:218	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:219	Hz. Peygamber	
26/Şu'arâ:225	Hz. Peygamber	
27/Neml:6	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
27/Neml:51	Hz. Peygamber	
27/Neml:59	Hz. Peygamber	
27/Neml:64	Hz. Peygamber	
27/Neml:65	Hz. Peygamber	
27/Neml:69	Hz. Peygamber	
27/Neml:70	Hz. Peygamber	
27/Neml:72	Hz. Peygamber	
27/Neml:73	Hz. Peygamber	
27/Neml:74	Hz. Peygamber	
27/Neml:78	Hz. Peygamber	
27/Neml:79	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
27/Neml:80	Hz. Peygamber	
27/Neml:81	Hz. Peygamber	
27/Neml:88	Hz. Peygamber	
27/Neml:91	Hz. Peygamber	
27/Neml:93	Hz. Peygamber	
28/Kaşâş:46	Hz. Peygamber	
28/Kaşâş:49	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
28/Kaşâş:50	Hz. Peygamber	
28/Kaşâş:56	Hz. Peygamber	
28/Kaşâş:59	Hz. Peygamber	
28/Kaşâş:68	Hz. Peygamber	
28/Kaşâş:69	Hz. Peygamber	
28/Kaşâş:71	Hz. Peygamber	
28/Kaşâş:72	Hz. Peygamber	
28/Kaşâş:85	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
28/Kaşâş:86	Hz. Peygamber	
28/Kaşâş:87	Hz. Peygamber	
28/Kaşâş:88	Hz. Peygamber	
29/Ankebüt:20	Hz. Peygamber	
29/Ankebüt:45	Hz. Peygamber	Kâfirler
29/Ankebüt:47	Hz. Peygamber	
29/Ankebüt:48	Hz. Peygamber	
29/Ankebüt:50	Hz. Peygamber	
29/Ankebüt:51	Hz. Peygamber	
29/Ankebüt:52	Hz. Peygamber	

AYET	İBN-İ 'ATİYYE'YE GÖRE HİTAP	
	Hitap	Maksat
29/Ankebüt:53	Hz. Peygamber	
29/Ankebüt:54	Hz. Peygamber	
29/Ankebüt:61	Hz. Peygamber	
29/Ankebüt:63	Hz. Peygamber	
29/Ankebüt:67	Hz. Peygamber	
30/Rüm:30	Hz. Peygamber	
30/Rüm:42	Hz. Peygamber	
30/Rüm:43	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+İnsanlar
30/Rüm:47	Hz. Peygamber	
30/Rüm:48	Hz. Peygamber	
30/Rüm:50	Hz. Peygamber	
30/Rüm:52	Hz. Peygamber	
30/Rüm:53	Hz. Peygamber	
30/Rüm:60	Hz. Peygamber	
31/Loqmân:15	Hz. Peygamber	
31/Loqmân:20	Hz. Peygamber	
31/Loqmân:23	Hz. Peygamber	
31/Loqmân:25	Hz. Peygamber	
31/Loqmân:29	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+İnsanlar
31/Loqmân:31	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+İnsanlar
32/Secde:3	Hz. Peygamber	
32/Secde:11	Hz. Peygamber	
32/Secde:12	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
32/Secde:23	Hz. Peygamber	
32/Secde:25	Hz. Peygamber	İnsanlar
32/Secde:29	Hz. Peygamber	
32/Secde:30	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:1	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:2	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:3	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:7	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:16	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:17	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:19	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:28	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:37	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:45	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
33/Ahzâb:46	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:47	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:48	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:50	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:51	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:52	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:59	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:60	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:61	Hz. Peygamber	
33/Ahzâb:63	Hz. Peygamber	
34/Sebe':3	Hz. Peygamber	
34/Sebe':6	Hz. Peygamber	
34/Sebe':22	Hz. Peygamber	
34/Sebe':24	Hz. Peygamber	
34/Sebe':25	Hz. Peygamber	
34/Sebe':26	Hz. Peygamber	
34/Sebe':27	Hz. Peygamber	
34/Sebe':28	Hz. Peygamber	
34/Sebe':30	Hz. Peygamber	
34/Sebe':34	Hz. Peygamber	
34/Sebe':36	Hz. Peygamber	
34/Sebe':39	Hz. Peygamber	
34/Sebe':44	Hz. Peygamber	
34/Sebe':46	Hz. Peygamber	
34/Sebe':47	Hz. Peygamber	
34/Sebe':48	Hz. Peygamber	
34/Sebe':49	Hz. Peygamber	

AYET	İBN-İ 'AŞİYYE'YE GÖRE HİTAP	
	Hitap	Maksat
34/Sebe':50	Hz. Peygamber	
34/Sebe':51	Hz. Peygamber	
35/Fâtır:4	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
35/Fâtır:8	Hz. Peygamber	
35/Fâtır:12	Hz. Peygamber	
35/Fâtır:14	Hz. Peygamber	
35/Fâtır:22	Hz. Peygamber	
35/Fâtır:23	Hz. Peygamber	
35/Fâtır:24	Hz. Peygamber	
35/Fâtır:25	Hz. Peygamber	
35/Fâtır:27	Hz. Peygamber	
35/Fâtır:31	Hz. Peygamber	
35/Fâtır:40	Hz. Peygamber	
35/Fâtır:43	Hz. Peygamber	
36/Yâsin:3	Hz. Peygamber	
36/Yâsin:6	Hz. Peygamber	
36/Yâsin:10	Hz. Peygamber	
36/Yâsin:11	Hz. Peygamber	
36/Yâsin:13	Hz. Peygamber	
36/Yâsin:76	Hz. Peygamber	
36/Yâsin:79	Hz. Peygamber	
37/Şâffât:11	Hz. Peygamber	
37/Şâffât:12	Hz. Peygamber	
37/Şâffât:18	Hz. Peygamber	
37/Şâffât:73	Hz. Peygamber	
37/Şâffât:149	Hz. Peygamber	
37/Şâffât:174	Hz. Peygamber	
37/Şâffât:175	Hz. Peygamber	
37/Şâffât:178	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
37/Şâffât:179	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
37/Şâffât:180	Hz. Peygamber	
38/Sâd:9	Hz. Peygamber	
38/Sâd:21	Hz. Peygamber	
38/Sâd:29	Hz. Peygamber	
38/Sâd:41	Hz. Peygamber	
38/Sâd:45	Hz. Peygamber	
38/Sâd:48	Hz. Peygamber	
38/Sâd:65	Hz. Peygamber	
38/Sâd:67	Hz. Peygamber	
38/Sâd:71	Hz. Peygamber	
38/Sâd:86	Hz. Peygamber	
39/Zümer:2	Hz. Peygamber	
39/Zümer:8	Hz. Peygamber	
39/Zümer:9	Hz. Peygamber	
39/Zümer:10	Hz. Peygamber	
39/Zümer:11	Hz. Peygamber	
39/Zümer:12	Hz. Peygamber	
39/Zümer:13	Hz. Peygamber	Ümmet
39/Zümer:14	Hz. Peygamber	
39/Zümer:15	Hz. Peygamber	
39/Zümer:17	Hz. Peygamber	
39/Zümer:19	Hz. Peygamber	
39/Zümer:21	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+İnsanlar
39/Zümer:36	Hz. Peygamber	
39/Zümer:38	Hz. Peygamber	
39/Zümer:39	Hz. Peygamber	
39/Zümer:41	Hz. Peygamber	
39/Zümer:43	Hz. Peygamber	
39/Zümer:44	Hz. Peygamber	
39/Zümer:46	Hz. Peygamber	
39/Zümer:53	Hz. Peygamber	
39/Zümer:59	Hz. Peygamber	
39/Zümer:64	Hz. Peygamber	
39/Zümer:65	Hz. Peygamber	
39/Zümer:75	Hz. Peygamber	
40/Mu'min:4	Hz. Peygamber	
40/Mu'min:6	Hz. Peygamber	
40/Mu'min:18	Hz. Peygamber	
40/Mu'min:55	Hz. Peygamber	Ümmet
40/Mu'min:66	Hz. Peygamber	
40/Mu'min:69	Hz. Peygamber	
40/Mu'min:77	Hz. Peygamber	
40/Mu'min:78	Hz. Peygamber	
41/Fuṣṣilet:6	Hz. Peygamber	
41/Fuṣṣilet:9	Hz. Peygamber	
41/Fuṣṣilet:18	Hz. Peygamber	
41/Fuṣṣilet:34	Hz. Peygamber	
41/Fuṣṣilet:36	Hz. Peygamber	
41/Fuṣṣilet:38	Hz. Peygamber	
41/Fuṣṣilet:39	Hz. Peygamber	
41/Fuṣṣilet:43	Hz. Peygamber	

AYET	İBN-İ 'AŞİYYE'YE GÖRE HİTAP	
	Hitap	Maksat
41/Fuşşilet:44	Hz. Peygamber	
41/Fuşşilet:45	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kureyş
41/Fuşşilet:46	Hz. Peygamber	İnsanlar
41/Fuşşilet:52	Hz. Peygamber	
41/Fuşşilet:53	Hz. Peygamber	
42/Şürâ:3	Hz. Peygamber	
42/Şürâ:6	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
42/Şürâ:7	Hz. Peygamber	
42/Şürâ:13	Hz. Peygamber	
42/Şürâ:14	Hz. Peygamber	
42/Şürâ:15	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
42/Şürâ:17	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
42/Şürâ:22	Hz. Peygamber	
42/Şürâ:23	Hz. Peygamber	
42/Şürâ:27	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
42/Şürâ:45	Hz. Peygamber	
42/Şürâ:47	Hz. Peygamber	
42/Şürâ:52	Hz. Peygamber	
43/Zuhruf:9	Hz. Peygamber	Kâfirler
43/Zuhruf:23	Hz. Peygamber	
43/Zuhruf:25	Hz. Peygamber	Kâfirler
43/Zuhruf:32	Hz. Peygamber	Kâfirler
43/Zuhruf:35	Hz. Peygamber	
43/Zuhruf:40	Hz. Peygamber	
43/Zuhruf:41	Hz. Peygamber	
43/Zuhruf:42	Hz. Peygamber	
43/Zuhruf:43	Hz. Peygamber	
43/Zuhruf:44	Hz. Peygamber	
43/Zuhruf:45	Hz. Peygamber	
43/Zuhruf:81	Hz. Peygamber	
43/Zuhruf:87	Hz. Peygamber	
43/Zuhruf:89	Hz. Peygamber	
44/Duḥān:6	Hz. Peygamber	
44/Duḥān:10	Hz. Peygamber	
44/Duḥān:58	Hz. Peygamber	
44/Duḥān:59	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
45/Câsiye:6	Hz. Peygamber	
45/Câsiye:8	Hz. Peygamber	
45/Câsiye:14	Hz. Peygamber	
45/Câsiye:17	Hz. Peygamber	
45/Câsiye:18	Hz. Peygamber	
45/Câsiye:19	Hz. Peygamber	
45/Câsiye:20	Hz. Peygamber	
45/Câsiye:26	Hz. Peygamber	
45/Câsiye:28	Hz. Peygamber	
46/Ahkâf:4	Hz. Peygamber	
46/Ahkâf:8	Hz. Peygamber	
46/Ahkâf:9	Hz. Peygamber	
46/Ahkâf:10	Hz. Peygamber	
46/Ahkâf:21	Hz. Peygamber	
46/Ahkâf:35	Hz. Peygamber	
47/Muḥammed:16	Hz. Peygamber	
47/Muḥammed:20	Hz. Peygamber	
48/Feth:1	Hz. Peygamber	
48/Feth:2	Hz. Peygamber	
48/Feth:3	Hz. Peygamber	
48/Feth:8	Hz. Peygamber	
48/Feth:1	Hz. Peygamber	
48/Feth:15	Hz. Peygamber	
48/Feth:16	Hz. Peygamber	
48/Feth:18	Hz. Peygamber	
48/Feth:23	Hz. Peygamber	
48/Feth:29	Hz. Peygamber	
48/Feth:30	Hz. Peygamber	
49/Hucurât:4	Hz. Peygamber	
49/Hucurât:5	Hz. Peygamber	
49/Hucurât:14	Hz. Peygamber	
49/Hucurât:16	Hz. Peygamber	
49/Hucurât:17	Hz. Peygamber	
50/Kâf:22	Hz. Peygamber	İnsanlar
50/Kâf:39	Hz. Peygamber	
50/Kâf:40	Hz. Peygamber	
50/Kâf:41	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
50/Kâf:45	Hz. Peygamber	
51/Zâriyât:24	Hz. Peygamber	
52/Tür:7	Hz. Peygamber	
52/Tür:29	Hz. Peygamber	
52/Tür:31	Hz. Peygamber	
52/Tür:37	Hz. Peygamber	
52/Tür:40	Hz. Peygamber	
52/Tür:48	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet

AYET	İBN-İ 'AŞİYYE'YE GÖRE HİTAP	
	Hitap	Maksat
52/Tür:49	Hz. Peygamber	
53/Necm:29	Hz. Peygamber	
53/Necm:30	Hz. Peygamber	Ümmet+Kâfirler
53/Necm:33	Hz. Peygamber	
53/Necm:42	Hz. Peygamber	
54/Kamer:6	Hz. Peygamber	
55/Rahmân:49	Hz. Peygamber	
55/Rahmân:74	Hz. Peygamber	
57/Hadid:12	Hz. Peygamber	
58/Mucâdele:7	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
58/Mucâdele:14	Hz. Peygamber	
60/Mumtaḥine:12	Hz. Peygamber	
62/Cum'a:6	Hz. Peygamber	
62/Cum'a:7	Hz. Peygamber	
62/Cum'a:11	Hz. Peygamber	
63/Munafikün:1	Hz. Peygamber	
63/Munafikün:4	Hz. Peygamber	
63/Munafikün:6	Hz. Peygamber	
65/Talâk:1	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
65/Talâk:9	Hz. Peygamber	
67/Mulk:23	Hz. Peygamber	
67/Mulk:24	Hz. Peygamber	
67/Mulk:26	Hz. Peygamber	
67/Mulk:28	Hz. Peygamber	
67/Mulk:29	Hz. Peygamber	
67/Mulk:30	Hz. Peygamber	
68/Kalem:2	Hz. Peygamber	
68/Kalem:3	Hz. Peygamber	
68/Kalem:4	Hz. Peygamber	
68/Kalem:5	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
68/Kalem:7	Hz. Peygamber	
68/Kalem:8	Hz. Peygamber	
68/Kalem:9	Hz. Peygamber	
68/Kalem:10	Hz. Peygamber	
68/Kalem:40	Hz. Peygamber	
68/Kalem:46	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler
68/Kalem:48	Hz. Peygamber	
68/Kalem:52	Hz. Peygamber	
69/Hakka:17	Hz. Peygamber	
69/Hakka:52	Hz. Peygamber	
70/Me'âric:5	Hz. Peygamber	
72/Cinn:19	Hz. Peygamber	
72/Cinn:20	Hz. Peygamber	
72/Cinn:21	Hz. Peygamber	
72/Cinn:22	Hz. Peygamber	
72/Cinn:25	Hz. Peygamber	
73/Muzzemmil:1	Hz. Peygamber	
73/Muzzemmil:2	Hz. Peygamber	
73/Muzzemmil:4	Hz. Peygamber	
73/Muzzemmil:5	Hz. Peygamber	
73/Muzzemmil:7	Hz. Peygamber	
73/Muzzemmil:8	Hz. Peygamber	
73/Muzzemmil:9	Hz. Peygamber	
73/Muzzemmil:10	Hz. Peygamber	
73/Muzzemmil:11	Hz. Peygamber	Kâfirler
73/Muzzemmil:20	Hz. Peygamber	
74/Muddessir:1	Hz. Peygamber	
74/Muddessir:2	Hz. Peygamber	
74/Muddessir:3	Hz. Peygamber	
74/Muddessir:4	Hz. Peygamber	
74/Muddessir:5	Hz. Peygamber	
74/Muddessir:6	Hz. Peygamber	
74/Muddessir:7	Hz. Peygamber	
74/Muddessir:11	Hz. Peygamber	Kâfirler
74/Muddessir:27	Hz. Peygamber	
74/Muddessir:31	Hz. Peygamber	
75/Kıyâme:12	Hz. Peygamber	
75/Kıyâme:16	Hz. Peygamber	
75/Kıyâme:18	Hz. Peygamber	
75/Kıyâme:30	Hz. Peygamber	
76/İnsân:23	Hz. Peygamber	
76/İnsân:24	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
76/İnsân:25	Hz. Peygamber	
76/İnsân:26	Hz. Peygamber	
79/Nâzi'ât:42	Hz. Peygamber	
79/Nâzi'ât:43	Hz. Peygamber	
79/Nâzi'ât:44	Hz. Peygamber	
79/Nâzi'ât:45	Hz. Peygamber	
80/Abese:3	Hz. Peygamber	
80/Abese:6	Hz. Peygamber	
80/Abese:7	Hz. Peygamber	

AYET	İBN-İ 'A'İYYE'YE GÖRE HİTAP	
	Hitap	Maksat
80/Abese:8	Hz. Peygamber	
80/Abese:9	Hz. Peygamber	
80/Abese:10	Hz. Peygamber	
82/İnfitâr:17	Hz. Peygamber	
82/İnfitâr:18	Hz. Peygamber	
83/Mu'âffifin:8	Hz. Peygamber	
83/Mu'âffifin:19	Hz. Peygamber	
83/Mu'âffifin:24	Hz. Peygamber	
84/İnşikâk:24	Hz. Peygamber	
85/Burûc:12	Hz. Peygamber	
85/Burûc:17	Hz. Peygamber	
86/Târık:2	Hz. Peygamber	
86/Târık:17	Hz. Peygamber	
87/A'lâ:1	Hz. Peygamber	
87/A'lâ:6	Hz. Peygamber	
87/A'lâ:8	Hz. Peygamber	
88/Gâşiye:1	Hz. Peygamber	
88/Gâşiye:2	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet
88/Gâşiye:21	Hz. Peygamber	
88/Gâşiye:22	Hz. Peygamber	
89/Fecr:6	Hz. Peygamber	
89/Fecr:13	Hz. Peygamber	
89/Fecr:14	Hz. Peygamber	
89/Fecr:22	Hz. Peygamber	
90/Beled:2	Hz. Peygamber	
90/Beled:12	Hz. Peygamber	
93/Duhâ:3	Hz. Peygamber	
93/Duhâ:4	Hz. Peygamber	
93/Duhâ:5	Hz. Peygamber	
93/Duhâ:6	Hz. Peygamber	
93/Duhâ:7	Hz. Peygamber	
93/Duhâ:8	Hz. Peygamber	
93/Duhâ:9	Hz. Peygamber	
93/Duhâ:10	Hz. Peygamber	
93/Duhâ:11	Hz. Peygamber	
94/İnşirâh:1	Hz. Peygamber	
94/İnşirâh:2	Hz. Peygamber	
94/İnşirâh:3	Hz. Peygamber	
94/İnşirâh:4	Hz. Peygamber	
94/İnşirâh:7	Hz. Peygamber	
94/İnşirâh:8	Hz. Peygamber	
95/Tin:7	Hz. Peygamber	
96/Alak:1	Hz. Peygamber	
96/Alak:3	Hz. Peygamber	
96/Alak:8	Hz. Peygamber	
96/Alak:9	Hz. Peygamber	
96/Alak:11	Hz. Peygamber	
96/Alak:13	Hz. Peygamber	
96/Alak:19	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ebü Cehl
97/Kadr:2	Hz. Peygamber	
105/Fil:1	Hz. Peygamber	
107/Mâ'ün:1	Hz. Peygamber	Ümmet
108/Kevser:1	Hz. Peygamber	
108/Kevser:2	Hz. Peygamber	
108/Kevser:3	Hz. Peygamber	
109/Kâfirün:1	Hz. Peygamber	
112/İhlâs:1	Hz. Peygamber	
113/Felak:1	Hz. Peygamber	Ümmet
114/Nâs:1	Hz. Peygamber	

Ek 2

Çalışmamızda ele aldığımız, Hz. Peygamber'e yönelik bütün ayetlerin muhatabına dair İbn 'Atıyye, Muḳātil, Vāhidī ve Zemaḫşerī tefsirlerinde yer alan yorumlar aşağıdaki tablolarda sunulmaktadır. Ayetler Mekki ve Medeni olmak üzere düzenlenmiştir.

Hz. Peygamber'e Mekki Surelerde Hitaplar					
AYET	İBN-İ 'ATİYYE	MUKĀTİL	ṬABERİ	VĀHİDİ	ZEMAḤŞERİ
68/Kalem:2	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber
68/Kalem:5-6	Hız. Peygamber+Ümmet	Kâfirler	Hız. Peygamber	-	Kâfirler
68/Kalem:44	Kâfirler	Kâfirler	Hız. Peygamber	-	Hız. Peygamber
68/Kalem:46	Hız. Peygamber+Kâfirler	-	Hız. Peygamber	-	Hız. Peygamber
73/Muzzemmil:10	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-	Hız. Peygamber
74/Muddessir:11	Kâfirler	Hız. Peygamber	-	-	-
87/A'lâ:6	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-	-
93/Duhâ:7	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-	Hız. Peygamber
113/Felâk:1	Hız. Peygamber+Ümmet	Hız. Peygamber	-	-	-
80'Abese 1-7	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
50/Kâf:39	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
50/Kâf:41	Hız. Peygamber+Kâfirler	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
86/Târik:17	Hız. Peygamber	-	-	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber
38/Şâd:21	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
38/Şâd:65	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
7/A'râf:199	Hız. Peygamber+Ümmet	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber+Ümmet	-	Hız. Peygamber+Ümmet
7/A'râf:205	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-	-
36/Yâsîn:10	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-	Hız. Peygamber	-
35/Fâtır:4	Hız. Peygamber+Kâfirler	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber
35/Fâtır:8	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber
20/Tâhâ:7	Hız. Peygamber+Ümmet+Kâfirler	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-	-
20/Tâhâ:114	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
20/Tâhâ:131	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber
20/Tâhâ:132	Hız. Peygamber+Ümmet	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber
26/Şuara:3	Hız. Peygamber	-	Hız. Peygamber	-	-
26/Şuara:213	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber+Ümmet
27/Neml:6	Hız. Peygamber+Kâfirler	-	-	-	-
27/Neml:70	Hız. Peygamber	-	-	-	-
27/Neml:79	Hız. Peygamber+Ümmet	-	-	-	-
27/Neml:80	Hız. Peygamber	-	-	-	-
28/Kâşâ:49	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
28/Kâşâ:71	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
28/Kâşâ:85	Hız. Peygamber+Kâfirler	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber+Kâfirler	-
28/Kâşâ:86	Hız. Peygamber	-	Hız. Peygamber	-	Hız. Peygamber
28/Kâşâ:87	Hız. Peygamber	-	Hız. Peygamber	-	Hız. Peygamber
17/İsrâ:26	Ümmet	Kâfirler	Ümmet	-	Cahiliye Arapları
17/İsrâ:28	Hız. Peygamber	-	-	-	-
17/İsrâ:37, 39	İnsanlar	-	Hız. Peygamber+Ümmet	Hız. Peygamber+Ümmet	-
17/İsrâ:51, 52	Hız. Peygamber+Kâfirler	-	-	-	-
17/İsrâ:60	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-	-
17/İsrâ:73	Hız. Peygamber	-	-	-	-
17/İsrâ:74	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Ümmet	-
17/İsrâ:85	Hız. Peygamber+İnsanlar	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber+Ümmet	-
17/İsrâ:110	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-	-	-
10/Yûnus:31	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
10/Yûnus:38	Hız. Peygamber+Kâfirler	-	Hız. Peygamber	-	-
10/Yûnus:41	Hız. Peygamber+Kâfirler	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
10/Yûnus:42	Hız. Peygamber	-	Hız. Peygamber+Ümmet	-	-
10/Yûnus:43	Hız. Peygamber	-	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
10/Yûnus:94	İnsanlar	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	İnsanlar	-
10/Yûnus:95	İnsanlar	-	-	-	-
10/Yûnus:99	Hız. Peygamber	-	-	-	-
10/Yûnus:109	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-	-
11/Hüd:12	Hız. Peygamber	-	-	-	-
11/Hüd:109	Hız. Peygamber+Ümmet	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
11/Hüd:112	Hız. Peygamber+Ümmet	Hız. Peygamber+Ümmet	Hız. Peygamber	-	-
15/Hicr:3	Hız. Peygamber+Kâfirler	Hız. Peygamber+Kâfirler	Hız. Peygamber+Kâfirler	Hız. Peygamber+Kâfirler	-
15/Hicr:85	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber
15/Hicr:94	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
15/Hicr:97	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-	-
6/En'âm:12	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-	Hız. Peygamber	-
6/En'âm:10	Hız. Peygamber+Kâfirler	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
6/En'âm:14	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
6/En'âm:35	Ümmet	Hız. Peygamber	-	-	-
6/En'âm:68	Hız. Peygamber+Ümmet	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber+Ümmet	-
6/En'âm:91	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Kâfirler	Kâfirler	-
6/En'âm:104	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
6/En'âm:106	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-
6/En'âm:107	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	Hız. Peygamber	-

AYET	İBN-İ 'ATIYYE	MUKÂTİL	ṬABERÎ	VÂHİDÎ	ZEMAHŞERÎ
6/En'âm:114	Hz. Peygamber+ Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-	Ümmet
6/En'âm:116	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Kâfirler	-
6/En'âm:137	Kâfirler	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Kâfirler	-
6/En'âm:150	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Ümmet	Hz. Peygamber	-
6/En'âm:162	Hz. Peygamber+Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
6/En'âm:164	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-	-	-
37/Şaffât:174	Hz. Peygamber+Kâfirler	-	-	-	-
37/Şaffât:175	Hz. Peygamber+Kâfirler	-	-	-	-
37/Şaffât:178	Hz. Peygamber+Kâfirler	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
31/Lokmân:29	İnsanlar	-	Kâfirler	-	-
31/Lokmân:31	İnsanlar	-	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
34/Sebe':25	Hz. Peygamber	-	-	-	Hz. Peygamber
34/Sebe':27	Hz. Peygamber	-	-	-	-
34/Sebe':47	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-	-
39/Zümer:13	Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber
39/Zümer:21	Hz. Peygamber+İnsanlar	İnsanlar	İnsanlar	İnsanlar	-
39/Zümer:36	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
39/Zümer:41	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
42/Şürâ:6	Hz. Peygamber+Kâfirler	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
42/Şürâ:7	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
42/Şürâ:15	Hz. Peygamber+Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-	Hz. Peygamber
42/Şürâ:48	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
43/Zuhruf:40	Hz. Peygamber	-	-	-	-
43/Zuhruf:89	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Kâfirler	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
44/Duhan:59	Hz. Peygamber+Kâfirler	-	Hz. Peygamber	-	-
45/Câsiye:23	Hz. Peygamber	-	-	-	-
18/Kehf:6	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
18/Kehf:23	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
18/Kehf:24	Hz. Peygamber+Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
18/Kehf:26	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
18/Kehf:27	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
14/İbrâhîm:1	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
14/İbrâhîm:42	Hz. Peygamber+İnsanlar	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+İnsanlar	-
14/İbrâhîm:47	Hz. Peygamber+Ümmet	Kâfirler	Hz. Peygamber	-	-
21/Enbiyâ:12	Hz. Peygamber+Kâfirler	Hz. Peygamber+Kâfirler	Hz. Peygamber+Kâfirler	Hz. Peygamber+Kâfirler	-
32/Secde:12	Hz. Peygamber+Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
32/Secde:23	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
32/Secde:25	İnsanlar	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
32/Secde:30	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
30/Rûm:30	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet	-
30/Rûm:43	Hz. Peygamber+İnsanlar	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
30/Rûm:60	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
29/Ankebût:45	Hz. Peygamber	-	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet	-
29/Ankebût:52	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
29/Ankebût:63	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber

Hz. Peygamber'e Medenî Surelerde Hitaplar

AYET	İBN-İ 'ATIYYE	MUKÂTİL	ṬABERÎ	VÂHİDÎ	ZEMAHŞERÎ
2/Bakara:106	Ümmet	Hz. Peygamber	Ümmet	Hz. Peygamber	-
2/Bakara:107	Ümmet	-	Ümmet	Hz. Peygamber	-
2/Bakara:120	Hz. Peygamber+Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Ümmet	-
2/Bakara:145	Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Ümmet	-
2/Bakara:147	Ümmet	Hz. Peygamber	Ümmet	Ümmet	-
2/Bakara:211	Hz. Peygamber+Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
2/Bakara:252	Hz. Peygamber+Ümmet	-	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber
2/Bakara:272	Hz. Peygamber+Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
8/Enfâl:43	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
8/Enfâl:50	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
3/Âl-i 'İmrân:44	Hz. Peygamber	-	-	-	-
3/Âl-i 'İmrân:58	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
3/Âl-i 'İmrân:60	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	İnsanlar	-
3/Âl-i 'İmrân:84	Hz. Peygamber+Ümmet	-	-	Ümmet	-
3/Âl-i 'İmrân:159	Hz. Peygamber+Ümmet	Hz. Peygamber	-	-	-
3/Âl-i 'İmrân:176	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
3/Âl-i 'İmrân:196	Ümmet+Kâfirler	Ümmet	Ümmet	Ümmet	-
33/Ahzâb:1	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber
33/Ahzâb:45	Hz. Peygamber+Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
33/Ahzâb:48	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
33/Ahzâb:50	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
33/Ahzâb:51	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
60/Mumtahine:12	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
4/Nisâ:78	Hz. Peygamber+İnsanlar	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Ümmet	-
4/Nisâ:84	Hz. Peygamber+Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
4/Nisâ:102	Hz. Peygamber+Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
4/Nisâ:105-107	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber
13/Ra'd:5	Hz. Peygamber+Kâfirler	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
13/Ra'd:37	Hz. Peygamber+Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
76/İnsân:23-24	Hz. Peygamber+Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
65/Talâk:1	Hz. Peygamber+Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz.	-

AYET	İBN-İ 'ATİYYE	MUKĀTİL	TABERİ	VĀHİDİ	ZEMAŞERİ
				Peygamber+Ümmet	
59/Haşr:21	İnsanlar	Hz. Peygamber+İnsanlar	Hz. Peygamber+İnsanlar	Hz. Peygamber+İnsanlar	-
24/Nür:54	Kâfirler	Kâfirler	Kâfirler	Kâfirler	-
24/Nür:62	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber+Ümmet	-
22/Hacc:52	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
22/Hacc:68	Hz. Peygamber+Kâfirler	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
66/Tahrîm:1	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
66/Tahrîm:9	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
5/Mâide:27	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
5/Mâide:41	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
5/Mâide:43	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Yahudiler	Hz. Peygamber	-
5/Mâide:48	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Ümmet	Ümmet	-
5/Mâide:49	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
5/Mâide:67	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
5/Mâide:75	Hz. Peygamber+Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
9/Tevbe:43	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
9/Tevbe:55	Kâfirler	Kâfirler	Kâfirler	Kâfirler	-
9/Tevbe:65	Hz. Peygamber+Kâfirler	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
9/Tevbe:73	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
9/Tevbe:80	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	-
9/Tevbe:85	Ümmet	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber	Hz. Peygamber

BİBLİYOGRAFYA

- Albayrak, Halis. *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*. İstanbul: Şûle Yayınları, 2009.
- Alimoğlu, Amannisa. “İbn Atıyye el-Endelüsî'nin Tefsirde İbn Cerir et-Taberî'ye Yönelttiği Eleştiriler”, Yüksek lisans tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Arpa, Abdurrahim. “el-Itticāhu'l-i'tizālī fī tefsiri İbn 'Aṭıyye el-Endelūsī,” *The Journal Of Academic Social Science Studies* 16 (2017), ss.159-166.
- Atik, Kemal. “Endülüs ve Kur'an İlimlerindeki Yeri,” *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1985), ss. 265-288.
- Avcı, Casim. *İslam Bizans İlişkileri*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2003.
- Aydemir, Abdullah. “Abese Suresi”, *DİA*, c.1, ss.305-306.
- Ba'yün, Suhā. *İshāmu'l-Ulemāi'l-Muslimīn fi'l-Ulūm fi'l-Endelus*. Beyrut:Dāru'l-Ma'rife, 2008.
- el-Belhī, Ebū'l-Ḥasen Muḳātil b. Suleymān b. Beṣīr el-Ezdī. *Tefsīru Muḳātil*. tah.'Abdullāh Maḥmūd Şeḫāte. Beyrut: Dāru'l-İḥyāi't-Turās, 2002.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi*. Ankara:Diyanet İşleri Reisliği, 1960.
- Birişik, Abdulhamit. “İbn Atıyye El-Endelüsî”, *DİA*, c.19, s.338-440.
- Bobzin, Hartmut. “The “Seal of the Prophets”:Towards an Understanding of Muhammad's Prophethood”, *The Qur'ān in Context historical and literary investigations into the Qur'anic milieu*, ed.Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai, Michael Marx, Leiden: E.J. Brill, 2010, ss.565-585.
- Bulut, Ali, “Kur'ân'ın İ'câzı ve Dilbilimsel Tefsiri Bağlamında Endülüs Geleneğine Mensup Bazı Tefsir Mukaddimelerinin Mukayeseli Bir Tahlili”, *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Elmi Mecmuası = Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin İlmi Mecmuası* 19 (2013), ss.7-23.

- Büyükörükçü, Abdurrahman. “Kur’an-ı Kerim’e Rasûlullah’a Yöneltilen Emir ve Nahiyyeler”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1999.
- Casewit, Yousef Alexander. "The Forgotten Mystic: Ibn Barrajān (d. 536/1141) and the Andalusian Mu‘tabirūn”, Doktora Tezi, Yale University, Michigan, 2014.
- Cengiz, Emin. “Endülüs Tefsir Anlayışında Belağat İlminin Yeri”, *Şehr-i Nuh Uluslararası Multi Disipliner Çalışmalar Kongresi Tam Metin Kitabı*, 2018, ss.101-114.
- Çağrı, Mustafa. Gümüş, Sadrettin. İbrahim Kafi. Dönmez ve Karaman, Hayreddin. *Kur’an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: DİB Yayınları, 2003.
- Çelem, Sema. “İbn ‘Atıyye ve el-Ķurṭubî’nin Tefsirlerinde Hz. Nūḥ Kıssası Rivayetlerinin Değerlendirilmesi”, *The Journal of Turkish Studies* 12:35 (2017), ss.593-608.
- ed-Ḍabbī, Aḥmed. *Buğyetu’l-multemis fī tāriḫi ricāli ehli’l-Endelus*. tah. Ravḫiyye ‘Abdurrahmān es-Suveyfī. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1997.
- Demirci, Muhsin. *Lokman Sūresi ve Ahlāki Öğütler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011.
- Dere, Ali. “Rivayetleri ve El Yazmaları Ekseninde İmam Malik’in el-Muvatta Adlı Eseri”, 13.03.2018 tarihli Türkiye Hadis Meclisi 88. Oturumundaki konferansından alınmıştır.
- Ekin, Yunus. “Endülüs’te Tefsir Geleneği”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2001), ss.247-266.
- el-Endelūsī, Ebū Ḥayyān. *el-Baḫru’l-muḫīṭ fī’l-tefsīr*. tah. Şıdkī Muḫammed Cemīl. Beyrut: Dāru’l-Fıkr, 2000.
- el-Endelūsī, İbn ‘Atıyye. *el-Muḫarraru’l-Vecīz fī Tefsīri’l-Kitābi’l-‘Azīz*. tah. ‘Abdullāh b. İbrāhīm el-Enşārī. Beyrut: Dāru’l-Ḥayr, 2007.

- el-Endelūsī, İbn Beşkuvāl. *Kitābu's-Şıla*. tah. Şerīf Ebū'l-'Alā el-'Advī. Kahire: Mektebetu's-Şekāfeti'd-Dīniyye, 2008.
- Eroğlu, Muhammed. "Hud Suresi", *DİA*, c.18, ss.281-282.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. terc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 2002.
- el-Esmerī, Şāyī'. *Istidrākātu İbn 'Atıyye fi'l-muḥarrari'l-vecīz 'ale't-Ṭaberī fi cāmi'î'l-beyān: 'arḍ ve dirāse.*, Medine: Cāmi'atu'l-İslāmiyye, 2006.
- el-Fīrūzābādī, Mecdu'd-dīn. *Beşāiru zevi't-temyīz fi leṭāifi'l-kitābi'l-'azīz*. tah. Muḥammed 'Alī en-Neccār. Kahire: Lecnetu İḥyāi't-Turāşī'l-İslāmī, 1996.
- Gözeler, Esra. *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*. İstanbul: KURAMER, 2016.
- . "Surelerin Mekkīliği ve Medenīliği:22/el-Ḥacc Suresi Örneği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58:1 (2017), ss.69-108.
- Ḥammādī, Nizār. *İthāfu ehli'l-ma'rifeti bi istidrākāti't-tefsīriyye li imām İbn 'Arafe 'ale'l-Keşşāf Zemaḥşerī ve Muḥarrar İbn 'Atıyye ve tefsiri Fahri'r-Rāzī*. Kuveyt: Dāru'd-Ḍiyā', 2015.
- el-Ḥulelī, 'Abdurrahmān. *en-Nubuvve ve'r-Risāle*. Ḥaleb: Dāru'l-Multekā, 2011.
- Işık, Emin. "A'la Sûresi", *DİA*, c.2, ss.310-311.
- . "Âl-i İmrân Sûresi", *DİA*, c.2, s.307-309.
- . "Ahzab Suresi", *DİA*, c.2, ss.195-196.
- . "Ankebut Suresi", *DİA*, c.3, ss.214-215.
- . "A'raf Suresi", *DİA*, c.3, s.259-261.
- . "Casiye Suresi", *DİA*, c.7, ss.161-162.
- . "Duhan Suresi", *DİA*, c.9, ss.548.
- . "Duha Sûresi", *DİA*, c.9, s.546.
- . "En'am Suresi", *DİA*, c.11, ss.169-170.
- . "Enbiya Suresi", *DİA*, c.11, ss.174-175.

----- . “Enfâl Sûresi”, *DİA*, c.11, s.236-237.

----- . “Fâtır Suresi”, *DİA*, c.12, ss.240-241

----- . “Felak Sûresi”, *DİA*, c.12, ss.301-302.

----- . “Hac Suresi”, *DİA*, c.14, ss.420-421.

----- . “Haşr Suresi”, *DİA*, c.16, ss.424-426.

----- . “Hicr Suresi”, *DİA*, c.17, ss.456-458.

----- . “İbrahim Suresi”, *DİA*, c.21, ss.351-352.

İltaş, Davut. *Fıkıh Usulünde Mütakellimin Yönteminin Delâlet Anlayışı*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.

İshak Yazıcı, “Neml Suresi”, *DİA*, c.32, ss.553-554.

Jeffery, Arthur. *The Foreign Vocabulary of the Qur’ân*. Kahire: Oriental Institute, 1938.

Karaoğlan, Arslan. “Endülüs Tefsir Mirasına Panoramik Bir Bakış”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3:5 (2017), ss.5-32.

Karataş, Ali. “Endülüs Tefsir Geleneği ve Müfessir İbn Ebî Zemenîn (324-399/935-1008)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2013), ss.295-318.

Koç, Mehmet Akif. “Endülüs Tefsirciliği Üzerine Bir Giriş Denemesi”, *İslâmiyât Dergisi* 7:3 (2004), ss.43-58.

el-Kurdî, ‘Abdu’l-Ĥamîd. “el-İtticâhu’l-‘aĥdî ‘inde İbn ‘Aţıyye fî tefsîrihî el-Muĥarraru’l-vecîz fî tefsiri’l-kitâbi’l-‘azîz”, Doktora tezi, Ürdün Üniversitesi, 2009.

el-Me‘âfirî, İbn Hişâm. *es-Sîratu’n-Nebeviyye*. tah. Abdu’r-Ra’uf Şa’d. Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1998.

Menî, ‘Abdulĥalîm Maĥmûd. *Menâhici’l-Mufessirîn*. Kahire: Dâru’l-Kitâbi’l-Mişrî, 1978.

- el-Meşnî, Muştafâ İbrâhîm. *Medrasetu't-tefsîr fi'l-Endelus*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1986.
- el-Meydânî, 'Abdurrahmân Hasen Habenneke. *Ķavâ'ıdu't-Tedebburi'l-Emşeli li Kitâbillâhi 'Azze ve Celle*. Dımeşk: Dâru'l-Ķalem, 1980.
- Muħaymed, Yâsîn Câsîm. *ed-Dirâsâtu'n-naħviyye fi tefsiri İbn 'Atıyye*. Beyrut: Dâru İħyâi't-Turaşı'l-'Arabî, 2001.
- Mu'nis, Ķuseyn. *Mevsū'atu Târîhi'l-Endelus*. Kahire: Mektebetu's-ŞeĶâfeti'd-Dîniyye, 2006.
- Naz, Mehmet Selim. "Kur'an-ı Kerim'de Hitap Şekilleri", Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2010.
- en-Nubâhî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. 'Abdillâh b. Muħammed el-Cuzâmî. *Târîhu Ķudâti'l-Endelus*. Kahire: Dâru'l-Kâtibi'l-Mışrî, 1948.
- Öğmüş, Harun. "İbn Atıyye'nin Tefsîrinin Şiirle İstişhad Yöntemi Açısından Değeri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20:2 (2009), ss.105-128.
- Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları*. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Paşa, Ziya. *Endülüs Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Şubħ, Ķaldûn. *el-BelâĶa fi tefsiri'l-Ķur'âniyyi'l-Endelüsî*. Dımaşk: Maţba'atu'l-Yâzîcî, 2001.
- es-Suyûtî, Celâlu'd-dîn. *el-İtĶân fi 'ulûmi'l-Ķur'ân*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1978.
- . *BuĶyetu'l-vu'âti fi tabaĶâti'l-luĶaviyyîn ve'n-nuħât*. tah.'Ali Muħammed 'Umar. Kahire: Mektebetu'l-Ķâncî, 2005.
- Şentürk, Mustafa. "Endülüs Tefsîr Kültürü", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21:11 (2012), ss.53-72.
- Şentürk, Mustafa. "Kur'an'a Göre Ehl-i Kitab ile Evlenme -Endülüs Tefsiri Örneği-", *Dinlerde Nikah Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, 2012, ss 175-188.

- et-Taberī, İbn Cerīr. *Cāmi'ū'l-Beyān 'an Te'vīl-i āyi'l- Qur'ān*. tah. 'Abdullāh b. 'Abdulmuḥsin et-Turkī. Kāhire: Dāru Hecr, 2001.
- . *Cāmi'ū'l-Beyān fī Te'vīl-i Āyi'l-Qur'ān*. tah Aḥmed Muḥammed Şākir. Beyrut: Muessesetu'r-Risāle, 2000.
- Temizer, Aydın. *Bir Üslup Özelliği Olarak Kur'an'da "De ki" Hitabı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2010.
- Topaloğlu, Bekir. "Sad Suresi", *DİA*, c.35, s.376-377.
- . "Saffat Suresi", *DİA*, c.35, ss.465-466.
- . "Sebe' Suresi", *DİA*, c.36, ss.243-244.
- . "Secde Suresi", *DİA*, c.36, ss.272-273.
- . "Şuara Suresi", *DİA*, c.39, ss.221-222.
- . "Şura Suresi", *DİA*, c.39, ss.239-240.
- . "Taha Suresi", *DİA*, c.39, ss.379-380.
- . "Tahrim Suresi", *DİA*, c.39, s.425.
- . "Talak Suresi", *DİA*, c.39, ss.500-501.
- . "Tarık Suresi", *DİA*, c.40, ss.22-23.
- . "Tevbe Suresi", *DİA*, c.40, ss.585-588.
- . "Yasin Suresi", *DİA*, c.43, ss.340-341.
- . "Yunus Suresi", *DİA*, c.43, ss.610-611.
- . "Zuhuf Suresi", *DİA*, c.44, ss.504-505.
- . "Zümer Suresi", *DİA*, c.44, ss.571-572.
- Üzüm, İlyas. "Kehf Suresi", *DİA*, c.25, ss.188-189.
- . "Lokman Suresi", *DİA*, c.27, ss.209-211.
- Yaşaroğlu, M. Kamil. "İnsan Suresi", *DİA*, c.22, ss.331-332.
- . "İsra Suresi", *DİA*, c.23, ss.177-178.
- . "Kaf Suresi", *DİA*, c.24, ss.143-144.

-----."Kalem Sûresi", *DİA*, c.24, s.247-248.

-----."Kasas Suresi", *DİA*, c.24, ss.535-536.

-----."Maide Suresi", *DİA*, c.27, s.403.

-----."Müddessir Sûresi", *DİA*, c.31, s.463-464.

-----."Mümtehine Suresi", *DİA*, c.31, s.562.

-----."Müzzemmil Sûresi", *DİA*, c.32, s.252.

-----."Nisa Suresi", *DİA*, c.33, ss.137-138.

-----."Nur Suresi", *DİA*, c.33, ss.247-248.

-----."Ra'd Suresi", *DİA*, c.34, ss.383-384.

-----."Rum Suresi", *DİA*, c.35, ss.230-231.

ez-Zehebî, Muhammed Huseyn. *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*. Kahire: Dâru'l-Ĥadîs, 2005.

ez-Zehebî, Şemsuddîn. *Siyeru A'âmi'n-Nubelâ*. tah. Şu'ayb el-Arnâvûṭ. Beyrut:

Muessesetu'r-Risâle, 1984.

-----." *Târîhu'l-İslâm*. tah. 'Umar 'Abdusselâm Tedmurî. Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-
'Arabî, 1995.

ez-Zemaḥşerî, Ebû'l-Ķâsım. *el-Keşşâf 'an Haḳâik-i Ğavâmiḳi't-Tenzîl*. Beyrut: Dârû'l-

Kitâbi'l-'Arabî, 1986.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TÜRKÇE TEZ ÖZETİ FORMU

İbn Atıyye'nin Tefsirinde Hz. Peygamber'e Yönelik Hitapları Ele Alış Biçimi

**(Yüksek Lisans Tezi)
Ayşenur Elif Ünal**

TÜRKÇE ÖZET

Çalışmamız Kur'an'da Hz. Peygamber'e yönelik hitapların muhatabına ve muhtevasına ilişkindir. Çalışmamızın amacı İbn 'Atıyye tefsirinin bu hitapları ele alışındaki farklılığı ortaya koymaktır.

Araştırmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kur'an'da Hz. Peygamber'e yönelik bazı Mekkî hitapların muhatabına ve muhtevasına dair incelemeler yer almaktadır. Bu hitapların *el-Muharraru'l-Veciz*, *Tefsiru Mukatil*, *Cami'u'l-Beyan*, *el-Vaşı*, *el-Keşşaf* kaynaklarında yer alan yorum biçimlerine yer verilmiştir.

Tezimizin ikinci bölümünde Kur'an'da Hz. Peygamber'e yönelik bazı Medenî hitapların muhatabına ve muhtevasına ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır. Medenî hitaplar da İbn 'Atıyye'nin tefsiri merkeze alınarak, *Tefsiru Mukatil*, *Cami'u'l-Beyan*, *el-Vaşı* ve *el-Keşşaf* kaynaklarında yer alan yorumlar çerçevesinde incelenmiştir. Elde edilen tespitler doğrultusunda İbn 'Atıyye'nin

yorumsama biçimini ve Hz. Peygamber'e yönelik hitap ifadelerinin yorumlarını kapsayan bir inceleme sunulmuştur.

Sayfa Sayısı: XI+191

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Esra Gözeler

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Hitap, Hz. Peygamber, İbn 'Aıyye.

Kabul Edildiği Yıl:2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TÜRKÇE TEZ ÖZETİ FORMU**

**A Study on Ibn Atiyya's Exegesis with special focus on
the Addressings the Prophet**

(M.S. Thesis)

Ayşenur Elif Ünal

ABSTRACT

This thesis deals with the content and interlocutor in the verses of Qur'an which directed to the Prophet. Our study aims to exhibit the difference in the interpretation of Ibn 'Aṭiyya.

Our research is composed of introduction and two chapters. The first chapter, related to the Meccan verses of the Qur'ān, determines the words and expressions which directed to the Prophet, that have been researched in *al-Muḥarrar al-Wajīz*, *Tafsīru Muqātil*, *Jāmi' al-Bayān*, *al-Waṣīṭ*, *al-Kashshāf*.

The second chapter, related to the Madīnan verses of the Qur'ān, investigates the words and expressions which directed to the Prophet, that also have been researched in *al-Muḥarrar al-Wajīz*, *Tafsīru Muqātil*, *Jāmi' al-Bayān*, *al-Waṣīṭ*, *al-Kashshāf*. In accordance with the findings, a synthesis is presented, which includes the interpretation way of Ibn 'Aṭiyya and the exegesis of expressions which directed to the Prophet.

Page Number:XI+191

Supervisor:Assoc. Prof. Dr. Esra Gözeler

Keywords:the Qur'an, Exegesis (al-Tafsir), The Prophet, Khitab, İbn 'Atiyya.

Year:2019

